

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียน
ในโรงเรียนวิถิปุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
ประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑

**CREATING A LEARNING PROCESS APPLYING TRIPITAKA TO
DEVELOP STUDENTS IN BUDDHIST DENOMINATIONAL SCHOOL
UNDER UDONTHANI PRIMARY EDUCATIONAL
SERVICE AREA OFFICE 1**

นายวิทยา ประวะโซ

ดุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียน
ในโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
ประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑

นายวิทยา ประวะโฮ

ดุขฎฐินิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎฐิบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธรศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**Creating a Learning Process Applying Tripitaka to
Develop Students in Buddhist Denominational School
under UdonThani Primary Educational
Service Area Office 1**

Mr. Vitthaya Pravakho

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor Philosophy
(Buddhist Studies)

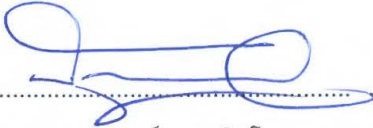
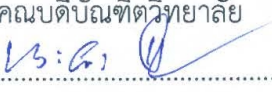
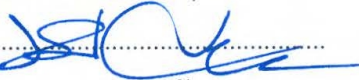

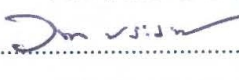
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้ดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

		
	(พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร,ดร.)	
คณะกรรมการตรวจสอบดุษฎีนิพนธ์	คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย 	ประธานกรรมการ
	(ศ.ดร.ประยงค์ แสนบุราณ)	กรรมการ
	(ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร)	กรรมการ
		กรรมการ
	(ผศ.ดร.หอมหุล บัวระภา)	กรรมการ
		กรรมการ
	(พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.)	กรรมการ
		กรรมการ
	(รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์)	
คณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์	พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร.	ประธานกรรมการ
	รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์	กรรมการ
ชื่อผู้วิจัย		
	(นายวิทยา ประวะไช)	

- ชื่อคุณูปนิพนธ์** : การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียน
ในโรงเรียนวิถิปุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา
อุดรธานี เขต ๑
- ผู้วิจัย** : นายวิทยา ประวะโซ
- ปริญญา** : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมคุณูปนิพนธ์**
- : พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร., พธ.บ.(ศาสนา), ศษ.บ.(ประถมศึกษา),
ศศ.ม.(ปรัชญา), Ph.D.(Buddhist Studies)
- : รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์, ป.ธ.๗, พธ.บ.(ปรัชญา),
M.A.(Buddhist Studies), พธ.ด.(พระพุทธศาสนา)
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ ๑) ศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา ๒) เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนโรงเรียนวิถิปุทธในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ และ ๓) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนโรงเรียนวิถิปุทธ ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ วิธีการดำเนินการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้การตรวจสอบเอกสาร การสังเกต และสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนา

ผลการศึกษา พบว่า

รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาคือหลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบผลสำเร็จและเป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธ มีหลักสำคัญ ๓ ประการคือ ๑) อธิศีลสิกขา คือ ศึกษาเรื่องศีล อบรมปฏิบัติให้ถูกต้องดีงาม ๒) อธิจิตตสิกขา คือ ศึกษาเรื่องจิต อบรมจิตให้สงบมั่นคงเป็นสมาธิ ๓) อธิปัญญาสิกขา คือ ศึกษาเรื่องปัญญาอบรมตนให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้ง

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนนั้น ทางพระพุทธศาสนาจัดวางเป็นหลักเรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นระบบการสร้างและพัฒนาที่ทำให้นักเรียนพัฒนาอย่างมีบูรณาการและให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีคุณภาพหลักทั้ง ๓ ประการนี้เป็นส่วนประกอบของชีวิตที่ดีงาม ตัวการฝึกที่จะให้มีชีวิตที่ดีงามเป็นสิกขา ตัวชีวิตที่ดีงามที่เกิดจากการฝึกนั้นก็เป็นมรรค ๘

แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนโรงเรียนวิถิพุทธ ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ มี ๒ แนวทาง คือ ๑) แนวทางพัฒนาด้านอัตลักษณ์โรงเรียนวิถิพุทธ กลุ่มตัวบ่งชี้ใดที่ดำเนินการได้ครบถ้วนตามจุดเน้นด้านอัตลักษณ์โรงเรียนวิถิพุทธ แล้วสถานศึกษาต้องรักษาให้คงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป กลุ่มตัวบ่งชี้ใดที่ยังไม่ได้ดำเนินการต้องจัดดำเนินการให้มีขึ้น และให้นำแนวทางพัฒนาที่นำเสนอไว้ในด้านกายภาพ ด้านพฤติกรรม นักเรียน ครู ผู้บริหาร ด้านกิจกรรมประจำวันพระ ด้านการส่งเสริมวิถิพุทธ และด้านการเรียนการสอน มาใช้เป็นแนวทางพัฒนาด้านอัตลักษณ์โรงเรียนวิถิพุทธ ๒) แนวทางพัฒนาด้านคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษาให้นำแนวทางพัฒนาตามมาตรฐานที่นำเสนอไว้ในด้านคุณภาพผู้เรียน ด้านการจัดการศึกษา ด้านการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ ด้านอัตลักษณ์ของสถานศึกษา และด้านมาตรการส่งเสริม มาใช้เป็นแนวทางพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษา

Dissertation Title : Creating a Learning Process Applying Tripitaka to Develop Students in Buddhist Denominational School under UdonThani Primary Educational Service Area Office 1

Researcher : Mr. Vitthaya Pravakho

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Phra Soponphattanabundit, Assoc.Prof.Dr., B.A.(Religion), B.A.(Primary Education), M.A.(Philosophy), Ph.D.(Buddhist Studies)

: Assoc.Prof.Dr.Sowit Bamrunghak, Pali VII, B.A.(Philosophy), M.A.(Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : May 30, 2018

Abstract

The aims of this research were: to study 1) a model and learning process applying Tripitaka of Buddhist. 2) creating a learning process applying Tripitaka to develop students in Buddhist denominational school under Udon Thani primary educational service area office 1 and 3) guidelines of learning development applying Tripitaka of Buddhist denominational school students under Udon Thani primary educational service area office 1 . The method of this research is quantitative research. The research methodologies used were document studies, observation, and interview. Data analysis was done by description.

The results were as follows :

Model and learning process applying Tripitaka of Buddhist are the three principles of training . The Tripitaka contains morality; good behavior training, mentality; mental goodness training, wisdom and understanding the cause of everything. The Tripitaka consists of Adhisilasikkha, training in morality, Adhicittasikkha, training in higher mentality and Adhipanna-sikkha, training in higher wisdoms.

Creating a learning process applying Tripitaka to develop students is to develop learners to the growth both in behavior, the mind and intelligence to the person completely. It can benefit for themselves and the society of their lives. By using the principles of the Tripitaka, the sikkha training in Tripitaka is to develop the people to have education which is the Threefold Training, means training in morality, concentration and wisdom. The Threefold Training can be classified according to the content of Atthangika-magga i.e. the Noble Eightfold Path i.e. bodies of doctrine.

Three guidelines of learning development applying Tripitaka of Buddhist denominational school students under Udon Thani primary educational service area office 1 were found as follows; 1) development methods on identity of the Buddhism Oriented School were found that the schools must sustainably continue to develop those identities' indicators which were accomplished; the schools must take action those identities' indicators which have not been done by utilizing the proposed development ways i.e. the physical aspect, the behaviors aspect of students, teachers, and administrators, the aspect of the Buddhist holidays' activities, the promotion aspect of Buddhist way of life, and the aspect of learning and teaching; 2) development methods on educational administration quality of the educational institutions can be operated by utilizing the proposed development methods in various aspects i.e. the aspects of learners' quality, educational management, learning society construction, educational institution identities, and promotion measures.

กิตติกรรมประกาศ

ขอน้อมถวายคุณงามความดีอันเกิดจากคุณุภินิพนธ์ฉบับนี้บูชาแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นบรมครูเอกของโลก พระธรรม พระสงฆ์ และคุณครูบาอาจารย์ รวมทั้งคุณบิดามารดา ผู้มีพระคุณ ผู้มีบุญคุณทุกท่าน

คุณุภินิพนธ์เรื่อง “การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนโรงเรียนวิถิพุทธในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑” ฉบับนี้สำเร็จ ล่วงไปด้วยดี ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ศ.ดร.ประยงค์ แสนบุราณ, ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร, ผศ.ดร.หอมหวล บัวระภา กรุณาสละเวลาอันมีค่าตรวจสอบสารนิพนธ์และให้คำแนะนำต่างๆ เพื่อความสมบูรณ์และเติมเต็มในส่วนเนื้อหาให้ดียิ่งขึ้น และที่สำคัญขอกราบขอบพระคุณพระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร. ขอขอบพระคุณท่านอาจารย์ รองศาสตราจารย์.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ อาจารย์ที่ปรึกษาเป็นอย่างสูงที่ท่านกรุณาดูแล เอาใจใส่ ให้คำปรึกษา คำแนะนำ และแนวคิด ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับสารนิพนธ์ฉบับนี้ตั้งแต่ต้นจนสำเร็จมาตลอดโดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร.นิรัช เรื่องแสน เป็นอย่างยิ่ง ที่ได้กรุณาตรวจสอบและแก้ไขบทความย่อภาษาอังกฤษให้ถูกต้องและสมบูรณ์ และขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกรูป/ทุกท่านที่กรุณาประสาทความรู้ต่างๆ ทั้งด้านพระพุทธศาสนาและศาสตร์ต่างๆ อันเป็นพื้นฐานสำคัญของสารนิพนธ์

ท้ายสุดนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ บิดามารดาผู้ให้กำเนิด ที่ได้เลี้ยงดูอบรมสั่งสอนและให้การศึกษามาตลอดจนผู้ที่เคยช่วยเหลืออุปการะทุกท่าน ขอมอบคุณงามความดีทั้งหมด อันเกิดจากสารนิพนธ์เล่มนี้แด่ทุกๆ ท่าน จึงขอขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ ขอขอบคุณครอบครัวที่อบอุ่นที่คอยให้กำลังใจ ให้การสนับสนุนผู้วิจัยในทุกๆ เรื่อง พร้อมกันนี้ขอขอบคุณพระอาจารย์เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย เจ้าหน้าที่ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น รวมทั้งเพื่อนร่วมรุ่นที่ได้ช่วยเหลือและเป็นกำลังใจเสมอมา ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าคุณุภินิพนธ์ฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ในการนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต และเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าต่อไป ขอมอบคุณงามความดีทั้งหมด อันเกิดจากคุณุภินิพนธ์เล่มนี้แด่ทุกๆ ท่าน จึงขอขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ หากมีข้อผิดพลาดประการใด ผู้วิจัยขออภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย

นายวิทยา ประวะโฮ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญแผนภาพ	ฌ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๘
๑.๓ ปัญหาการวิจัย	๘
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๙
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๙
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๐
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๖
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๒๓
บทที่ ๒ กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา	๒๔
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับเรียนรู้ในพุทธศาสนา	๒๔
๒.๒ กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา	๓๗
๒.๓ ศรัทธาเป็นองค์ธรรมเบื้องต้นที่นำเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้	๓๘
๒.๔ รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา	๓๙
บทที่ ๓ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนในโรงเรียน วิถีพุทธสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑	๔๗
๓.๑ การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบอภิปรัชชาศึกษาในพระไตรปิฎก	๔๗
๓.๒ การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบอภิจิตตศึกษาในพระไตรปิฎก	๔๙
๓.๓ การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบอภิปญญาศึกษาในพระไตรปิฎก	๕๔
๓.๔ ประโยชน์ของการสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อการพัฒนา	๖๔

นักเรียน	
๓.๕ สภาพปัจจุบันของโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำในสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑	๖๘
๓.๖ ด้านอัตลักษณ์โรงเรียนวิถิพุทธ	๗๑
๓.๗ สรุป	๗๕
บทที่ ๔ แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนโรงเรียนวิถิพุทธสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑	๗๗
๔.๑ การพัฒนาปัญญาเพื่อการพัฒนากาย	๗๗
๔.๒ การพัฒนาปัญญาเพื่อการพัฒนาพฤติกรรม	๘๐
๔.๓ การพัฒนาปัญญาเพื่อการพัฒนาจิต	๘๖
๔.๔ การพัฒนาโลกียปัญญาเพื่อการพัฒนาโลกุตตรปัญญา	๙๑
๔.๕ แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนในโรงเรียนวิถิพุทธในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑	๙๔
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๙๕
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๙๕
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๙๘
บรรณานุกรม	๙๙
ภาคผนวก	๑๐๔
ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัย	๑๐๕
ภาคผนวก ข รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย	๑๑๒
ภาคผนวก ค หนังสือขอสัมภาษณ์	๑๑๓
ภาคผนวก ง รายนามผู้ให้สัมภาษณ์	๑๑๔
ภาคผนวก จ ยุทธศาสตร์การบริหาร	๑๑๕
ภาคผนวก ฉ รูปภาพการสัมภาษณ์ ตรวจสอบเอกสารและร่วมกิจกรรมของโรงเรียน	๑๒๓
ประวัติผู้วิจัย	๑๒๔

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
ตารางที่ ๑	แผนการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ	๒๐

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่		หน้า
แผนภาพที่ ๑	การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า	๒๓
แผนภาพที่ ๒	แสดงสาระการศึกษาตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา	๓๓
แผนภาพที่ ๓	แสดงการทำหน้าที่ของอายตนะ	๓๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ในการอ้างอิงเอกสารชั้นปฐมภูมิของคฤศนีพนธ์เล่มนี้ ได้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ เล่มที่ ๑, ๔, ๖, ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๑, ๒๒, ๒๕, ๓๔, ๓๕ โดยใช้สัญลักษณ์และคำย่อตามระเบียบของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือ ชื่อย่อคัมภีร์/เล่ม/ข้อ/หน้า ตัวอย่าง เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๒/๓๑๓. หมายถึง พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย) เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๓๒๒ หน้า ๓๑๓. เป็นต้น

พระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	
๑	วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
๔	วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๖	วิ.จ. (ไทย)	= วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสูตรตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	
๙	ที.สี. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลชินธวรรค (ภาษาไทย)
๑๐	ที.ม. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
๑๒	ม.ม. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก์ (ภาษาไทย)
๑๓	ม.ม. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก์ (ภาษาไทย)
๑๔	ม.อ. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุपरูปณณาสก์ (ภาษาไทย)
๑๕	ส.ส. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค (ภาษาไทย)
๑๖	ส.นิ. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค (ภาษาไทย)
๑๘	ส.สพ. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค (ภาษาไทย)
๑๙	ส.ม. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
๒๐	อง.ติก. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๑	องจตุกก. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๒	องปญจก (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ธ. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

เล่ม	คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	
๓๔	อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)
๓๕	อภิ.ธ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ธาตุกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เด็กเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าสูงสุดเหนือทรัพยากรใดๆ ในโลก เด็กทุกคนมีคุณค่าในตัวเอง ทุกคนมีความคาดหวังให้เด็กได้เจริญเติบโตในครอบครัวที่เพียบพร้อมได้รับการพัฒนาทางด้านทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา มีที่อยู่ มีอาหารกิน สนองความต้องการพื้นฐานทางกายได้เพียงพอ มีความปลอดภัย ความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร ความอบอุ่นมีการอบรมบ่มนิสัยให้เป็นคนดี รู้ผิดชอบชั่วดี มีมานะบากมั่น มีความรับผิดชอบ มีเหตุผล ควบคุมอารมณ์ตนเองได้อย่างเหมาะสม มีความเข้าใจ รู้จักตนเอง และพึ่งตนเองได้ ตลอดจนสามารถดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติยามวิกฤตเศรษฐกิจและสังคมอย่างมีความสุขและประสบความสำเร็จ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ได้กำหนดในมาตรา ๘๑ ว่า ให้จัดการศึกษาให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม โดยปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม เสริมสร้างความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องกับการเมือง การปกครอง ในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข^๑ นอกจากนี้ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ มาตรา ๘๑ ได้กำหนดไว้ว่า การจัดการศึกษาเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ ทรัพยากรมนุษย์นั้น เป็นการมองมนุษย์ในฐานะทรัพยากร คือเป็นทุนเป็นปัจจัยในการที่จะนำมาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และในฐานะเป็นมนุษย์ มีความหมายว่า มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของเขาเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดมุ่งหมาย จุดหมายของชีวิตคือ ความสุข อิสรภาพ ความดี

---

^๑ สถาบันพระปกเกล้าฯ, สารานุกรมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, พุทธศักราช ๒๕๔๐, (กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๔๑๐.

^๒ กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ), ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๑.

ความงามของชีวิตซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล^๓ สอดคล้องกับแนวความคิดของสมาน ริงสิโยภุชดี ที่กล่าวว่า การพัฒนาบุคคล หมายถึง การดำเนินการเกี่ยวกับการส่งเสริมให้บุคคล มีความรู้ ความสามารถ มีทักษะในการทำงานดีขึ้น ตลอดจนมีทัศนคติที่ดีในการทำงาน อันเป็นผลให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น หรืออีกนัยหนึ่ง การพัฒนาบุคคลเป็นกระบวนการที่จะเสริมสร้างและเปลี่ยนแปลงผู้ปฏิบัติงานในด้านต่างๆ เช่น ความรู้ ความสามารถ ทักษะ อุบิสัย ทัศนคติและวิธีในการทำงาน อันจะนำไปสู่ประสิทธิภาพในการทำงาน^๔ ขณะเดียวกันก็ต้องมีการปฏิบัติกล่าวคือการเรียนการสอนเป็นไปตามธรรมชาติซึ่งเกิดจากการร่วมมือกันระหว่างครูกับนักเรียน จึงจะสามารถทำให้การเรียนเกิดประโยชน์สูงสุดซึ่งสอดคล้องกับ ชัยยงค์ พรหมวงศ์ ได้กล่าวว่าโรงเรียนเป็นสถาบันการศึกษาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการหล่อหลอมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ให้แก่ผู้เรียนเพื่อให้เป็นสมาชิกที่ดี มีคุณภาพเพื่อออกไปพัฒนาสังคมในอนาคต เด็กซึ่งเป็นทั้งทรัพยากรและผู้ใช้ทรัพยากรตามแนวคิด ๔ ประการ คือ

๑. เด็กเป็นเป้าหมายรวมของการศึกษาเล่าเรียนซึ่งมีจุดประสงค์ที่จะเปลี่ยนพฤติกรรมของเด็กให้เป็นไปตามแนวทางที่ปรารถนา ถ้าปราศจากเด็กแล้วโรงเรียนก็ไม่ต้องมีหรืออยู่ไม่ได้ โรงเรียนจะมีแต่ผู้บริหาร ครู และอาคารสถานที่ได้อย่างไรเด็กจึงเป็นทรัพยากรป้อนกระบวนการของโรงเรียน

๒. เด็กเป็นจุดเริ่มต้นของสังคมโรงเรียนต้องจำลองเวทีสังคมเพื่อให้เด็กมีโอกาสฝึกฝนลักษณะนิสัยตามแนวทางที่สังคมปรารถนา โรงเรียนที่พัฒนาทรัพยากรคือเด็กเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนมากที่สุด ชุมชนหรือสังคมจะเกิดหรือตายอยู่ที่คุณภาพของเด็กที่จะเติบโตเป็นสมาชิกของสังคมในอนาคต

๓. เด็กในฐานะทรัพยากร มีลักษณะแตกต่างจากทรัพยากรในรูปแบบอื่นตรงที่ว่าเด็กจะเติบโตขึ้นเป็นผู้ผลิตและใช้ทรัพยากรในรูปแบบอื่นโรงเรียนจึงต้องพัฒนาเด็กให้เป็นผู้สามารถใช้ทรัพยากรอื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๔. เด็กจะเป็นทรัพยากรที่มีค่าต่อเมื่อเด็กมีคุณภาพ โรงเรียนจึงมีหน้าที่พัฒนาเด็กให้มีคุณภาพทั้งความรู้เจตคติ และทักษะความชำนาญ^๕

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ทศวรรษธรรมทัศน์พระปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๕๑.

^๔ สมาน ริงสิโยภุชดี, ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : สวัสดิการสำนักงาน ก.พ. ๒๕๓๐), หน้า ๒๘.

^๕ ชัยยงค์ พรหมวงศ์, เอกสารประกอบการสอนชุดวิชา การพัฒนาเด็กพฤติกรรมเด็ก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒.

ครอบครัว โรงเรียน จึงมีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างสำคัญยิ่ง ในการดูแล แนะนำ สอนสั่ง ฝึกฝน กลุ่มเกลา จัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสม ตลอดจนจัด สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาการของเด็ก เพื่อให้เจริญเติบโตเป็นมนุษย์เต็มตัว ทั้งด้าน ความคิดความสามารถและมีความสุข

ครู จัดว่า เป็นปุษนียบุคคลที่มีอิทธิพลกับเด็กนักเรียน รองจากบิดามารดาที่คอย อบรมสร้างเสริมสติปัญญาและจริยธรรมคุณงามความดีให้แก่เด็ก ครูที่มีคุณธรรม จริยธรรม เท่านั้นสามารถช่วยพัฒนาระดับคุณธรรมและจริยธรรมของนักเรียนได้ กล่าวคือ ครูควรเป็นผู้มี บทบาททั้งในด้านการสอน และประพัตติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในเชิงคุณธรรมและจริยธรรม มนุษย์หรือคนมีความสำคัญต่อสังคม ต่อชุมชนและองค์กรเป็นอย่างยิ่ง หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นหัวใจของกระบวนการพัฒนาทั้งหลาย เหตุฉะนั้นการพัฒนาคนหรือการพัฒนาทรัพยากร บุคคล จึงได้รับการเอาใจใส่เป็นอย่างดี จากองค์กรทั้งรัฐและเอกชน โดยเฉพาะในเรื่องของ การให้การศึกษาเพื่อการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ซึ่งถือว่า เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนา เหตุ นั้นจึงต้องมีการพัฒนาให้มีคุณภาพ มีศักยภาพ ให้มีความรู้ความสามารถ มีความเชี่ยวชาญเพื่อ พัฒนาองค์กรให้ยั่งยืนในท่ามกลางสถานการณ์ของความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพราะ สภาพความจริงของสังคมมีการเปลี่ยนแปลง ไหลเลื่อน (Dynamics) อยู่ตลอดเวลาและมีเหตุปัจจัย ที่สร้างความสลับซับซ้อน (Complexity) เพิ่มมากขึ้น มนุษย์จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนา ให้เกิด ความรู้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงนั้นได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๙) ถือว่า เป็นจุดเน้นที่สำคัญ ในด้านการพัฒนาคนหรือทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาตามหลักคำสอนของ พระพุทธศาสนา สอนว่า มนุษย์พัฒนาได้ มนุษย์อยู่เพราะการพัฒนา ถ้าไม่พัฒนาจะอยู่ไม่รอด และพัฒนาได้โดยไม่มีขีดจำกัด สูงสุดสู่ความเป็นพุทธะโดยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบของการ พัฒนาที่สูงสุดตามพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “ทนต์ เสฏฐิ มนุสเสสุ ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย ผู้ฝึก ตนดีแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุด”^๖ นี้เป็นหลักที่เป็นฐานความคิดความเชื่อพื้นฐานที่กำหนดทิศทาง ของกระบวนการทั้งหมด

การพัฒนามนุษย์บางครั้งอาจพูดในมิติของการพัฒนาสังคม เพราะการพัฒนา สังคมโดยสาระแล้วก็คือการพัฒนามนุษย์ เพื่อยกฐานะความเป็นอยู่ของมนุษย์ให้ดีขึ้น เพียงแต่ การพัฒนาสังคมจะมองในมิติของโครงสร้างโดยรวม ซึ่งรวมเอาสังคม การปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษาและศิลปวัฒนธรรมและบริบทอื่นๆ เข้าไว้ด้วย “แต่เป้าหมายสุดยอดของการพัฒนา อยู่ที่คน เพราะคนเป็นทั้งผู้ถูกพัฒนาและเป็นผู้รับผลของการพัฒนา” ดังนั้นการพัฒนาคนจึง

^๖ ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓/๔๘.

รวมถึงการ พัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรม และเป้าหมายของการพัฒนาคน กลุ่มคน หรือสังคม คือความอยู่ดีกินดีด้านต่างๆ หรือสภาพสังคมที่ดี ซึ่งรวมถึงสภาพเศรษฐกิจ และการเมืองด้วย^๗ ที่สุดผลต้องเป็นไปเพื่อให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เหมือนการมองดูทิวทัศน์ จะผ่านอะไร ผ่านวัตถุชนิดใด ราคาแพงแค่ไหนเพียงใด ที่สุดก็เพื่อให้มองเห็นความสวยงามของ ทิวทัศน์นั้นๆ ได้เต็มที่ แต่ขณะนี้กำลังมองการพัฒนามนุษย์ โดยผ่านพระพุทธศาสนา หรือใช้ หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นสื่อกลางในการพัฒนามนุษย์

มนุษย์มีศักยภาพที่พัฒนาตนได้ และเมื่อได้รับการฝึกฝนอบรมแล้วก็เป็นผู้ประเสริฐ สุดซึ่งต่างจากสัตว์ประเภทอื่น ที่จะพัฒนาได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์เป็นผู้ฝึกหัดให้ ตัวมันเองไม่สามารถ จะฝึกฝนอบรมตนเองได้ และเมื่อผ่านการฝึกหัดแล้วในเวลาที่จำเป็น ก็ต้องให้มนุษย์อีกนั้น แหละ เป็นผู้นำ เอามันไปใช้งานในด้านต่างๆ ตามที่ได้รับการฝึกหัดมาเท่านั้น^๘ ส่วนมนุษย์นั้นมีความสามารถที่จะฝึกฝนอบรมตนเองได้ และเมื่อผ่านการฝึกฝนพัฒนาตนเองได้แล้วย่อมเป็นผู้ ที่ประเสริฐสูงสุด ดังมีพระพุทธพจน์ที่ว่า “วิชาจรณสมปนโน โส เสฏโฐ เทวมานุเส ผู้ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ (คือพัฒนาอบรมตนแล้ว) ประเสริฐสุดทั้งในหมู่เทวดาและ มนุษย์”^๙ ไม่ใช่เพียงแต่ในหมู่มนุษย์เท่านั้น แม้แต่ในหมู่ของเทวดาทั้งหลาย มนุษย์ที่พัฒนา ตนเองแล้ว ก็ยังประเสริฐสูงกว่า “วรมสตรา ทนตา อาชานียา จ สินธวา กุญชรา จ มหاناคา อตตทนต์ ตโต วร ม้าอัสตรม้าอาชาไนย ม้าสินธพ และช้างกุญชร ผู้มหานาคชนิดที่นายควาน ฝึกแล้ว จึงเป็นสัตว์ประเสริฐแต่บุคคลผู้ฝึกตนแล้วประเสริฐยิ่งกว่านั้น”^{๑๐} “มนุสฺสภูตํ สมพุทฺธํ อตตทนต์ สมหิตา เทวาปิ นมสฺสนติ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งที่เป็นมนุษย์ ทรงฝึกพระองค์ มี พระทัยตั้งมั่น แม้เทวดา ก็น้อมนมัสการ”^{๑๑}

ดังนั้นการพัฒนา ฝึกฝนอบรมเพื่อให้มนุษย์มีความรู้ มีจริยธรรม มีความมั่นคงใน หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีความเข้าใจในปัญหาของชีวิตและตระหนักในคุณค่าของ หลักพุทธธรรมคือคำสอนของพระพุทธเจ้าให้มากขึ้น จึงเป็นความจำเป็นที่ทุกฝ่าย ต้องให้ความ ร่วมมือกัน

^๗ สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓.

^๘ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๓๔-๓๖.

^๙ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๓๒๔/๓๒๑.

^{๑๐} ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓/๕๗.

^{๑๑} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๑๔/๓๕๗.

การศึกษาเป็นกระบวนการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ แต่ในปัจจุบันการศึกษาอาจยังคงมีปัญหา ปัญหาการศึกษาปัจจุบันนั้นเกิดขึ้นเนื่องจาก ๑) กระบวนการเรียนรู้ที่แยกส่วน ๒) ใช้วิชาเป็นตัวตั้ง ไม่ใช่ความจริงเป็นตัวตั้งหรือการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความทุกข์ เกิดความแปลกแยกจากวิถีชีวิต ตลอดถึง ๓) สังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมจริงที่เป็นอยู่ทางการศึกษายังคงมีสภาพดังกล่าวนี้ก็เท่ากับว่าไม่ประสบผลสำเร็จ นอกจากนั้น ๔) การแยกการศึกษาจากวัดหรือพระพุทธศาสนาโดยแทบสิ้นเชิง จากที่เคยเป็นมาของสังคมไทยในอดีต จึงมีผลทำให้เกิดปัญหาขาดคุณธรรมจริยธรรม ทั้งที่สาระของพระพุทธศาสนานั้นก็คือเรื่องของการศึกษา

ดังนั้น พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต) จึงชี้ว่า การศึกษาต้องกล้าเผชิญความจริง ถ้าพระพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบสำคัญอยู่ในกระบวนการสืบทอดต่อเนื่องของสังคมไทย ไม่ว่าจะโดยฐานะที่เป็นสถาบันสังคมอันกว้างใหญ่ โดยเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย โดยเป็นสภาพแวดล้อมที่ครอบคลุมสังคมไทยโดยเป็นมรดกและเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย โดยเป็นระบบจริยธรรมที่สังคมไทยได้ยอมรับถือปฏิบัติเป็นมาตรฐาน การศึกษาต้องดำเนินการให้คนไทยได้ศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งในแง่ที่เป็นองค์ความรู้ และในแง่ที่เป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิตและสังคม^{๑๒}

ด้วยความสำคัญของการศึกษาในพระพุทธศาสนา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานปฏิรูปการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ และทบวงมหาวิทยาลัย รวมทั้งองค์กรที่เกี่ยวข้อง จึงได้จัดสัมมนาทางวิชาการเกี่ยวกับบทบาทของพระพุทธศาสนาต่อการจัดการศึกษาอุปถัมภ์ กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๔ ในหลักสูตรนี้มีเรื่องเกี่ยวกับมาตรฐานวิชาพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นแล้ว สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ยังกล่าวว่า “พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มีจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาว่า ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ซึ่งหมายถึง การพัฒนามนุษย์หรือผู้เรียนให้เป็นคนเก่ง ดี และมีความสุข ตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา จึงได้มีการแสวงหาวิธีการนำหลักธรรมทางศาสนาเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอนเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา”^{๑๓}

^{๑๒} พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต), **หลักการศึกษามหาวิทยาลัยในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๒๒ -๒๓.

^{๑๓} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **แผนการศึกษาแห่งชาติ** (พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๕๙), หน้า คำนำ.

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา นักคิดและนักวิชาการพยายามนำสาระการเรียนรู้ พระพุทธศาสนาสู่โรงเรียน โดยเสนอแนวคิดและพยายามนำพุทธธรรมประยุกต์ใช้กับการศึกษา ไทย ตลอดถึงหลักสูตรพระพุทธศาสนาสำหรับสอนในโรงเรียน เป็นต้น และเมื่อนำเข้าสู่โรงเรียน แล้วก็มีลักษณะเป็นวิชาหนึ่งในกระบวนวิชาทั้งหลายที่มีอยู่ และการศึกษาไทยให้ความสำคัญ ต่อเนื้อหาวิชามาก จนละเลยการเรียนที่เป็นวิถีชีวิตจริง ดังนั้นที่ผ่านมาหลักสูตรพระพุทธศาสนาต่างๆ ที่นำเข้าสู่โรงเรียนจึงมีลักษณะเป็นวิชาเป็นตัวตั้ง แต่มิได้นำไปสู่วิถีชีวิตจริง ฉะนั้นนักการศึกษาจึงได้พยายามแสวงหาวิธีการนำหลักพุทธธรรมเข้าสู่กระบวนการศึกษา เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของ การจัดการศึกษาที่แท้จริง ในเรื่องนี้ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวว่า “ท้ายสุดก็ได้แนวทางออกมาในรูปแบบของโรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์”^{๑๔} ซึ่งไตรสิกขาเป็นหลักการศึกษา ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุวัชชีบุตร ว่า “...เธอจงศึกษาในสิกขา ๓ เกิด คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา, เมื่อเธอศึกษาอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขาอยู่ ราคะก็จักถูกละได้ โทสะก็จักถูกละได้ โมหะก็จักถูกละได้; เพราะการที่ละราคะ โทสะและโมหะได้ สิ่งใดเป็นอกุศลเธอจักไม่ทำสิ่งนั้น สิ่งใดเป็นบาปเธอจักไม่เสพสิ่งนั้น”^{๑๕} เป็นต้น ดังนั้น ต่อแนวทางการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขานี้ ได้มีนักวิชาการ ให้ทัศนะไว้ ยกตัวอย่างเช่น ดร.พระมหาจรรยา สุทธิญาณ ซึ่งได้ให้ทัศนะว่า “การศึกษาที่ถูกทางควรใช้ไตรสิกขา ซึ่งจะช่วยให้แนวคิดทางการศึกษาบรรลุเป้าหมายและเกิดความสมบูรณ์ได้”^{๑๖} และสาโรช บัวศรี ได้ให้ทัศนะว่า “ควรนำแนวทางสู่ความสำเร็จ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา มาใช้เป็นยุทธศาสตร์การศึกษาโดยรวม ซึ่งครอบคลุม การพูด การกระทำและการคิด”^{๑๗} และเมื่อไตรสิกขาเป็นหลักการศึกษาที่สำคัญ ดังนั้น พระรา

^{๑๔} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **โรงเรียนวิถีพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๒.

^{๑๕} อัง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๕๒๔/๒๙๖.

^{๑๖} พระมหาจรรยา สุทธิญาณ., **ธรรมทรรศน์ปฏิวัติการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: ประชาธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๓๗.

^{๑๗} สาโรช บัวศรี, สุนทร โคตรบรรเทา แบล, **ปรัชญาการศึกษาสำหรับประเทศไทย : จุดบรรจบระหว่างพุทธศาสนากับประชาธิปไตย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๔), หน้า ๘๙.

ชวรมณี (ป.อ.ปยุตโต) จึงย้ำว่า “ภารกิจของสถานศึกษาก็คือการฝึกบุคคลครบทั้ง ๓ ระดับ คือ ศิล สมาธิ และปัญญา”^{๑๘} เป็นต้น

แต่เมื่อนำเอาไตรสิกขามาสู่กระบวนการศึกษาในรูปของโรงเรียนวิถีสัทธรรม ก็ยังมีปัญหาในเรื่องความไม่ชัดเจนหรือคลุมเครือในเชิงปฏิบัติ ดังที่พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต) ได้กล่าวว่า “โรงเรียนวิถีสัทธรรมเหล่านี้บางแห่งเป็นโรงเรียนนาร่อง บางแห่งกำลังลองผิดลองถูก”^{๑๙} ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องทบทวนแนวทางการดำเนินการ ทั้งที่มีโรงเรียนวิถีสัทธรรมทั่วประเทศกว่า ๑๕,๐๐๐ โรงเรียน^{๒๐} แล้ว

นอกจากนี้ยังมีความไม่ชัดเจนเกี่ยวกับความหมายและอาจก่อให้เกิดความสับสนในเชิงปฏิบัติได้ ทั้งนี้ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความหมายว่า “โรงเรียนวิถีสัทธรรม คือ โรงเรียนปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการจัดการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ”^{๒๑} และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความหมายว่า “โรงเรียนวิถีสัทธรรม คือ โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยดำเนินตามมรรค ซึ่งเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนา ที่แปลว่าทางอันประเสริฐ มีองค์ประกอบ ๘ ประการ มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น สรุปลงตรงกับไตรสิกขา อันได้แก่ ศิล สมาธิ ปัญญา”^{๒๒} เมื่อพิจารณาตามนี้ จะพบความแตกต่างกันและส่งผลให้แนวทางปฏิบัติที่แตกต่างกันด้วย

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า โรงเรียนที่ดำเนินงานตามวัฒนธรรมประเพณีไทยซึ่งมีรากฐานทางพระพุทธศาสนา เป็นต้นนี้ จะเน้นในระดับศีล ส่วนโรงเรียนที่มองในด้านหลักการศึกษหรือหลักธรรม ที่จะทำให้เข้าใจถึงธรรมชาติของชีวิต ธรรมชาติของโลก และสิ่งที่ควรปฏิบัติต่อชีวิตต่อโลก เป็นต้นนี้ จะเน้นด้านปัญญา เหล่านี้เป็นภาพสะท้อนถึงความไม่ชัดเจนในหลักไตรสิกขาว่าควรเริ่มจากจุดไหน เป็นต้น ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษา และการที่จะพัฒนาการศึกษาให้ก้าวหน้า ต้องมีความชัดเจน ความมั่นใจ ซึ่งมีผลทำให้มีกำลังในขั้นปฏิบัติและการตรงกับจุดมุ่งหมายที่วางไว้

เหตุนี้ แนวทางการดำเนินการโรงเรียนวิถีสัทธรรมตามหลักไตรสิกขาว่า ถ้าเอาเพียงปัญญา ไม่มีศีล ไม่มีสมาธิเป็นฐานก็จะจุ่นจ้าน จับจต วุ่นวาย ไม่ใช่ปัญญาที่แท้จริง ต้องมีทั้งศีล

^{๑๘} พระราชชวรมณี (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : คณะธรรมจริยธรรม, ๒๕๒๕), หน้า ๖๐๖.

^{๑๙} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต), โรงเรียนวิถีสัทธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๔๓.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

ทั้งสมาธิ และต้องบรรจบที่ปัญญา และที่สำคัญ ต้องชัดเจนในเรื่องของหลักการ ระบบและกระบวนการว่า ระบบของไตรสิกขาคืออะไร เป็นอย่างไร บูรณาการกันอย่างไร มีฐานเริ่มจากอะไร จุดไหน เมื่อชัดแล้วจึงจะเดินหน้าไปได้ เรื่องของการศึกษาสำหรับมวลชนหรือสังคม จึงต้องไปร่วมกับกิจการด้านอื่นของสังคม ที่จริงต้องมองทั้งสังคม นอกจากนั้น เมื่อมีความมุ่งหมายที่แท้จริง จริงจัง และชัดเจน ก็จะนำไปสู่ความสำเร็จ แต่ความชัดเจนนั้นจะต้องมีเรื่อยไป ฉะนั้น เราจะต้องหาความชัดเจนเพิ่มเรื่อยไป ตรงนี้ท่านเรียกว่าไม่ประมาท อย่างน้อยไม่ประมาทในการศึกษา อย่าไปนึกว่าเรารู้แล้ว เราพอแล้ว แต่จะต้องศึกษาเรียนรู้เรื่อยไปโดยไม่ประมาทในการศึกษาเป็นข้อสำคัญ และไม่ประมาทในกิจการทุกอย่าง แล้วก็พาไปสู่ความสำเร็จ เพราะนี่คือตัวสติที่จะกระตุ้นเราให้พัฒนาและใช้ปัญญาอย่างจริงจัง

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการพัฒนาการเรียนรู้ ซึ่งนำไปสู่การพัฒนานักเรียน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อให้ปรากฏชัดเจนเป็นรูปธรรม และสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดผลอย่างจริงจังและเหมาะสมได้ต่อไป

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่อง “การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนในโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑” โดยคาดหวังว่าจะช่วยทำให้นักเรียนเป็นผู้ที่ได้รับการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ มีจิตใจที่เข้มแข็ง สามารถนำหลักไตรสิกขา มาเป็นแนวทางให้ก้าวเดินไปอย่างมั่นคงและมีความสุข ความเจริญตลอดไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา
- ๑.๒.๒ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนในโรงเรียน วิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑
- ๑.๒.๓ เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนในโรงเรียนวิถิพุทธ ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

- ๑.๓.๑ รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของโรงเรียนวิถิพุทธ เป็นอย่างไร

๑.๓.๒ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนในโรงเรียน วิถีพุทธในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ เป็นอย่างไร

๑.๓.๓ แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธ ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ ดังนี้

๑.๔.๑ **ขอบเขตด้านเนื้อหา** เนื้อหาการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนานักเรียน ที่เกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ศึกษาเฉพาะเรื่อง การพัฒนาเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ และปัญญา) ของนักเรียน การนำผลจากการเรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนเองสำหรับการดำเนินชีวิตอย่างปกติสุขในปัจจุบัน และส่งผลให้มีการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธเป็นโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ

๑.๔.๒ **ขอบเขตด้านพื้นที่และประชากร** ได้แก่ โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ ในส่วนของประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู และนักเรียน ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ - ๖ และชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (มัธยมศึกษาปีที่ ๑ ถึงมัธยมศึกษาปีที่ ๓) ของโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การสร้างกระบวนการการเรียนรู้ หมายถึง การทำหรือก่อให้เกิดหรือการปฏิบัติที่ควรทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของนักเรียน ความสามารถในการพัฒนาคุณธรรม การพัฒนาทักษะชีวิต สุขภาพกายและสุขภาพจิต ความเป็นประชาธิปไตย ความภูมิใจในความเป็นไทย ให้ดีขึ้น เจริญขึ้น

นักเรียน หมายถึง นักเรียนของโรงเรียนวิถีพุทธในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑

หลักไตรสิกขา หมายถึง การศึกษาสามประการตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นหลักในการพัฒนาตนเองที่ถูกต้องของมนุษย์ทุกคน เป็นรากฐานของการพัฒนาทั้งหลายอันจะนำสังคมไปสู่อารยธรรมที่ถูกต้อง

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา หมายถึง การปฏิบัติที่ควรทำให้เกิดการพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน ให้เป็นผู้มีคุณภาพ มีการปลูกฝังให้นักเรียนเป็นพลเมือง

ดี มีคุณธรรมจริยธรรมเพื่อก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ หลักไตรสิกขา เนื่องจากไตรสิกขาเป็นระบบและเป็นกระบวนการในการฝึกฝน อบรม ฝึกหัดเพื่อพัฒนาคนใน ๓ ด้าน คือ

๑) พัฒนาด้านพฤติกรรม	เรียกว่า	ศีล
๒) พัฒนาด้านจิตใจ	เรียกว่า	สมาธิ
๓) พัฒนาด้านปัญญา	เรียกว่า	ปัญญา

โรงเรียนวิถิพุทธ หมายถึง โรงเรียนระบบปกติทั่วไปในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ ที่ได้รับการประกาศให้เป็นโรงเรียนวิถิพุทธ ที่นำ หลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวม ของสถานศึกษาเน้นรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการ

โรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ หมายถึง โรงเรียนวิถิพุทธที่มีผลการประเมินตนเองใน อัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นวิถิพุทธไม่น้อยกว่าร้อยละ ๘๐ มีคณะกรรมการดำเนินงาน โรงเรียนวิถิพุทธ ประกอบด้วยผู้บริหาร ครู พระสงฆ์และชุมชน มีแผนปฏิบัติการ/โครงการ/ กิจกรรมในการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ มีความพร้อมที่จะพัฒนาครู บุคลากร นักเรียน ให้มี คุณธรรมตามแบบวิถิพุทธ ได้รับการคัดเลือกจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ให้เป็นโรงเรียน วิถิพุทธชั้นนำ

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ หมายถึง ส่วน ราชการระบบการจัดแบ่งเขตพื้นที่การศึกษา ที่จัดแบ่งโดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษา ขั้นพื้นฐานตามการจัดระเบียบบริหารราชการเขตพื้นที่การศึกษา ซึ่งจัดทำเป็นประกาศ กระทรวงศึกษาธิการ มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ใน ๔ อำเภอของจังหวัด อุดรธานี คือ อำเภอเมืองอุดรธานี อำเภอเพ็ญ อำเภอสร้างคอม และอำเภอหนองวัวซอ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง “การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียน โรงเรียนวิถิพุทธ ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑” ผู้วิจัยได้ วางกรอบในการทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องไว้ ดังนี้

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้มีมุมมองในด้านความหมายการพัฒนาทรัพยากร มนุษย์ในหนังสือ “ทศวรรษธรรมทัศน์พระปิฎก” ได้แบ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ออกเป็น ๒ ประเภท คือ ทรัพยากรมนุษย์นั้นเป็นการมองมนุษย์ในฐานะทรัพยากร คือ เป็นทุนเป็นปัจจัย ในการที่จะนำมาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมส่วนการพัฒนาคน โดยมองคนในฐานะเป็น

มนุษย์ มีความหมายว่า มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของตัวเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมาย จุดหมายของชีวิตคือ ความสุข อิสรภาพความดีความงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล^{๒๓}

พระธรรมปิฎก ได้ให้ข้อคิดในหนังสือ “การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” ว่าการมองมนุษย์นั้น ควรมองมนุษย์เป็นสองมิติ คือ ๑) มองว่าเป็นมนุษย์ ที่มีอารมณ์ความรู้สึก และมีความสามารถ มีศักยภาพสามารถพัฒนาได้ โดยใช้หลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิและ ปัญญาเป็นแนวทางในการพัฒนา และ ๒) มองมนุษย์ ในฐานะเป็นทรัพยากร (Human resources) เป็นทุน เป็นปัจจัย เป็นผู้ผลิต เป็นผลผลิต และพัฒนาเพิ่มผลผลิตได้ เพิ่มศักยภาพในการผลิตได้เพิ่มมูลค่าทุนได้

มนุษย์ในฐานะที่เป็นทรัพยากร มองว่ามนุษย์ทั้งสองนัยนั้น สามารถจัดการบริหาร ได้จัดสรรให้มีทั้งมูลค่าและคุณค่าได้ โดยเฉพาะการจัดการในฐานะ ที่เป็นทรัพยากร หากจัดการโดยถูกวิธีจะเป็นต้นทุนที่ทรงคุณค่า จัดให้เหมาะสม จัดให้เหมาะสมกับความสามารถ ความถนัด จัดได้เหมาะสมถูกต้องจะเพิ่มมูลค่ามหาศาลและมีคุณค่าที่สูงส่ง เพราะการพัฒนา มนุษย์โดยมองในฐานะเป็นมนุษย์ มีความหมายว่า มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของตัวเอง มีชีวิต มนุษย์ที่มีจุดหมาย จุดหมายของชีวิตคือ ความสุข อิสรภาพ ความดีงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่อง เฉพาะบุคคล เราต้องให้ความสำคัญว่าเราจะพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างไร พร้อมกับอีกด้านหนึ่ง เขาจะเป็นทรัพยากร เป็นทุน เป็นปัจจัยที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนา เศรษฐกิจ เพราะหากพัฒนาที่ดีที่ถูกต้องจะเพิ่มทั้งมูลค่าและคุณค่าไปพร้อมด้วย^{๒๔}

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เสนอการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ในหนังสือโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การบริหารทรัพยากรมนุษย์ต้องมีการปรับเปลี่ยนให้ ทันกับสถานการณ์ปัจจุบัน เช่น พัฒนาคอนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยการให้หลักธรรมทาง พระพุทธศาสนา เน้นการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งมีจุดเริ่มต้นที่ การกิน อยู่ ดู ฟังเป็นต่อเนื่องอย่างบูรณาการไปถึงการพัฒนาตนเองกับสิ่งแวดล้อมทาง กายภาพ วัตถุ เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ การพัฒนาจิตใจ ให้มีสมาธิ สงบ สบาย สดชื่น เบิก บาน มุ่งมั่น เข้มแข็ง เพียรพยายาม รวมทั้งมีปัญญา รู้เข้าใจเหตุผลตามความเป็นจริง พัฒนาการร่างกาย ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิชาชีพและพัฒนากายทางด้านปัญญาซึ่ง ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิชาการที่จะทำให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง พัฒนาการทางสังคม ซึ่งเป็น ผลจากการยึดมั่นในศีลธรรม รักษาระเบียบวินัยและจรรยาบรรณ จะทำให้ผู้เรียนเป็นคนดี

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ทศวรรษธรรมทัศน์พระปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๕๑.

^{๒๔} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), **การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๓.

พัฒนาการทางจิต ซึ่งเกิดจากการบริหารทางจิตให้มีสติ สมาธิ และคุณธรรมอื่นๆ จะทำให้เป็นผู้มีสุขภาพจิตที่ดี เป็นคนมีความสุข เน้นการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาองค์กรต่อไป^{๒๕}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของไตรสิกขาในหนังสือ “พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ ๑” ไว้ว่า “ไตรสิกขา” คือ การศึกษา ทั้ง ๓ มีหัวข้อตามหลัก คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ไตรสิกขานี้ เมื่อนำมาแสดงเป็นคำสอนในภาคปฏิบัติทั่วไป ได้ปรากฏในหลักที่เรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์ (พุทธโอวาทที่เป็นหลักใหญ่ ๓ อย่าง) ไตรสิกขา นี้ เรียกว่าเป็น “พหุธรรมมีกถา” คือคำสอนธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงบ่อย และมีพุทธพจน์แสดงต่อเนื่องกันของ กระบวนการศึกษาฝึกอบรมที่เรียกว่า ไตรสิกขา ดังนี้ “ศีล เป็นอย่างนี้ สมาธิเป็นอย่างนี้ ปัญญาเป็นอย่างนี้ สมาธิทำศีลบ่มแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์ปัญญาที่สมาธิบ่มแล้ว ย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก จิตที่ปัญญาบ่มแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยสิ้นเชิง คือ จาก กามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาอาสวะ”^{๒๖}

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึง หลักไตรสิกขากับการพัฒนาคน ในหนังสือ คู่มือมนุษยว่า การพัฒนาคน ให้เป็นผู้มีคุณภาพ ที่สำคัญที่สุดก็คือ การปลูกฝังให้คนเป็นพลเมืองดี มีคุณธรรมจริยธรรม เพื่อก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม วิธีการหนึ่งที่น่าจะให้ผลดีในการปลูกฝังและพัฒนาการมีคุณธรรมจริยธรรม ก็โดยใช้หลักไตรสิกขา เนื่องจากไตรสิกขาเป็นระบบและเป็นกระบวนการในการฝึกฝน อบรม ฝึกหัดเพื่อพัฒนาคนใน ๓ ด้าน คือ

- ๑) พัฒนาด้านพฤติกรรม เรียกว่า ศีล
- ๒) พัฒนาด้านจิตใจ เรียกว่า สมาธิ
- ๓) พัฒนาด้านปัญญา เรียกว่า ปัญญา

ทั้งนี้ก็เพื่อให้บุคคลมีการดำเนินชีวิตไปในวิถีที่ถูกต้องดีงาม โดยนำหลักธรรมพระพุทธศาสนา (ไตรสิกขา) มาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและพัฒนาคนในองค์กร หรือสถานศึกษาเน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้าน ในสถานศึกษาเพื่อสนับสนุนให้คนในองค์กรพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาคุณธรรม ๔ ประการ คือ

- ๑) สปัจริยสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีครู อาจารย์ดี มีข้อมูลมีสื่อที่ดี

^{๒๕} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถิปุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๑-๓๔.

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๖๐๓ - ๖๐๔.

- ๒) สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี
- ๓) โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดี ถูกวิธี
- ๔) ธัมมานุวัตรปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ถูกต้องเหมาะสม^{๒๗}

๑.๖.๒ รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุรัตน์ เพชรนิล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ” เป็นการรวบรวมแนวคิดการศึกษาของไทย ปัญหาการศึกษา อิทธิพลของการศึกษาต่อปัญหาสังคมไทยของท่านพุทธทาส ภิกขุ ได้เสนอแนวทางการจัดการศึกษาไว้ ๓ แนวทางคือ

๑) แนวทางยถาภูตสัมมปปัญญา หมายถึง การศึกษาที่ผู้ศึกษาเข้าใจแจ่มแจ้งอย่างแท้จริง เช่นการศึกษาเรื่อง อริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค โดยผู้ศึกษาพยายามหาทางออกจากทุกข์นั้นๆด้วยวิธีแห่งพุทธ

๒) แนวทางไตรสิกขา คือ ปฏิบัติตามหลัก ศีล สมาธิ ปัญญา

๓) แนวทางปฏิจจสมุปบาท เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อรู้เท่าทันผัสสะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายใจ^{๒๘}

พระบุญรอด บุญมีประเสริฐ ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ผู้เรียนในพุทธปรัชญาเถรวาท” เนื้อหาวิทยานิพนธ์ได้ชี้ประเด็นวิเคราะห์ความหมายของผู้เรียนหรือผู้รับการศึกษาในพุทธปรัชญาเถรวาท ได้แบ่งอุปนิสัยของผู้เรียนเอาไว้ ๔ ลักษณะ คือ ๑. อุกมฏิตัญญู ๒. วิจิตัญญู ๓. เนยยะ ๔. ปทปรมะ และแบ่งจริตของผู้เรียนออกเป็น ๖ ประการ คือ ๑. รากจริต ๒. โทสจริต ๓. โมหจริต ๔. สัททจริต ๕. พุทธจริต ๖. วิตกจริต มุ่งจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับพื้นฐานของผู้เรียนเป็นหลัก^{๒๙}

โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง ศีล ๕ ในพระไตรปิฎก” ได้สรุปผลการศึกษาด้านคุณค่าและความสำคัญของศีล ๕ ไว้ว่า คุณค่าและความสำคัญของศีล ๕ ในส่วนที่เป็นปัจเจก หรือเฉพาะตัวของแต่ละบุคคล หลักก็คือว่าศีล ๕ เป็นศีลสำหรับคฤหัสถ์

^{๒๗} พุทธทาสภิกขุ, **คู่มือมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔๕.

^{๒๘} สุรัตน์ เพชรนิล, “ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ”, **วิทยานิพนธ์สาขาวิชาปรัชญามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐).

^{๒๙} พระบุญรอด บุญมีประเสริฐ, “การศึกษาวิเคราะห์ผู้เรียนในพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์สาขาวิชาปรัชญา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗).

หรือศีลของชาวบ้านผู้มีครอบครัว หากผู้ใดประพฤติปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ผู้นั้นก็จะได้รับผลเป็นความสงบสุขเป็นความร่มเย็นโดยตัวของเขาผู้นั้นเอง^{๓๐}

พระมหาแสวง ปัญญาวุฑฒิ ได้ศึกษาเรื่อง “การปฏิรูปการศึกษาแนวพุทธ” ได้รวบรวมพัฒนาการศึกษาไทยอดีต-ปัจจุบัน กระแสการปฏิรูปการศึกษาไทยในอดีต วิเคราะห์การปฏิรูปการศึกษาไทยปัจจุบัน นำเสนอการเรียนรู้พุทธศาสนาในหลักสูตรการศึกษา ระดับอนุบาลและระดับประถม ควรเน้นย้ำเรื่องศีลหรือมารยาท ระดับมัธยมศึกษา ควรเน้นย้ำเรื่องสมาธิ หลักสูตรระดับอุดมศึกษา ควรเน้นย้ำเรื่องปัญญา การนำเสนอการปฏิรูปการศึกษาแนวพุทธเป็นการเสนอความสำคัญของวิชา (Subject) พุทธศาสนาให้กับระบบการศึกษา^{๓๑}

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าพุทธศาสนาเป็นศาสตร์ว่าด้วยความรู้แจ้ง (Enlightenment) หรือ วิชา เป็นปัญญาแท้ ปัญญาที่รู้เท่าทันกิเลส การประยุกต์พุทธศาสนาเข้ากับการศึกษาต้องสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้ศึกษาได้ จึงจะสามารถยกระดับคุณธรรมของคนทั้งแผ่นดินจนกระทั่งมีภูมิคุ้มกันให้กับ สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

การปฏิรูปการศึกษาตามหลักพุทธศาสนา การปฏิรูปการศึกษานี้เน้น ปฏิรูปการเรียนรู้ที่มีศูนย์กลางของการศึกษาคือ “จิตวิญญาณ” หรือ “Spiritual Centered Education” ตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งมีมรรคมีองค์ ๘ เป็นทั้งทฤษฎีและหลักปฏิบัติ มีสมาธิหรือสัมมาสมาธิ ซึ่งไม่แยกการปฏิบัติออกจากชีวิตประจำวัน ตามหลักพระไตรปิฎกที่อ้างมาข้างต้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้าง คุณธรรม ๗ ประการดังที่กล่าวมาแล้ว

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ ได้ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขา” พบว่า การศึกษาตามหลักไตรสิกขา มีขั้นตอนการดำเนินการตามองค์ประกอบที่สำคัญมีอยู่ ๔ ประการ ดังนี้ ๑) การจัดหาหรือการสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒) การสร้างสัมมาทิฐิ ๓) การฝึกตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ การฝึกตามหลักของ ศีล สมาธิ และปัญญา ๔) การวัดผลและประเมินผลตามหลักไตรสิกขา

จากการศึกษางานเอกสารข้างต้นเป็นการรวบรวมปัญหาและแนวคิดการปฏิรูปการศึกษา ในการจัดระบบการศึกษาด้านเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ เพื่อการแข่งขันระหว่างประเทศเป็นหลัก ขาดมิติการศึกษาด้าน “จิตใจ” คุณธรรม จริยธรรม งานเอกสารการวิจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาล้วนพยายามชี้ข้อบกพร่องของการศึกษาและชี้้นำการนำหลักพุทธศาสนามาใช้อย่างกว้างๆ การค้นคว้าอิสระนี้มีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรม

^{๓๐} โสวิทย์ บำรุงศักดิ์, “ศึกษาวิเคราะห์เรื่อง ศีล ๕ ในพระไตรปิฎก”, สารนิพนธ์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

^{๓๑} พระมหาแสวง ปัญญาวุฑฒิ, “การปฏิรูปการศึกษาแนวพุทธ”, สารนิพนธ์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

จริยธรรมของคนทั้งแผ่นดิน โดยนำหลักพุทธศาสนาตามหลักมรรคมืองค์ ๘ มาวิเคราะห์ วิจัยต่อไป

ตัวอย่าง หลักการประยุกต์และสอดแทรกการศึกษาตามหลักพุทธศาสนา

หลัก “ มรรคมืองค์ ๘ ” มีภาคทฤษฎีที่ควรศึกษาในห้องเรียนคือกรอบของ “ สัมมาทิฐิ ๑๐ ประการ ” ที่จะปลูกฝังมโนทัศน์ของกฎเกณฑ์ธรรมชาติตัวอย่าง เช่น พุทธศาสนา เป็นศาสนา “ อเทวนิยม ” ที่ต้องเรียนรู้กฎแห่ง “ กรรม ” แบบวิทยาศาสตร์ เพื่อสามารถเข้าใจได้ว่าชีวิตควรจะสะสม “ กรรม ” ชนิดใดและอย่างไร ซึ่งมีอยู่ในรายละเอียดของพฤติกรรม ๓ คือ กายกรรม วาจกรรม มโนกรรม อยู่ในชีวิตประจำวัน เช่นพระผู้มีพระภาคเจ้าสอน เรื่องของอาหารและการกินอาหารอย่างไรให้เป็นประโยชน์ ไม่เป็นโทษของการโภชนา เป็นการศึกษาปลูกฝัง “ ปัญญา ” อย่างรู้เท่าทันสามารถแยกแยะดี-ชั่ว, ควร-ไม่ควร อาหารยังเกี่ยวข้องกับกรบริโภค ตามกระแสค่านิยมเช่น เหล้า เบียร์ Fast Food และอาหารอื่นๆที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย อาหารยังเป็นเหตุแห่งกามารมณ์ การศึกษาเพื่อควบคุมพฤติกรรมทางเพศจากต้นเหตุของอาหาร สิ่งเหล่านี้ไม่มีอยู่ในระบบการศึกษาปัจจุบันนักการศึกษาในสังคมจึงแก้ปัญหาด้วยการมี ฤชยางอนามัยไว้ในห้องน้ำชายเป็นต้น.^{๓๒}

สรุป การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้ว่า การพัฒนาการเรียนรู้อตามหลักไตรสิกขา เป็นไปในลักษณะการพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธธรรม มีปรัชญาที่ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐที่พัฒนาให้ดีขึ้นได้ สามารถที่จะเรียนรู้จนมีปัญหา ดังเช่นโรงเรียนวิถิปุทธคือโรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิตโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญาและมีเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจชีวิตแท้จริงสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยอาศัยระบบการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ๓ ประการ คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา มาใช้ในการฝึกอบรมให้ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านสู่การพัฒนาที่สมบูรณ์ได้ โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขานี้เพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ พัฒนาการทางกาย สังคม จิตใจ และปัญญา กระบวนการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถิปุทธต้องบูรณาการไตรสิกขาเข้ากับกลุ่มสาระและกิจกรรมต่างๆ ในหลักสูตร นั่นคือ มีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเหมือนเส้นด้ายที่ร้อยเรียงทุกกลุ่มสาระและกิจกรรมเข้าด้วยกัน กล่าวอีกนัยคือ โรงเรียนฝึกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธทั้งในและนอกสถานศึกษา ดังนั้น ผู้เรียนต้องปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาตลอดเวลา

^{๓๒} ทวีศักดิ์ ทองทิพย์, “การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขา”, สารนิพนธ์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องมีไตรสิกขาในขณะที่กิน อยู่ ดูและฟัง ซึ่งเป็นกิจกรรมประจำวันของนักเรียน เมื่อมีไตรสิกขาเป็นเครื่องมือพัฒนาแล้ว ผลที่ตามมาคือ ผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาการเป็นมนุษย์ที่ดี แต่สิ่งที่ผู้วิจัยที่จะต้องศึกษาในเรื่องนี้เพิ่มเติม คือ จะสร้างและพัฒนาการเรียนรู้อตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนโรงเรียนวิถิปุทธ ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ ได้อย่างไร

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนโรงเรียนวิถิปุทธ ในรูปแบบการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ศึกษาจากเอกสาร แหล่งข้อมูลหลักซึ่งนำมาจากพระไตรปิฎก วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ งานวิจัย คำบรรยาย และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและการศึกษา กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เกี่ยวกับสภาพปัจจุบันของการพัฒนาการเรียนรู้อตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนโรงเรียนวิถิปุทธชั้นนำของผู้บริหารโรงเรียน ครู นักเรียน จากนั้นจึงนำมาวิเคราะห์ แล้วนำเสนอในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ เพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์เป็นการสร้างและพัฒนาการเรียนรู้อตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนโรงเรียนวิถิปุทธ โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ การดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการวิจัยด้านเอกสาร

สืบค้นหลักไตรสิกขาจากพระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการวิเคราะห์หลักธรรมทางพุทธศาสนา การสร้างและพัฒนาการเรียนรู้อของนักเรียน โดยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาเป็นรูปแบบหรือเครื่องมือหรือแนวทางในการพัฒนาการเรียนรู้อของนักเรียนในโรงเรียนวิถิปุทธ ธรรมะหลักที่ถือเป็นหัวใจและเป็นกรอบแนวทางพัฒนานักเรียนแบบพุทธวิธีคือ **หลักไตรสิกขา** ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัยเชิงเอกสาร มีขั้นตอนดังนี้

๑) ขั้นสำรวจเอกสาร เป็นขั้นการสำรวจเอกสารต่างๆ คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ตำรา วารสาร และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อวางกรอบแนวคิดในการดำเนินการวิจัย

๒) ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการบันทึกข้อมูล ดังนี้ คือ ย่อความให้ได้ใจความตรงตามความหมายของข้อความเดิม บันทึกโดยถอดข้อความเป็นข้อความของผู้วิจัยเอง คัดลอกข้อความแล้วทำอัญประกาศซึ่งจะกระทำเมื่อข้อความนั้นอยู่ในเกณฑ์ข้อใดข้อหนึ่ง ดังต่อไปนี้ คือเป็นข้อความสำคัญมาก เป็นข้อความที่จะมีการพิสูจน์หรือ

ทดสอบข้อเท็จจริง เป็นข้อความที่ผู้วิจัยต้องการอ้างอิงเพื่อสนับสนุนความคิดของตนเอง เป็นข้อความที่เขียนไว้ดีมาก ถ้อยคำสำนวนกะทัดรัด ชัดเจนซึ่งจะถอดความเป็นภาษาของผู้วิจัยเองอาจทำได้ไม่ดีเท่าเดิมและข้อความที่เป็นพุทธพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก

๓) ขั้นตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วก่อนการวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยตรวจสอบแหล่งที่มา เนื้อหา และความสมบูรณ์ของข้อมูล เมื่อได้ตรวจสอบเรียบร้อยแล้วจึงมาจัดเรียงลำดับก่อนและหลัง เรียงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อนำไปสู่ขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

๔) ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ตามประเด็นต่างๆ ดังนี้ วิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของโรงเรียนวิถิพุทธในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ วิเคราะห์การสร้างและพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนโรงเรียนวิถิพุทธในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ และวิเคราะห์ข้อเสนอแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนโรงเรียนวิถิพุทธ ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ ตามลำดับ

๕) ขั้นสรุปผล เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสารสำเร็จเรียบร้อยแล้วผู้วิจัยนำผลที่ได้จากการวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นไปผสมผสานในการวิเคราะห์ร่วมกับการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ (Qualitative analysis) ที่ได้จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยการอธิบายเพิ่มเติม จึงนำมาสรุปเพื่อนำไปสู่ขั้นตอนของการเขียนรายงานการวิจัยต่อไป

๖) ขั้นเขียนรายงานการวิจัย ผู้วิจัยได้เขียนรายงานการวิจัยตามกรอบที่กำหนดไว้ในคู่มือการทำวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์ ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^{๓๓}

๑.๗.๒ การดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

เป็นการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มุ่งศึกษารูปแบบเพื่อสร้างและพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียน โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้อำนวยการโรงเรียน ครูผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถิพุทธ และนักเรียนโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ โดยมีหัวข้อหลักในการดำเนินการรวบรวมข้อมูล คือ

๑) หลักธรรมสำคัญที่นำมาใช้ในการพัฒนานักเรียน

^{๓๓} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือการทำวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : หอไตรการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔ - ๑๕.

- ๒) ขั้นตอนวิธีการในการนำหลักไตรสิกขามาใช้ในการจัดการเรียนการสอน
- ๓) ผลการนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอน
- ๔) กิจกรรมที่เหมาะสมซึ่งควรจัดให้กับนักเรียนตามแบบพุทธวิธีอันนำไปสู่พฤติกรรมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์
- ๕) วิธีวัดและประเมินในการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขามีรายละเอียดวิธีวิจัย ดังต่อไปนี้

๑.๗.๒.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นผู้อำนวยการโรงเรียน ครูผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ และนักเรียนจำนวน ๑๙ คน ในโรงเรียนวิถีพุทธจำนวน ๖ โรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑

๑.๗.๒.๒ แบบแผนการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ในส่วนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนดังนี้

- ๑) เข้าพบปะกับผู้ผู้อำนวยการโรงเรียนและครูผู้รับผิดชอบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อจัดประชุมวางแผนในการดำเนินกิจกรรม
- ๒) การจัดเวทีประชุมคณะครูและผู้เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค ความต้องการ กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนในโรงเรียน
- ๓) จัดทำแผนปฏิบัติการ
- ๔) ปฏิบัติการตามแผนที่กำหนดไว้
- ๕) ติดตามประเมินผล
- ๖) สะท้อนผลการปฏิบัติ
- ๗) สรุปผลการดำเนินงานการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียน

๑.๗.๒.๓ ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

- ๑) ขั้นตอนการเตรียมการวิจัย

การคัดเลือกโรงเรียน คัดเลือกโรงเรียนในการดำเนินการ โดยเลือกโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ ๒ โรงเรียน คือ โรงเรียนบ้านหมากตูมดอนยานาง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

การบูรณาการตัวผู้วิจัยให้เข้ากับโรงเรียน ผู้วิจัยได้ประสานงานกับผู้ผู้อำนวยการโรงเรียนและคณะครู เพื่อดำเนินกิจกรรมในโรงเรียนโดยการลงพื้นที่เพื่อศึกษาสภาพความเป็นจริงของโรงเรียนในปัจจุบัน พบปะกับกลุ่มต่างๆ การสร้างความสัมพันธ์ อย่างไม่เป็นทางการ โดยการพูดคุยเพื่อให้เกิดความไว้วางใจ การยอมรับมากกว่าเดิม

สำรวจข้อมูลเบื้องต้นของโรงเรียนและชุมชน จัดประชุมผู้อำนวยการโรงเรียนและ คณะครูโรงเรียนวิถียุทธชั้นนำ ทั้ง ๒ โรงเรียน เพื่อสำรวจผลและปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับการ พัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียน โดยใช้เทคนิคการจัดกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ เช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การใช้แผนที่ทางความคิด เป็นต้น

๒) ขั้นตอนการปฏิบัติ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ทั้งการวิจัยเชิงเอกสารและการวิจัยเชิง ปฏิบัติการ ในส่วนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งประกอบไปด้วย ขั้นตอนดังนี้ การวางแผน (Planning) การปฏิบัติการ (Action) การสังเกตการณ์ (Observing) การสะท้อนผลการปฏิบัติ (Reflecting) แต่ละขั้นตอนมีรายละเอียดดังนี้

การวางแผน (Planning)

๑) ร่างแผนปฏิบัติการโดยผู้วิจัย ผู้อำนวยการโรงเรียนและครูผู้รับผิดชอบ โครงการโรงเรียนวิถียุทธ

๒) นำเสนอแผนปฏิบัติการแก่คณะครูและผู้ที่เกี่ยวข้อง ทราบเพื่อขอความคิดเห็น และข้อเสนอแนะสู่การปฏิบัติ

การปฏิบัติการ (Action)

๑) กำหนดผู้รับผิดชอบโครงการ ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ตามแผนปฏิบัติการ

๒) ปฏิบัติการตามกิจกรรมต่างๆ

การสังเกตการณ์ (Observing)

๑) สังเกตการณ์ดำเนินงานตามกิจกรรมที่กำหนด

๒) บันทึก เก็บรวบรวมข้อมูลการปฏิบัติการของผู้ผู้อำนวยการโรงเรียน คณะครู และนักเรียน

๓) ประเมินผลการดำเนินการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียน

การสะท้อนผลการปฏิบัติ (Reflecting)

๑) นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ ผลการปฏิบัติ

๒) หาแนวทางปรับปรุง พัฒนาส่วนที่เป็นปัญหา และยังไม่สมบูรณ์เพื่อเสริมสร้าง การปฏิบัติงานพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียน ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

การปรับแผนและปฏิบัติซ้ำในวงจรการวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแผนที่ปรับขึ้น ใหม่

ปรับแผนและปฏิบัติซ้ำในวงจรการวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแผนที่ปรับขึ้นใหม่ใน โรงเรียนวิถียุทธที่ยังไม่ได้เป็นโรงเรียนวิถียุทธชั้นนำ จำนวน ๑ โรงเรียน ดำเนินการพัฒนาการ

เรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนโรงเรียนวิถิปุทธที่ยังไม่ได้เป็นโรงเรียนวิถิปุทธชั้นนำ ตามผลการวิเคราะห์และสรุปข้อมูลของโรงเรียนวิถิปุทธชั้นนำ ตามขั้นตอนการปฏิบัติเช่นเดียวกันกับ ข้อ ๒.๑ – ๒.๔ รายละเอียดแผนการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการดังตาราง ๑

ตาราง ๑ แผนการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ขั้นตอน	กิจกรรม	วัตถุประสงค์	ผู้ร่วมกิจกรรม	เครื่องมือ/เทคนิค
การวางแผน (Planning)	๑. จัดประชุมผู้อำนวยการโรงเรียน คณะครูและผู้เกี่ยวข้องเพื่อวิเคราะห์ SWOT โรงเรียนวิถิปุทธ ๒. สรุปปัญหาและความต้องการให้กับโรงเรียนวิถิปุทธชั้นนำ	- เพื่อค้นหาปัญหาและความต้องการของโรงเรียนวิถิปุทธชั้นนำ - เพื่อกำหนดกิจกรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียน - เพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการ	-ผู้อำนวยการโรงเรียน -คณะครู -คณะกรรมการโรงเรียน -ศึกษา -นิเทศก์	- สนทนา กลุ่ม - Mind Mapping - แบบบันทึกการประชุม
การปฏิบัติ (Action)	๑. การประชาสัมพันธ์ ๒. การให้ความรู้หลักธรรมสำคัญที่นำมาใช้ในการพัฒนานักเรียน ๓. การนำหลักไตรสิกขามาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ๔. กิจกรรมที่เหมาะสมซึ่งควรจัดให้นักเรียนตามแบบพุทธวิธีอันนำไปสู่พฤติกรรมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์๕. วิธีวัดและประเมินในการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา	เพื่อสร้างและพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนโรงเรียนวิถิปุทธ	-ผู้อำนวยการโรงเรียน -คณะครู -ศึกษา -นิเทศก์ -นักเรียน	- แบบสังเกต - แบบบันทึกสรุปการประชุม - สนทนา กลุ่ม - เทคนิค กระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (เทคนิค AIC)

ขั้นตอน	กิจกรรม	วัตถุประสงค์	ผู้ร่วมกิจกรรม	เครื่องมือ/เทคนิค
การสังเกตการณ์ (Observing)	สังเกตผลการดำเนินงาน กิจกรรมต่างๆ แล้วเก็บรวบรวมข้อมูล	เพื่อเก็บข้อมูลนำมาสะท้อนผลการดำเนินงานสร้างและพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ	- คณะครู - นักเรียน	- แบบสังเกต -แบบสัมภาษณ์ - แบบบันทึก
การสะท้อนผลการปฏิบัติ (Reflecting)	นำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อสรุปผลการสร้างและพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียน	เพื่อติดตามผลการสร้างและพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียน	- คณะครู - นักเรียน	- แบบบันทึก - สนทนากลุ่ม

๓) ขั้นตอนการติดตามและประเมินผล

การติดตามผล และความก้าวหน้าของแผนงาน/โครงการ/แผนปฏิบัติงาน เพื่อดูผลการดำเนินงาน ตลอดจนความก้าวหน้าของกิจกรรมที่ได้ดำเนินไปแล้ว และกิจกรรมที่ยังไม่สามารถ ดำเนินการตามแผนผลการปฏิบัติงานที่พึงพอใจปัญหาอุปสรรคที่พบในการปฏิบัติงาน การประเมินผลทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน เพื่อสะท้อนการปฏิบัติ ซึ่งอาจต้องกลับไปดำเนินการซ้ำอีกบางขั้นตอน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง ครบถ้วน และแสวงหาวิธีการแก้ปัญหาที่ดีที่สุด

การประเมินเมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการวิจัย ในส่วนของการสร้างและพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ โดยประเมินผลร่วมกันของผู้อำนวยการโรงเรียนและคณะครูในโรงเรียน

๑.๗.๒.๔ เครื่องมือในการวิจัย

ลักษณะของเครื่องมือ ในการทำการศึกษาครั้งนี้ใช้เทคนิคเครื่องมือจำแนกตามลักษณะของการใช้งาน ๒ ลักษณะ คือ เทคนิคที่ใช้ในการวางแผนขั้นเตรียมวิจัย ได้แก่ การจัดเวทีระดมความคิด เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (เทคนิค AIC) (Appreciation Influence Control) และการวิเคราะห์ SWOT, Group discussion, Mind Mapping เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่

๑) การสังเกตการณ์มีส่วนร่วมของผู้อำนวยการโรงเรียนและคณะครู ใช้ในการสังเกต รายละเอียดของกิจกรรมในแต่ละขั้นตอนของการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา และสังเกตพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมกิจกรรม

๒) แบบสัมภาษณ์ ใช้สัมภาษณ์ความรู้สึก ความคิดเห็น เป็นข้อคำถามที่ผู้วิจัย กำหนดขึ้น ตามกรอบของวัตถุประสงค์ของการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการสร้างเครื่องมือแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบสัมภาษณ์ ดังนี้

๑) ศึกษาหลักเกณฑ์ กระบวนการ และวิธีการสร้างเครื่องมือ

๒) นำแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้จากการศึกษาเอกสารมากำหนด กรอบในการสร้างแบบสังเกตและแบบสัมภาษณ์ ให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของเนื้อหาที่ ต้องการวัด

๓) สร้างเครื่องมือแบบสังเกต แบบสัมภาษณ์

๔) นำเครื่องมือที่สร้างขึ้นเสนออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อตรวจสอบความ ถูกต้องและเหมาะสม ตลอดจนให้คำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไข

๕) ปรับปรุงแก้ไขตามที่อาจารย์ที่ปรึกษาเสนอแนะแล้วเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญ ตรวจสอบแก้ไข อีกครั้ง

๖) แก้ไขข้อบกพร่องตามที่ผู้เชี่ยวชาญแนะนำ เพื่อความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น นำเสนอต่อ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ พิจารณาตรวจสอบอีกครั้ง

๗) ดำเนินการปรับปรุงแก้ไขอีกครั้งจนเกิดความสมบูรณ์มากที่สุดก่อนที่จะนำไปใช้ ในการเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง

๑.๗.๒.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลตลอดการดำเนินงานในโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ โดยใช้ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในแต่ละขั้นดังนี้

๑) กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา ในขั้นนี้จะเก็บรวบรวมข้อมูล จากผู้อำนวยการโรงเรียนและคณะครู ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตลอดจน ข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนและชุมชน ได้แก่ บริบทของโรงเรียนและชุมชน ประวัติ ชุมชน สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาในชุมชน

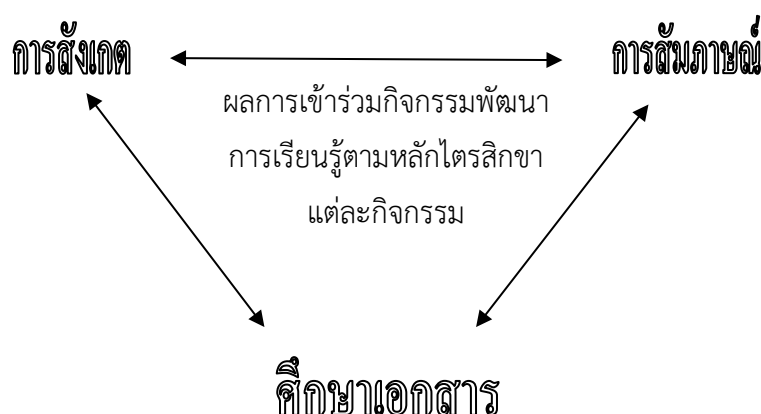
๒) เก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการสังเกตปรากฏการณ์ต่างๆ ในการร่วมกิจกรรมกับครูและนักเรียน, การสัมภาษณ์ เป็นการรวบรวมข้อมูลด้านทัศนคติ และพฤติกรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ตาม หลักไตรสิกขาของนักเรียน และการสนทนากลุ่ม โดยผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการสนทนาเพื่อศึกษา

เกี่ยวกับความรู้ การปฏิบัติในการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา และกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหา อุปสรรคการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียน

๑.๗.๒.๗ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้จะทำการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนของข้อมูลเชิงคุณภาพ ดังนี้

ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีต่างๆ ดังนี้ การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม เพื่อแสดงความคิดเห็นด้วยเทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (เทคนิค AIC) (Appreciation Influence Control) ทำให้ข้อมูลที่ได้มามีความน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยจะทำการตรวจสอบความถูกต้อง โดยการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation Method) ดังภาพประกอบ ๑ หลังจากนั้นจะนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงเอกสาร (Document Analysis) แล้วบรรยายเชิงพรรณนาตามสภาพความเป็นจริงและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

แผนภาพที่ ๑ การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation Method)

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ได้ทราบรูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของโรงเรียนวิถิพุทธ

๑.๘.๒ ได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนโรงเรียนวิถิพุทธในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑

๑.๘.๓ ได้ข้อเสนอแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนโรงเรียนวิถิพุทธ ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑

บทที่ ๒

กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา

กระบวนการเรียนรู้ เพื่อนำไปกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษาในระดับต่างๆ นั้น ในทางพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องมีหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นตัวกำหนดทิศทาง ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกหลักธรรมที่เป็นประโยชน์มากที่สุดต่อการศึกษาและการพัฒนาบุคคลนั้นคือหลักไตรสิกขาซึ่งจะเสนอสาระเนื้อหาตามลำดับดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา

๒.๒ กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเมื่อนำอริยมรรคมีองค์ ๘ มาสังเคราะห์

๒.๓ ศรัทธาเป็นองค์ธรรมเบื้องต้นที่นำเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้

๒.๔ กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ในพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้ของมนุษย์ โดยมีแนวคิดที่ว่ามนุษย์จะเป็นผู้ประเสริฐหรือเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยการฝึก^๑ เป็นการฝึกฝนพัฒนาตนจนประสบผลสำเร็จไปตามลำดับตามสติปัญญาและความพร้อมของแต่ละบุคคล^๒ การฝึกฝนหรือการเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต เพราะมนุษย์ต้องติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมต่างๆ หรือเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับโลกในฐานะปัจเจกบุคคลและการอยู่ร่วมกันในสังคม ดังนั้นมนุษย์จึงต้องมีการปรับตัวและพัฒนาตนเองตามสภาพแวดล้อม ตามยุค ตามสมัย ตามกาลเวลาเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข

๒.๑.๑ ความหมายและความสำคัญของการเรียนรู้

บุคคลสำคัญทางพระพุทธศาสนาและนักการศึกษาแนวพุทธได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ดังนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของ “การเรียนรู้” ไว้ว่า เดิมเรามีแต่คำว่า เรียน เวลานี้เมื่อพูดถึงคำว่า เรียนรู้ ในฐานะวิทยาการต่างๆ เรามักนิยมตามแนวคิดตะวันตก เราก็เทียบคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า learning แต่เดิมเราแปลว่าเรียน การศึกษาก็เท่ากับคำว่า เรียน เท่านั้น เพราะคำว่า เรียน เป็นคำไทยส่วนคำว่า ศึกษา เป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤต คือ ศึกษา และตรงกับ

^๑ ชู.ช. (ไทย) ๒๕/๓๒๒/๑๓๓.

^๒ อจ จตุก. (ไทย) ๒๑/๑๖๒/๒๒๗.

ภาษาบาลีว่า สิกขา^๓ การเรียนรู้ต้องมีรู้เป็นแกน และไม่ใช่ว่ารู้อย่างเดียว แต่เรียนเท่ากับรู้ หมายความว่าเรียน คือ รู้ แล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ในความหมายนี้เรียนก็มาตรงกับ คำว่า พัฒนา ด้วย แต่คำว่าเรียน ถ้าเอาตัวศัพท์แท้ก็คือ ศึกษา นั่นเอง^๔

พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ในหนังสือปรัชญา การศึกษาไทยว่า “การเรียนรู้” ไว้ว่า “การศึกษา (สิกขา) ก็คือการพัฒนาชีวิตที่ดี (มรรค = พรหม จริยะ) ซึ่งมีปัญญาเป็นแกนนำโดยตลอด เริ่มด้วยใช้ปัญญาพัฒนาชีวิต ไปจนถึงชีวิตที่เป็นอยู่ด้วย ปัญญา^๕

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของคำว่า “ศึกษา” ไว้ว่าคำว่าศึกษาในภาษาไทยอาจจะ แคลบไป ภาษาบาลีว่า สิกขา ในภาษาสันสกฤตเรียกว่า ศิกษา คำ ๓ คำนี้ แม้จะแตกต่างกันโดยชื่อหรือ โดยพยัญชนะแต่ก็เป็นคำคำเดียวกัน สิกขา ในภาษาบาลี หมายถึง การประพฤติปฏิบัติ การทำเพื่อให้ ดับทุกข์โดยสิ้นเชิงรวมถึงความรู้ด้วย เพราะฉะนั้นความรู้กับการปฏิบัติต้องไปด้วยกันไม่แยกกัน^๖

ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่าการเรียนรู้หรือหลักปฏิบัติทาง พระพุทธศาสนานั้นเรียกว่า สิกขา หรือ ศิกษา วิถีชีวิตคือการศึกษา วิถีชีวิตที่ดีประกอบด้วยระบบการ อยู่ร่วมกันที่ดี คือ ศิล หมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยความปกติ ระบบการอยู่ร่วมกันของชีวิตควรจะต้อง ประกอบด้วยการพัฒนาจิตและพัฒนาปัญญาอื่น ๆ ขึ้นไปด้วย ทาให้ระบบการอยู่ร่วมกันดียิ่ง ๆ ขึ้น ศิลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา ที่เรียกว่าการศึกษาทั้ง ๓ หรือไตรสิกขานั้น เพราะเป็นวิถีชีวิต ทั้งหมด วิถีชีวิตทั้งหมดคือการศึกษา การศึกษาจึงไม่การเรียนรู้วิชา^๗

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), “กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย”, ใน **สาระ ความรู้ที่ได้จากการสัมมนาทางวิชาการเพื่อนำเสนอผลการวิจัย,ผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับเรื่องกระบวนการ เรียนรู้**, (กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๓๖-๓๗.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^๕ พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต), **ปรัชญาการศึกษาไทย ฉบับแก้ไขรวบรวมใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท, ๒๕๒๘), หน้า ๔๘.

^๖ **พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมบูชา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๙๙- ๑๒๐, อ้างใน พระจาดุรงค์ อาจารย์สุโก (ชูศรี) , “การปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศนทางปรัชญาการศึกษาไทย ในทัศนะ ของพุทธทาสภิกขุเพื่อการพัฒนามนุษย์อย่างยั่งยืน”, ใน **พระพุทธศาสนากับการฟื้นตัวจากวิกฤตการณ์โลก รวม บทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนานานาชาติ ครั้งที่ ๗** เนื่องในวันวิสาขบูชาวันสำคัญสากลของโลก, รวบรวมและจัดพิมพ์โดยสมาคมสภาสากลวันวิสาขบูชาโลก และสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓๐.

^๗ ประเวศ วะสี, “พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ ๒๑”, ใน **พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับ ศตวรรษที่ ๒๑ : ปาฐกถาครบรอบ ๖๐ ปี พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิ โภภลคิมทอง, ๒๕๔๒) : ๑๑๕-๑๑๖.

สุมน อมรวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า “การเรียนรู้เป็นกระบวนการของผู้เรียนที่ประกอบด้วยองค์ความรู้คือปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ที่นำไปสู่ความเจริญงอกงามของสติปัญญา^๘”

จากความหมายดังกล่าวข้างต้นคำว่า เรียนรู้ เรียน ศึกษา ศึกษา และพัฒนาจึงเป็นคำที่ใช้แทนกันได้ โดยที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับ ศึกษา แปลว่า ธรรมชาติอันบุคคลพึงศึกษา ปฏิบัติอันบุคคลพึงศึกษา การพัฒนา การฝึก ฝึกปรี้อ ฝึกอบรม^๙

ปฏิบัตินั้นตามแนวคิดของพระพุทธศาสนามุ่งเน้นไปที่ข้อประพจน์ปฏิบัติ ๓ อย่าง คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา^{๑๐} หรือเรียกว่าไตรสิกขา ซึ่งสาระของไตรสิกขา ก็คือ การฝึกฝนอบรมตนเพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็นกุศลเพื่อการดำรงอยู่ด้วยดีหรือความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือสังคัมด้วยกาย วาจา ใจ (อธิศีลสิกขา) การฝึกฝนคุณภาพจิตใจให้เกิดความตั้งมั่น แน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน รวมถึงการฝึกฝนจิตให้มีคุณธรรม ส่งเสริมต่อการดำรงชีวิตที่ดีงามและสามารถที่จะก้าวสู่การฝึกฝนอบรมด้านปัญญาต่อไป (อธิจิตตสิกขา) และการฝึกฝนปัญญาให้รู้เท่าทันระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งปวงตามธรรมชาติ (อธิปัญญาสิกขา) ซึ่งหมายถึงอายตนะภายในกับอายตนะภายนอก ได้แก่

๑. จักขุ (ตา) กับรูป (รูป)
๒. โสตะ (หู) กับ สัททะ (เสียง)
๓. ขมานะ (จมูก) กับ คันธะ (กลิ่น)
๔. ชิวหา(ลิ้น) กับ รส (รส)
๕. กาย (กาย) กับ โภจณัฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้องกาย)
๖. มโน (ใจ) กับธรรมารมณฺ์ (สิ่งที่ใจนึกคิด)^{๑๑}

พระพุทธศาสนามีจุดหมายของการเรียนรู้สูงสุดที่ปัญญา กล่าวคือ ปัญญาที่รู้เท่าทันสิ่งทั้งปวงตามธรรมชาติ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องเรียนรู้ที่จะฝึกฝนควบคุมระมัดระวังตนให้รู้เท่าทันเมื่อตาเห็นรูป จมูกได้กลิ่น หูได้ยินเสียง ลิ้นลิ้มรส กายสัมผัสส ใจรับรู้อารมณ์ ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองภายใน

^๘ สุมน อมรวิวัฒน์, “แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม”, ใน **วิธีการเรียนรู้ของคนไทย : ประมวลสาระจากกาประชุมและรวมข้อเขียนจากนักคิด**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิธีการเรียนรู้ของคนไทย, ๒๕๔๖), หน้า ๕๘.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๖๐๓.

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน อจ.ตึก. (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๘-๓๐๙,๘๕/๓๑๐-๓๑๑.

^{๑๑} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๓/๒๒.

ขอบเขตของสิ่งที่ได้เรียนรู้ต่างๆ สามารถที่จะดำเนินชีวิตให้ถูกต้องดีงาม แก้ปัญหาในชีวิตและดับทุกข์ได้

จากความหมายหรือบทนิยามดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง กระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนด้วยอายตนะภายในตัวมนุษย์หรืออินทรีย์ ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สัมพันธ์กับอายตนะภายนอกหรืออารมณ์ ๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้องกาย) ธรรมารมณ์ (อารมณ์ ที่เกิดกับใจ) พร้อมกับการประพฤติปฏิบัติตามกระบวนการของไตรสิกขา ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้มนุษย์เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญงอกงามของชีวิตและเป็นวิถีชีวิตทั้งหมดของมนุษย์

๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนา กล่าวไว้ว่า มนุษย์ประกอบด้วยส่วนสำคัญ คือ รูปกับนาม รูป ได้แก่ ร่างกาย นาม ได้แก่ ส่วนจิตใจ ร่างกายมีความสามารถจะรับกระทบผัสสะได้เท่านั้น ยังไม่เป็นการรู้เพราะถือว่า กายเป็นวัตถุธาตุ (แม้สมองก็เป็นวัตถุอะไรไม่ได้) ตัวรู้ คือจิต ประกอบด้วยอารมณ์ ๔ ประการ คือ (๑) อดีตกรรม หรือประสบการณ์เก่า (๒) อารมณ์หรือสิ่งเร้ามากระทบอวัยวะ เจตสิก หรือความรู้สึกนึกคิดของจิต และ (๓) วัตถุรูป คือ อวัยวะรับสิ่งเร้า การเรียนรู้จะเกิดขึ้น ปัจจัยทั้ง ๔ อย่าง ต้องทำงานประสานกัน คือ เมื่อมีสิ่งเร้า (อารมณ์) มากระทบกับอวัยวะรับสิ่งเร้า (วัตถุรูป) เราจะไม่เห็น (ไม่รู้) ถ้าไม่มีความตั้งใจจะดู (ฟัง ตมกลิ่น ฯลฯ) คือไม่มีเจตสิก หรือเมื่อสิ่งเร้ากระทบวัตถุรูป แม้ตั้งใจดู (มีเจตสิก) ก็ตาม แต่หากไม่มีประสบการณ์เดิม (อดีตกรรม) เราก็จะไม่รู้จักสิ่งนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้การเรียนรู้จะเกิดขึ้นไม่ได้^{๑๒}

พระไพศาล วิสาโล กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ หมายถึง กระบวนการที่เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา สารของกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธได้ถูกย่อเอาไว้แล้วในพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา กล่าวคือ การเสวนาสัตบุรุษ การฟังสัทธรรม โยนิโสมนสิการ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ” จากพุทธพจน์นี้ สามารถแยกกระบวนการจัดการเรียนรู้ ออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ (๑) การรับรู้ ได้แก่ การเสวนาสัตบุรุษ และการฟังสัทธรรม (๒) การคิด ได้แก่ โยนิโสมนสิการ และ (๓) การปฏิบัติ ได้แก่ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ^{๑๓}

สุมน อมรวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายของกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ ว่าหมายถึง

^{๑๒} วารัณญา ภาวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม, **จิตวิทยาพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาและวิจัยพุทธศาสนาและพุทธศาสตร์ประยุกต์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

^{๑๓} พระไพศาล วิสาโล, **กระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : เสขิยธรรม, ๒๕๔๔), หน้า

กระบวนการที่ผัสสะทั้ง ๖ ของมนุษย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้สัมผัสและสัมพันธ์กับสิ่งเร้า เกิดธาตุรู้ (รู้สึก หมายถึง รู้คิด รู้แจ้ง) และมีการกระทำโต้ตอบ ผูกฝนอบรมตนเอง หรือโดยกัลยาณมิตร จนประจักษ์ผล เกิดคุณภาวะ (ความรู้และความดี) สมรรถภาวะ (ความสามารถ) สุขภาวะ (ความผาสุกพอเหมาะพอควร) และอิสริภาวะ (พ้นจากทุกข์และความเป็นทาส)^{๑๔}

การเรียนรู้แนวพุทธ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้มนุษย์ฉลาดลึกซึ้งสามารถเข้าใจตนเองและเห็นความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องระหว่างชีวิตของตนกับสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงโลกมากขึ้นและมีศักยภาพมากขึ้นด้วย^{๑๕}

กล่าวโดยสรุป กระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ หมายถึง กระบวนการฝึกฝนอบรมให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ครอบคลุมถึงความเข้าใจในเนื้อหาสาระที่ตรงกับความเป็นจริง เกิดการพัฒนากระบวนการคิด นำสู่การฝึกฝน ปฏิบัติสิ่งที่ถูกต้อง ดึงมาทั้งโดยตนเองและโดยกัลยาณมิตร อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะอันพึงประสงค์

พระไพศาล วิสาโล ได้กล่าวถึงสาระของกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ ตามลักษณะแห่งปัญญาภูมิธรรม มี ๓ ขั้นตอน คือ (๑) การรับรู้ ได้แก่ การเสวนาสัตบุรุษ และการฟังสัทธรรม (๒) การคิด ได้แก่ โยนิโสมนสิการ และ (๓) การปฏิบัติ ได้แก่ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ โดยมีรายละเอียดดังนี้^{๑๖}

๑. การรับรู้ เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ (สัทธรรม) ซึ่งรวมถึงการเรียนรู้จากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร (สัตบุรุษ) อย่างไรก็ตาม กระบวนการรับรู้นั้นนอกจากประกอบด้วยข้อมูล ข่าวสารความรู้ หรือ คำชี้แนะอันเป็นองค์ประกอบภายนอกแล้วองค์ประกอบภายใน อันได้แก่ ความสามารถในการรับรู้เข้าใจ ก็มีความสำคัญอย่างมากแม้จะได้ยินได้ฟังสิ่งดีงาม แต่หากรับรู้หรือเข้าใจคลาดเคลื่อน การรับรู้ก็ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ความคลาดเคลื่อนในการรับรู้อย่างแรกก็คือ การรับรู้ไม่ตรงตามความเป็นจริง เช่น ได้ยินหรือเห็นไปอีกอย่างหนึ่งความคลาดเคลื่อนดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นบ่อยมากในชีวิตประจำวันปัจจัยสำคัญนั้น ไม่ได้อยู่ที่อายตนะ ทั้ง ๕ เช่น หู หรือ ตา แต่อยู่ที่ใจหรือความรู้สึกนึกคิด เช่น คนที่กำลังหวาดกลัวไม่เคยเข้าป่า ย่อมเห็นรากไม้เป็นงูได้ง่ายๆ พุดตามหลักปฏิจจสมุปบาท ก็คือ สังขารเป็นปัจจัยแก่วิญญาณ การรับรู้คลาดเคลื่อนนั้นมีได้เป็นผลจากการปรุงแต่งของอารมณ์ความรู้สึก ในขณะที่นั่นเท่านั้น หากยังเกิดจากทัศนคติหรือทิวทัศน์ที่ฝัง

^{๑๔} สุมน อมรวิวัฒน์, การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๒), หน้า ๘.

^{๑๕} วรวิทย์ วคินสรการ, “กระบวนการเรียนรู้อย่างพุทธ”, วารสารสารานุกรมศึกษาศาสตร์, เม.ย. ๒๕๕๖), หน้า ๑๗๓-๑๗๕.

^{๑๖} พระไพศาล วิสาโล, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓-๑๗.

แน่นในใจด้วย ดังนั้นกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบพุทธ นอกจากจะให้ความสำคัญแก่ข้อมูลข่าวสาร หรือเนื้อหาที่จะรับรู้แล้ว สิ่งที่จะมองข้ามไม่ได้ก็คือ ความสามารถในการรับรู้ ในทางพุทธศาสนาสิ่งที่จะช่วยให้เกิดการรับรู้ตรงตามความเป็นจริงก็คือ “สติ” สติช่วยให้บุคคลรู้เท่าทันอารมณ์ความรู้สึกที่กำลังเกิดขึ้นในใจ สามารถยกจิตจากอารมณ์และรับรู้สิ่งต่างๆ ที่กำลังประสบอย่างตรงตามความเป็นจริงได้ (active listening) การฟังอย่างมีสติปลอดจากอคติและสมมติฐานล่วงหน้านั่นเอง สติหากมีกำลังเพียงพอและต่อเนื่อง ยังจะช่วยให้บุคคลมองเห็นตัวเองอย่างลึกซึ้ง จนตระหนักถึงทัศนคติหรือความลำเอียงทางเชื้อชาติเพศ เศรษฐกิจ สถานะ ที่ฝังลึกอยู่ในตน อันเป็นอุปสรรคต่อการรับรู้โลกตามความเป็นจริง สติยังช่วยให้ปัญญาหรือความรู้ที่มีอยู่ ถูกดึงมาใช้จนให้เกิดประโยชน์ด้วย และหากฝึกฝนมาดีพอ ทั้งๆ ที่เห็นหรือรับรู้สิ่งที่ไม่ดี แทนที่จะเป็นโทษก็อาจเป็นคุณด้วย พระพุทธศาสนาแม้จะเน้นการรับรู้สิ่งที่ดี แต่เมื่อมีเหตุจะต้องประสบกับสิ่งที่ไม่เกื้อกูล ท่านก็สอนให้รู้จักเปลี่ยนร้ายให้กลายเป็นดี ในพระพุทธศาสนามีคำว่าอินทรียสังวร หรือการสำรวมอินทรีย หมายถึง การระวังไม่ให้อกุศลธรรมครอบงำใจ เมื่อรับรู้สิ่งต่างๆ ด้วยอินทรียทั้ง ๖ มักเข้าใจกันว่า อินทรียสังวร หมายถึง การระวังหุระวังตาไม่ไปรับรู้รับเห็นสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม นี่ยังเป็นความหมายที่แคบ การสำรวมอินทรียที่แท้จริง หมายความว่ารวมถึง การรักษาใจให้เป็นปกติ ไม่เกิดอกุศลแม้จะเห็นสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายคำนี้ให้เข้าใจง่ายๆ ว่าหมายถึง “การใช้อินทรียให้เป็น” ซึ่งสติเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากสำหรับอินทรียสังวร แต่อินทรียสังวรจะเกิดผลดีได้ต้องอาศัยปัญญาหรือการรู้จักคิดด้วย ยังมีความคลาดเคลื่อนในการรับรู้ ได้แก่ การเข้าใจเนื้อหาสาระหรือจับประเด็นได้ไม่ถูกต้องหรือไม่ครบถ้วน ในกรณีที่เป็นกรฟังหรือการอ่าน รวมไปถึงการเข้าใจเนื้อหาหรือสามารถจับประเด็นที่อีกฝ่ายหนึ่งต้องการสื่อไม่ถูกต้องด้วย^{๑๗}

๒. การคิด เมื่อรับรู้ข้อมูลข่าวสารหรือคำแนะนำได้อย่างถูกต้อง ตรงประเด็นและครบถ้วนแล้ว กระบวนการเรียนรู้ขั้นต่อมาก็คือ การคิด หรือการนำเอาสิ่งที่รับรู้ขึ้นมาถ้อย จัดระเบียบ หรือเสริมเติมต่อเพื่อให้เกิดปัญญาเพิ่มพูนขึ้น โยนิโสมนสิการ คือ การใช้ความคิดอย่างถูกวิธีสามารถจัดได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ โยนิโสมนสิการแบบปลูกปัญญา คือการคิดเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งตามสภาวะหรือความเป็นจริง โยนิโสมนสิการประเภทนี้มุ่งให้เกิดโลกุตตรสัมมาทิฐิ เข้าถึงอิสรภาพทางจิตและปัญญา แต่ในระดับสามัญหรือโลกียธรรม หมายถึง การคิดเพื่อให้เกิดปัญญาเพิ่มพูนขึ้น ส่วนโยนิโสมนสิการอีกประเภทหนึ่ง คือโยนิโสมนสิการแบบเสริมสร้างคุณภาพจิต เป็นการใช้ความคิดเพื่อให้เกิดกุศลธรรม เป็นอุบายลด โลภะ โทสะ และโมหะ โดยใช้ธรรมฝ่ายดีมาทดแทน หรือ ทดแทนซึ่งสิ่งหนึ่งที่จะช่วยให้รู้จักคิด หรือเกิดโยนิโสมนสิการ ก็คือการรู้จักตั้งคำถาม คำถามนั้นเป็นตัวนำ

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาฉบับง่าย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕-๒๘.

ความคิด และกำหนดการรับรู้เพื่อแสวงหาคำตอบพระพุทธองค์ได้ใช้คำถามในการกระตุ้นให้เกิดปัญญาบ่อยครั้ง กระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่รู้จักคิดหรือคิดไม่ถูกวิธี ขณะเดียวกัน คนจะคิดเป็นหรือคิดถูกวิธีได้ ก็เพราะรู้จักตั้งคำถามกระบวนการศึกษาที่ถูกต้องจึงควรให้ความสำคัญแก่การฝึกให้รู้จักตั้งคำถามด้วย

๓. การปฏิบัติ ในทางพุทธศาสนาหากขาดการปฏิบัติย่อมมิใช่การเรียนรู้ที่ครบถ้วนสมบูรณ์หรือถูกต้อง นี่คือ จุดสำคัญที่ทำให้การศึกษาแบบพุทธแตกต่างจากการศึกษาแบบตะวันตกหลายสำนัก เพราะฝ่ายหลังนั้นเน้นการใช้ความคิดล้วนๆ จึงเป็นการเรียนรู้ในระดับพุทธิปัญญา (intellect) การศึกษาหรือสิกขาในทางพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา เรียกสั้นๆ ว่าศีล สมาธิ ปัญญา ทั้ง ๓ ส่วนนี้ ต้องอาศัยการปฏิบัติเป็นส่วนสำคัญ การปฏิบัติที่เรียกว่า ธรรมานุธรรมปฏิบัติ คำนี้มักแปลกันว่า ปฏิบัติธรรมโดยสมควรแก่ธรรม หรือปฏิบัติธรรมน้อยคล้ายแก่ธรรมใหญ่ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายเพิ่มเติมว่า หมายถึง ปฏิบัติธรรมถูกหลัก คือทำให้ข้อปฏิบัติย่อยเข้ากันได้ สอดคล้องกันและส่งผลแก่หลักการใหญ่ เป็นไปเพื่อจุดหมายที่ต้องการ พุดง่าย ๆ คือปฏิบัติตรงตามจุดมุ่งหมาย ในการปฏิบัติธรรมนั้นนอกจากจะต้องรู้ข้อธรรมแล้ว ยังต้องรู้จุดมุ่งหมายของธรรมข้อนั้นๆ ด้วย จึงจะปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ กัลยาณมิตรหรือครูบาอาจารย์จึงไม่เพียงแต่จะต้องเป็นผู้ที่สามารถชี้แนะสิ่งดีงาม (ธรรม) แก่ศิษย์แล้ว ยังจะต้องเข้าใจกระจ่างชัดในจุดมุ่งหมาย (อรรถ) ของสิ่งเหล่านั้นด้วย พร้อมกันนั้นก็สามารถช่วยให้ศิษย์รู้จักคิด สามารถเข้าใจเนื้อหาของสาระของสิ่งที่ครูสอน จับหลักจับประเด็นได้ พร้อมกับเข้าใจจุดมุ่งหมายของหลักหรือสาระเหล่านั้นได้ด้วย เมื่อเข้าใจจุดมุ่งหมายแล้ว ก็สามารถประยุกต์สิ่งที่ได้เรียนรู้มาให้เกิดผลได้ในทุกสถานการณ์ หรือสามารถบูรณาการสิ่งเหล่านั้นให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชีวิตประจำวันได้^{๑๘} และการปฏิบัติในตัวเองก็เป็นบ่อเกิดแห่งปัญญาได้ด้วยโดยที่ไม่ต้องรอให้เชื่อมโยงจนครบกระบวนการเสียก่อน ดังเรียกปัญญาที่เกิดจากการรับรู้ระดับฟังว่า สุตมยปัญญา เรียกปัญญาที่เกิดจากการคิดว่า จินตมยปัญญา และเรียกปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติว่า ภาวนามยปัญญา อย่างไรก็ตาม กล่าวโดยรวมแล้วความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ การคิดและการปฏิบัติก็ยังเป็นสิ่งสำคัญต่อการเรียนรู้ แม้แต่ปัญญา ๓ ประเภทที่กล่าวมา เมื่อพิจารณาอย่างถึงที่สุดก็มิได้อาศัยการรับรู้การคิด และการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งล้วนๆ หากยังต้องมืองค์ประกอบอีก ๒ อย่างเป็นทุนเดิมหรือปัจจัยหนุน เพียงแต่ไม่เด่นเท่านั้น

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๘๔.

การเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมของผู้เรียนนั้นต้องเป็นไปตามหลักพระสัทธรรม คือ ปรียัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ พระราชวรมณี (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายถึงขั้นตอนการเรียนรู้ตามหลักพระสัทธรรม มีดังนี้^{๑๙}

๑. ปรียัติ คือ เล่าเรียน เป็นขั้นที่ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจการเล่าเรียนจดจำความรู้เหล่านี้จะได้จากภายนอกที่เรียกว่า “ปรโตโฆสะ” ซึ่งแปลว่า เสียงจากที่อื่น จากการชักจูงภายนอก ได้จากการแนะนำข่าวสาร การถ่ายทอดจากผู้รู้ เช่น พ่อแม่ ครู อาจารย์ เพื่อน หนังสือ ซึ่งความรู้ที่ได้จะต้องเป็นความรู้ในทางที่ดี ไม่ผิดพลาด จึงจะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน

๒. ปฏิบัติ คือ ลงมือทำ เป็นขั้นที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติจริงตามหลักไตรสิกขาความรู้ขั้นนี้จะทำให้ผู้เรียนเกิดความคิดและเกิดปัญญา ซึ่งการฝึกให้คิดอย่างผู้มีปัญญานี้จะต้องคิดอย่างโยนิโส มนสิการ หมายถึง การทำใจโดยแยบคายหรือคิดถูกวิธี หรือที่เรียกว่ารู้จักคิด หรือคิดเป็น นั่นคือ การคิดตามแนวของปัญญา คือ การรู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ

๓. ปฏิเวธ คือ ประจักษ์แจ้งผล เป็นขั้นรู้จริงในสิ่งที่ศึกษาหรือเรียกว่า “รู้แจ้ง” ในความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย สามารถจัดความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ ได้

สมน อมรวิวัฒน์ ได้กล่าวถึงสาระของการศึกษาตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาว่า การศึกษาได้เริ่มขึ้นเมื่อบุคคลเกิดความเห็นและมีความรู้สึกว่าคุณมีความจำเป็นจะต้องเรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติอันเป็นความจริงของชีวิต นั่นคือต้องการรู้ “อะไร” ต่อจากนั้นผู้ศึกษาจะต้องฝึกฝนตนเองด้วยการปฏิบัติจริงทั้งกาย วาจา ใจ ด้วยการใช้สติปัญญาประกอบตลอดกระบวนการเพื่อจะได้บังเกิดผลคือความรู้แจ้งถึงวิธีการที่จะเข้าถึงธรรมชาติอันเป็นความจริงของชีวิต นั่นคือ เกิดความรู้ความเข้าใจด้วยตนเองถึงเรื่องของ “อย่างไร” ซึ่งเป็นการเรียนรู้ด้วยการฝึกฝนต่อจากนั้นพุทธศาสนิกชนที่แท้จริงก็จะศึกษาต่อไปถึงผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัตินั้น โดยการคิดวิเคราะห์ ว่าผลของการปฏิบัตินั้นคืออะไร มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ไม่ดีอย่างไร อะไรคือสิ่งที่ควรละทิ้ง และอะไรคือสิ่งที่ควรเพิ่มพูนให้เจริญงอกงามขึ้น อานิสงส์ของการปฏิบัติอันเป็นผลที่เกิดขึ้นแก่บุคคลนี้เองเป็นอุดมการณ์อันสูงสุดของการศึกษาตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา

สาระสำคัญของการศึกษาตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา จึงครอบคลุมขั้นตอนและองค์แห่งความรู้แจ้ง ๓ ประการ คือ

๑. **ปรียัติ** เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการฟัง การอ่าน การคิดถึงความหมาย ส่วนประกอบความสัมพันธ์ กฎ และกระบวนการของชีวิต ซึ่งพระพุทธเจ้าได้แสดงไว้อย่างละเอียดลึกซึ้งและระบบ สาระสำคัญของพระพุทธศาสนานั้นเป็นความเข้าใจในเหตุปัจจัยและผลที่ต่อเนื่องกันเป็นวัฏจักรอย่าง

^{๑๙} พระราชวรมณี (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๒๔), หน้า ๒๕๖.

มิขาดสาย อันได้แก่ ปฏิจจสมุปบาท พุทธศาสนิกชน พยายามศึกษาและฝึกหัดอบรมตนเพื่อจะ
สามารถตัดวงจรนี้เสียได้ก็จะบรรลุซึ่งความดับ สงบ เย็น คือ นิพพาน

๒. ปฏิบัติ การปฏิบัตินั้นเป็นการศึกษาที่แท้จริง มีองค์ประกอบ ๓ ประการ เรียกว่า
ไตรสิกขา (ซึ่งอธิบายได้ต่อไปเป็นมัชฌิมาปฏิปทา หรือมรรคมืองค์ ๘) คือ

๒.๑ อธิศีลสิกขา คือ การฝึกหัดอบรมควบคุมกายและวาจา เพื่อให้ผู้ศึกษาพูดดี
(สัมมาวาจา) ทำการงานดี (สัมมากัมมันตะ) และดำรงชีวิตด้วยดี (สัมมาอาชีวะ)

๒.๒ อธิจิตสิกขา (สมาธิ) คือการฝึกหัดอบรมให้จิตและความคิดมีความแน่วแน่ ตั้งใจ
ละปลดปล่อย ทั้งนี้โดยมีความเพียร (สัมมาวายามะ) กอปรด้วยความระลึก (สัมมาสติ) และจิตที่ตั้ง
มั่นแน่วแน่ (สัมมาสมาธิ)

๒.๓ อธิปัญญาสิกขา คือ การฝึกหัดอบรมให้เกิดความรู้แจ้ง ซึ่งเป็นความรู้ระดับสูงที่
ประจักษ์ด้วยการฝึกฝนตนเองอย่างแท้จริง จนเกิดความเห็นที่ตรงกับสัจจะความจริง (สัมมาทิฐิ)
และความดำริในทางที่ชอบ (สัมมาสังกัปปะ)

การปฏิบัติหรือการฝึกหัดอบรม กาย วาจา ใจ จึงเป็นการศึกษาที่แท้ตามนัยแห่ง
พระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็น สัมมาญาณ คือ ความรู้อันชอบยิ่ง และเป็นภาวิตญาณ คือความรู้ที่
เหนือสัจชาติญาณ จำเป็นต้องศึกษาฝึกหัดอบรมด้วยตนเองจึงจะบรรลุได้

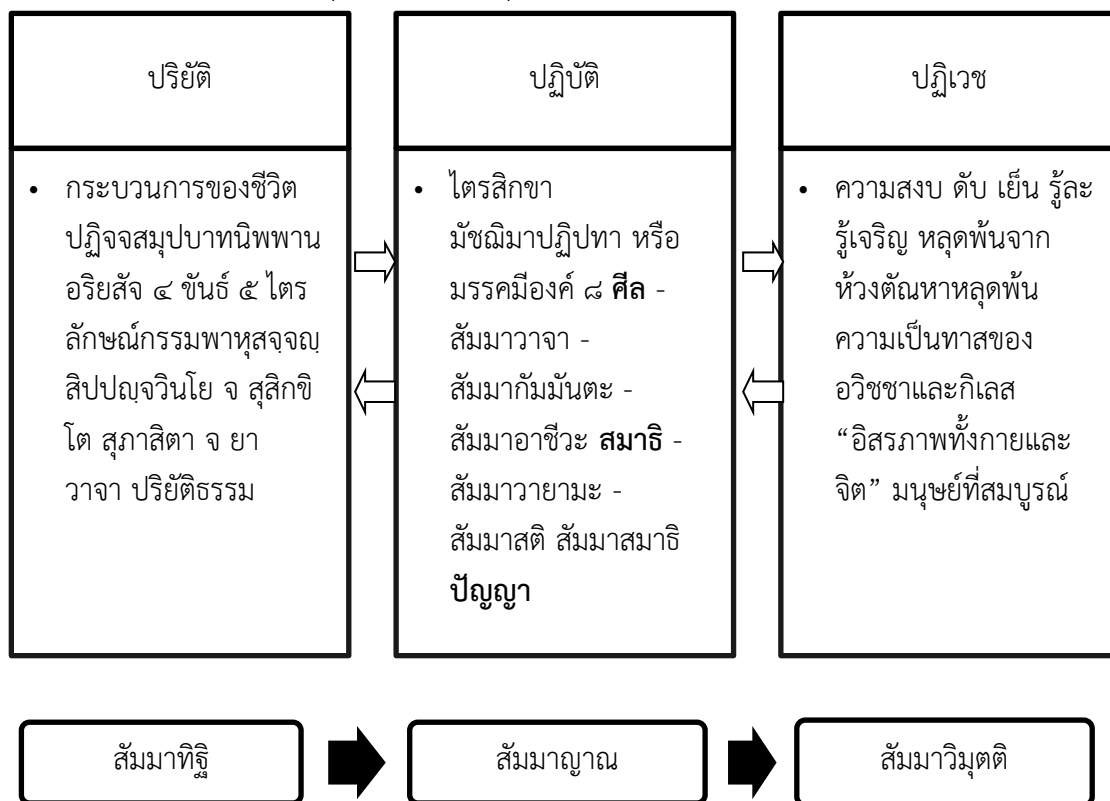
๓. ปฏิเวธ การศึกษาตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา มิได้หยุดอยู่เพียงแค่ความรู้และการ
ปฏิบัติเท่านั้น หากยังก้าวต่อไปถึงความเข้าใจและการคิดวิเคราะห์ถึงผลของปริยัติและปฏิบัติอีกด้วย
คือเป็นขั้นก้าวของปฏิเวธ

การที่ผู้ศึกษาจะหยุดอยู่เพียงขั้นของสัมมาทิฐิและสัมมาญาณเท่านั้น ยังอาจจะว่ายวนอยู่
ในห้วงแห่งปัญหาทั้งปวง ดังนั้น การศึกษาและการฝึกหัดอบรมตนของพุทธศาสนิกชน จึงต้องสูงขึ้น
เข้มข้น จนสามารถยกระดับจิตของตนให้หลุดพ้นจากความเป็นทาสของอวิชชาและกิเลส เป็นมนุษย์ที่
สมบูรณ์หมดปัญหาทั้งปวงของชีวิต ซึ่งหมายถึงการที่ได้หลุดพ้นสิ้นเชิง (สัมมาวิมุตติ)^{๒๐}

การศึกษาและการฝึกหัดอบรมตนจึงเป็นกระบวนการต่อเนื่อง มีเหตุ ปัจจัย และผลที่
ผสมผสานสอดคล้องกันอย่างได้สัดส่วนสมดุล นำไปสู่เป้าหมายอันสูงส่งของมนุษย์ คือ “อิสรภาพ”
ซึ่งเป็นทั้งอิสรภาพของตนกับการปะทะสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และอิสรภาพภายในจิตใจของตนเอง
จิตของผู้มีอิสรภาพแล้ว ย่อมสงบ เย็น ดับความร้อนร้อนและขุ่นมัว รู้ถึงสิ่งควรละเว้น และเพิ่มพูนสิ่งที่
เป็นกุศล

^{๒๐} สุมน อมรวิวัฒน์, การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๐-๒๓.

การศึกษาเช่นนี้จึงเป็นแนวการศึกษาที่น่าสนใจ นักการศึกษาสมัยใหม่น่าจะหันมาวิเคราะห์รายละเอียดของสาระเหล่านี้ และนำไปใช้ให้เหมาะสมเพื่อให้มองเห็นภาพรวมของสาระสำคัญของการศึกษาตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา สุนน อมรวิวัฒน์ จึงได้เสนอแผนภาพดังต่อไปนี้

กระบวนการต่อเนื่อง กอปรด้วยเหตุและผลที่ผสมผสาน
สอดคล้องอย่างได้สัดส่วนสมดุลกันนำไปสู่ “อิสรภาพทั้งกายและจิต”

แผนภาพที่ ๒ แสดงสาระการศึกษาตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนานี้ เป็นกระบวนการพัฒนาปัญญา ซึ่งครู ถือเป็นบุคคลสำคัญที่ต้องจัดสภาพแวดล้อมต่างๆ ให้ผู้เรียนเกิดศรัทธาที่จะเรียนรู้ และฝึกฝนวิธีการคิด โดยแยกคายนนำไปสู่การปฏิบัติ โดยใช้หลักไตรสิกขาในการพัฒนาให้ครบทั้ง ๓ ด้าน คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ในการจัดกระบวนการเรียนรู้มี ๓ ขั้นตอน คือ (๑) การรับรู้ ได้แก่ การเสวนาสัตบุรุษ และการฟังสัทธรรม (๒) การคิด ได้แก่ โยนิโสมนสิการ และ (๓) การปฏิบัติ ได้แก่ ธรรมานุธรรมปฏิบัติซึ่งการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมของผู้เรียนนั้นจะต้องเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ทั้งด้านทฤษฎี/แนวคิด การปฏิบัติ และการได้รับหรือเห็นผลจากการปฏิบัตินั้น (ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวช) อย่างครบถ้วน

๒.๑.๓ กระบวนการเกิดการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา

การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่สำคัญของชีวิต トラบใดที่ยังดำรงชีวิตอยู่ก็ต้องมีการเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม เพราะบุคคลจะมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร จะมีพฤติกรรมอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ และการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการรับรู้ซึ่งเกี่ยวข้องกับร่างกายและจิตใจ ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ของมนุษย์ โดยมีแนวคิดที่ว่า มนุษย์ประกอบขึ้นด้วยรูปขันธ์ (ร่างกาย) ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ หรือธาตุ ๔ และนามขันธ์ (จิตใจ) ได้แก่ เวทนา (ความรู้สึกรู้สึก) สัญญา (ความจำ) สังขาร (การคิด) และวิญญาณ (จิตใจ)^{๒๑} ทั้งรูปขันธ์ (ร่างกาย) และนามขันธ์ (จิตใจ) ประกอบเข้าเป็นชีวิตและอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ร่างกายต้องอาศัยจิตใจจึงจะแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ได้ และจิตใจต้องอาศัยร่างกายคอยรับรู้อารมณ์ภายนอก หรือกล่าวได้ว่ามนุษย์เป็นผู้รับรู้อารมณ์โลก ส่วนโลกเป็นสิ่งที่ถูกรู้ ดังพุทธพจน์ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

จักขุ รูป จักขุวิญญาณ ธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาณมีอยู่ในที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็มีอยู่ในที่นั้น ฯลฯ

ชีวหา ฯลฯ มโน ธรรมารมณฺ์ มโนวิญญาณ ธรรมที่พึงรู้แจ้งทางมโนวิญญาณมีอยู่ในที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็มีอยู่ในที่นั้น

ส่วนจักขุ รูป จักขุวิญญาณ ธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาณไม่มีในที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็ไม่มีในที่นั้น ฯลฯ

ชีวหา ฯลฯ มโน ธรรมารมณฺ์ มโนวิญญาณ ธรรมที่พึงรู้แจ้งทางมโนวิญญาณไม่มีในที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็ไม่มีในที่นั้น^{๒๒}

จากพุทธพจน์นี้ คำว่าโลกตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาก็คือ อายตนะภายในหรืออินทรีย์ ๖ ได้แก่ จักขุ (ตา) โสต (หู) ฆานะ (จมูก) ชิวหา (ลิ้น) กาย (กาย) และมโน (ใจ) กับอายตนะภายนอกหรืออารมณ์ ๖ ได้แก่ รูป (รูป) สัททะ (เสียง) คันธะ (กลิ่น) รส (รส) โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ต้องกาย) ธรรมารมณฺ์ (อารมณ์ที่เกิดกับใจ) เมื่ออายตนะภายในกระทบกับอายตนะภายนอกจะเกิดเป็นความรู้เฉพาะด้านของแต่ละอายตนะขึ้น หรือเรียกว่า วิญญาณ แปลว่า ความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่ออายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกัน เช่น ตากระทบวัตถุสิ่งหนึ่งเกิดการเห็นขึ้น เรียกว่า เกิดวิญญาณทางตา การรับรู้จะเกิดขึ้นได้จะต้องมีองค์ประกอบทั้ง ๓ อย่าง คือ

^{๒๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๒๘/๒๒๐.

^{๒๒} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๖๘/๕๘.

- ๑.อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
- ๒.อายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้องกาย) ธรรมารมณ์ (อารมณณ์ที่เกิดกับใจ)

๓. วิญญาณ คือ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่ออายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกัน^{๒๓} องค์ประกอบทั้งสามข้างต้นนี้เมื่อประจวบกันเข้าพร้อมกันจึงเกิดเป็นผัสสะ แปลว่า การกระทบ ซึ่งเป็นขั้นตอนสำคัญหรือจุดเริ่มต้นของการรับรู้และการเรียนรู้ ถ้าไม่มีผัสสะการรับรู้และการเรียนรู้จะเกิดขึ้นไม่ได้ หมายความว่า เมื่อผัสสะเกิดขึ้น กระบวนธรรมก็ดำเนินต่อไป คือ จากผัสสะนำไปสู่เวทนา เวทนา หมายถึง ความรู้สึกที่มีต่ออารมณณ์ที่รับรู้ นั้น ได้แก่ ความรู้สึกสุขสบาย (สุขเวทนา)^{๒๔} กล่าวคือ ถ้าสุขสบายหรือชอบใจก็ตั้งตนปรารถนา (ตัณหา) ถ้าไม่สบายหรือไม่ชอบใจก็อยากให้พ้นจากสภาพนั้นๆ (วิภวตัณหา) ซึ่งความสุขสบายหรือความไม่สุขสบายจากเหตุการณ์ต่างๆ อันเป็นประสบการณ์แต่ละอย่างที่ผ่านมาจิตจะจำไว้ (สัญญา) เช่น เมื่อเด็กเห็นเตารีดที่กำลังร้อนอยู่ ครั้งแรกที่เห็นยังไม่รู้ว่าคืออะไร เมื่อเอามือไปจับ (ผัสสะ) เกิดการรับรู้เป็นทุกขเวทนาขึ้นคือรู้สึกทุกข์เพราะความร้อน แล้วจิตเอาไปจำไว้ว่าถ้าจับเตารีดจะมีความทุกข์ เมื่อเด็กเห็นเตารีดอีกก็จะไม่จับเพราะรู้ว่าร้อน การรู้นี้มาจากความจำ และการที่เอามือไปจับหรือไม่จับนั้นต้องผ่านความคิดและเจตจำนงหรือความตั้งใจ เจตจำนงนี้ขึ้นอยู่กับเวทนาและสัญญา กล่าวคือ ก่อนที่จะรู้ว่าเตารีดร้อนเด็กต้องการจับ หลังจากรู้ว่าเตารีดร้อนและเมื่อเห็นอีกก็จำได้ จึงไม่ต้องการจับ การต้องการหรือไม่ต้องการนั้นเกิดจากการคิดปรุงแต่ง (สังขาร)

ดังนั้น มนุษย์คิดอย่างไรและแสดงพฤติกรรมออกมาอย่างไร การรับรู้ของมนุษย์จะดำเนินไปตามความเป็นจริงหรือคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงขึ้นอยู่กับเวทนา เช่นเดียวกันอายตนะย่อมมีความสำคัญเพราะเป็นแหล่งที่ทำให้เวทนาเกิดขึ้น จากกระบวนการรับรู้ดังกล่าว อายตนะจึงเป็นกระบวนการที่หาหน้าที่ ๒ ประการ คือ

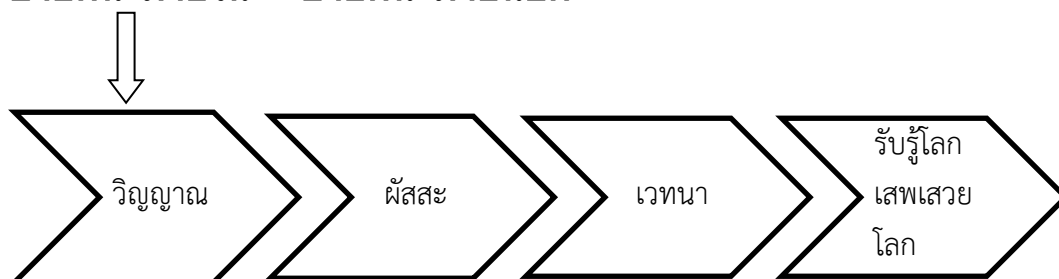
๑. เป็นช่องทางรับรู้โลก กล่าวคือ เป็นเครื่องมือสื่อสารทำให้มนุษย์ได้รับข้อมูลแห่งความรู้ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่ช่วยให้มนุษย์สามารถเกี่ยวข้องกับโลกได้อย่างถูกต้อง ทำให้ชีวิตดำรงอยู่และเป็นไปด้วยดี

^{๒๓} ม.ม. (ไทย) ๑-/๒๐๔/๒๐๓.

^{๒๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๖, ๓๕๓/๓๗๓, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๗๐/๓๐๓, อ.จ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๓๔.

๒. เป็นช่องทางเสพสวຍโลก หรือเป็นช่องทางที่มนุษย์รับอารมณ์ต่างๆ กล่าวคือมีความรู้สึกต่อสิ่งที่ตนรับรู้ ด้วยการดู การฟัง การดม การลิ้มรส การสัมผัสสิ่งต่างๆ ความสนุกสนานรื่นเริง ความเสียใจ ความหดหู่ท้อแท้ใจ ฯลฯ ตลอดจนจินตนาการต่างๆ^{๒๕}

อายตนะภายใน + อายตนะภายนอก

แผนภาพที่ ๓ แสดงการทำหน้าที่ของอายตนะ

จึงสรุปได้ว่ากระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องมีการรับรู้ ซึ่งการรับรู้เกิดจากองค์ประกอบ คือ อายตนะภายในกระทบกับอายตนะภายนอก เกิดเป็นวิญญาณหรือเกิดเป็นความรู้แจ้งอารมณ์ในแต่ละอายตนะ เมื่อองค์ประกอบดังกล่าวประจวบเข้าพร้อมกันจะเกิดเป็นผัสสะหรือการรับรู้ ผัสสะจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา เมื่อเกิดผัสสะแล้วเวทนาจะเกิดขึ้นตามมา ถ้าจิตไม่มีกิเลสจะเป็นการรับรู้โลกตามธรรมชาติ คือ การรับรู้สิ่งทั้งหลายที่ปรากฏกับจิตตรงตามความเป็นจริง แต่ถ้าจิตประกอบด้วย ตัณหา มานะ ทิฐิสัญญา จะปรุงแต่งให้เป็นบุคคล ตัวตนเราเขา สัญญาใน ขั้นนี้จะเป็น ปัญจสัญญา เป็นสัญญาที่เนื่องจากสังขารซึ่งปรุงแต่งภาพอารมณ์ให้ออกในแง่มุมต่างๆ มากมายทั้งที่เป็นกุศลและอกุศลตามโลกแห่งประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ทำให้ไม่สามารถมองเห็นสิ่งทั้งหลายตรงตามความเป็นจริง ก่อให้เกิดปัญหามากมายในชีวิต เป็นช่องทางการเรียนรู้แบบเสพสวຍโลก

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๘-๓๙.

๒.๒ กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา

พระพุทธองค์ทรงชี้แนะไว้จนมีความรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ ได้แก่ ความรู้ในเรื่องทุกข์ (ความทุกข์) ทุกขสมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) ทุกขนิโรธ (ความดับทุกข์) ความรู้ใน ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คือ อริยมรรค ๘) ความรู้แจ้งที่สุดนี้จะนำพาผู้รู้แจ้งไปสู่ความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดและเข้าถึงพระนิพพานได้

๒.๒.๑ ความหมายอริยมรรคมีองค์ ๘

คำว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ คือหลักธรรมของพระพุทธองค์ ประกอบไปด้วยคำ ๓ คำ คือ ๑) คำว่าอริยะ แปลว่าประเสริฐ ๒) คำว่า มรรค แปลว่า หนทาง หรือเส้นทาง ๓) องค์ ๘ หมายถึง ส่วนประกอบทั้งหมดมี ๘ ประการ รวมความได้ว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ หมายถึงทางอันประเสริฐ ๘ ประการ หรือ เส้นทางอันสำคัญ ๘ สาย ประกอบด้วยคือ

๑. สัมมาทิฐิ	๒. สัมมาสังกัปปะ
๓. สัมมาวาจา	๔. สัมมากัมมันตะ
๕. สัมมาอาชีวะ	๖. สัมมาวายามะ
๗. สัมมาสติ	๘. สัมมาสมาธิ

พุทธบริษัทหรือเรียกว่าพุทธศาสนิกชนต้องใฝ่รู้และเข้าใจในกระบวนการเรียนรู้ และปฏิบัติตนตามวิถีทางแห่งอริยมรรค ๘ ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้

๒.๒.๓ การประยุกต์กระบวนการเรียนรู้ตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อพัฒนาบุคคล

เส้นทางชีวิตสายที่พระพุทธเจ้าชี้มาให้แก่นุชนั้น คือ เส้นทางแห่ง “มัชฌิมาปฏิปทา” ทางสายกลางที่มีการปฏิบัติต่างๆ ที่ไม่ตั้งจนเกินไปจนเป็นการตั้งใจสร้างความทุกข์ทรมานทางกายทางใจให้แก่ตัวเอง และไม่ย่อหย่อนจนเกินไปจนปล่อยให้หมกมุ่น เพลิดเพลิน พัวพัน กับความสุขจากประสาทสัมผัสมากเกินไป ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ ข้อปฏิบัติที่ทำให้ถึงความดับทุกข์ นั่นก็คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นประกอบด้วยสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

กล่าวโดยสรุป การเริ่มต้นเดินทางเข้าสู่การพัฒนาตนตามหลักอริยมรรคนั้น สัมมาทิฐิ หรือความเห็นที่ถูกต้องชอบธรรมเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการปฏิบัติ ดังเช่นสมัยพระพุทธกาลพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย ออกเผยแผ่พุทธศาสนาได้นาหลักสัมมาทิฐิเป็นหลักยึดตัวในการสอนแม้จะมีธรรมหมวดอื่นอยู่บ้างก็เกี่ยวเนื่องกับสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบทั้งนั้นจุดมุ่งหมายคือต้องการให้ทุกคนที่ฟังธรรมได้เปลี่ยนใจจากความเห็นผิด กลับมาเป็นความเห็นถูกต้องตามหลักความจริง จากนั้นก็ให้อุบายธรรมหมวดอื่นต่อไป ดังนั้น การที่เราจะเริ่มตนปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้นนั้นต้องเริ่มต้นให้ถูกคือเริ่มจากการละมิจาทิฐิซึ่งมีโทษและเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงสัจธรรมเป็นอย่างแรก การมีสัมมาทิฐิ เช่น มีความรู้และความเข้าใจในเรื่องไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เรื่องกฎ การเวียนว่ายตายเกิด

แห่งปฏิจสุมฺพาทกฏแห่งกรรมและอริยสัจ ๔ ในเบื้องต้นของปุถุชนที่ยังไม่สามารถรู้แจ้งในหลักธรรมเหล่านี้ อาจต้องอาศัยความศรัทธาในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสริมในเบื้องต้น ครั้นเมื่อจิตเรามีความเห็นถูกต้องจนมีความปรารถนาตามที่จะปฏิบัติตามที่พระพุทธองค์ทรงชี้แนะ เราก็จะเริ่มลงมือกระทำการต่างๆ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ เพื่อเป็นสัมมากรรมมัตตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวาจา สัมมาสังกัปปะ และสัมมาสมาธิ โดยมีสัมมาวายามะ สัมมาสติ ร่วมกับ สัมมาทิจฺฐิ เป็นตัวห้อมล้อมอยู่เสมอ เมื่อเรามุ่งมั่นมีสัมมาวายามะอย่างต่อเนื่องจิตใจเราก็จะพัฒนาไปในเส้นทางที่ลัด ละกำจัด โลภะโทสะ โมหะ จนกระทั่งหมดสิ้นไป

๒.๓ ศรัทธาเป็นองค์ธรรมเบื้องต้นที่นำเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้

ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ ความเชื่อถือ ความเชื่อมั่นในสิ่งที่ดีงาม^{๒๖} กล่าวคือเชื่อในปัญญาตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือตถาคตโพธิสัทธา^{๒๗} ในฐานะที่ทรงเป็นต้นแบบของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นความเชื่อมั่นในความสามารถของมนุษย์ว่าสามารถฝึกฝนพัฒนาตนได้ตามความพร้อมของแต่ละบุคคล จนสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เป็นอิสระและหลุดพ้นจากความทุกข์ได้^{๒๘} ลักษณะของศรัทธามี ๒ ประการ คือ

๑. ศรัทธาเมื่อเกิดขึ้นสามารถจัดนิรณมิตออกไปจากจิต เมื่อจิตปราศจากนิรณมิตย่อม่องใส เช่น บุคคลที่มีความพยายาม คิดปองร้ายเขา ใจย่อมขุ่นมัว แต่เมื่อพิจารณาโดยเหตุและผล เห็นโทษของพยายามได้ ก็สามารถจัดความพยายามได้ในทันที เพราะเกิดศรัทธาความเชื่อขึ้นว่า ทำเช่นไรย่อมได้ผลเช่นนั้น ตนก่อความพยายามไว้มิได้รับผลของความพยายาม เป็นการทำลายประโยชน์สุขของผู้อื่น เมื่อนั้นใจก็คลายลงจากความขุ่นมัว และมีความ่องใสตามลำดับ

๒. ศรัทธาเมื่อเกิดขึ้นมีลักษณะจูงใจ ตัวอย่างเช่น บุคคลเมื่อเห็นผู้อื่นพยายามกระทำ ความดีจนสามารถนำตนขึ้นสู่ในฐานะอันสูงได้ จึงนำมาเป็นแบบอย่างแก่ตนในการดำเนินชีวิต แม้ว่าลำบากเพียงไร ก็เพียรพยายามด้วยความตั้งใจ ด้วยความเชื่อว่าตนสามารถนำตนขึ้นสู่ในฐานะอันสูงได้เช่นกัน

เมื่อศรัทธาดังกล่าวตั้งมั่นแล้ว ย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จได้ศรัทธา^{๒๙} จึงเป็นองค์ธรรมที่ต้องปลูกฝังให้เกิดเป็นเบื้องต้น ที่จะนำไปสู่การพัฒนาปัญญาหรือศรัทธาเพื่อปัญญา

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๔๓.

^{๒๗} คุรายละเอียดใน อภ.สตุตค.(ไทย) ๒๓/๖/๙,๒๙/๒๗๔-๒๗๙.

^{๒๘} คุรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๔๒๔-๔๒๗.

^{๒๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๑/๖๗.

พระพุทธศาสนาไม่ต้องการให้บุคคลเชื่อเรื่องใดโดยปราศจากปัญญา จนกว่าบุคคลจะประจักษ์แจ้งด้วยตนเองว่าความรู้ที่ตนเชื่อถูกต้อง จนเป็นที่พึงให้แก่ตนเองได้^{๓๐} ศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงเป็นความเชื่อที่มีปัญญาควบคุม จนกลายเป็นสัมมาทิฐิหรือปัญญาที่มีคุณภาพและเข้าแทนที่ศรัทธาทั้งหมด เปรียบเหมือนเด็กหัดขี่จักรยาน ต้องให้พ่อหรือแม่คอยประคอง แต่เมื่อขี่เองได้แข็งดีแล้วก็ไม่ต้องคอยประคองอีกต่อไป

ดังนั้น ศรัทธาจึงต้องเกื้อหนุนให้ปัญญาได้จุดเริ่มต้น เช่น ได้ฟังเรื่องหรือบุคคลใดแสดงสาระ มีเหตุผล น่าเชื่อถือ น่าเลื่อมใส เห็นว่าจะนำไปสู่ความเป็นจริงได้ จึงเริ่มศึกษาหรือค้นคว้าจากจุดหรือแหล่งนั้น ทำให้การพัฒนาปัญญาเป็นไปอย่างเข้มแข็ง เมื่อเกิดศรัทธาหรือมั่นใจว่าจะได้ความจริง ก็เพียรพยายามศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจัง ศรัทธากับปัญญาจึงต้องประกอบเข้าด้วยกันเป็นความเชื่อมั่นที่มีปัญญาควบคุมจนกลายเป็น สัมมาทิฐิ ซึ่งสัมมาทิฐิ จะเกิดขึ้นได้ด้วยปัจจัย ๒ ประการคือ ปรโตโฆสะ และโยนิโสมนสิการ^{๓๑} จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า บุคคลแสวงหาสิ่งใดก็เพราะเชื่อว่าสิ่งนั้นมีอยู่ และเชื่อมั่นว่าตนจะได้ในสิ่งนั้น และสิ่งนั้นจะนำตนไปสู่ความเจริญ จึงพยายามแสวงหาศรัทธาหรือความเชื่อมั่นจึงเป็นองค์ธรรมที่สำคัญเบื้องต้นที่ต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นในการนำบุคคลเข้าสู่กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

๒.๔ รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา

การศึกษาหรือกระบวนการเรียนรู้เป็นสาระของการปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาและการปฏิบัติที่นันทานเรียกว่าสิกขา อันได้แก่ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นระบบการปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์มีขอบเขตครอบคลุมมรรคทั้งหมด และเป็นการนำเอาเนื้อหาของมรรคไปใช้อย่างหมดสิ้นจบบริบูรณ์จึงเป็นหมวดธรรมมาตรฐานสำหรับแสดงหลักการปฏิบัติธรรมและมักใช้เป็นแม่บทในการบรรยายวิธีปฏิบัติธรรม^{๓๒}

๒.๔.๑ ความหมายของไตรสิกขา

ไตรสิกขามาจาก ๒ คำ คือ คำว่า “ไตร” แปลว่า สาม ส่วน “สิกขา” แปลว่าการศึกษาการสำเนียง เมื่อรวมกันแล้วแปลว่า สิกขาสาม, หรือข้อที่จะต้องศึกษาสามประการ หรือข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับการศึกษาสามประการ กล่าวคือศึกษาในอริศีล อริสมาธิ และอริปัญญา ซึ่งเรียกง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ดังนั้น ไตรสิกขา หมายถึงข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาหลัก

^{๓๐} คุรยละเอียดใน อภ.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๕-๒๖๓.

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๕๑, อภ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๒๗/๑๑๕.

^{๓๒} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธวิธีการสอน, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๒๙), หน้า ๒๓๑.

สำหรับฝึกอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือ พระนิพพาน^{๓๓}

๒.๔.๒ หลักการของไตรสิกขา

คำว่าไตรสิกขา หรือ สิกขา ๓ แปลว่า ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับ ศึกษาคือ ฝึกหัด อบรมกาย วาจา จิตใจและปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ พระ นิพพาน^{๓๔} และมีความหมายคล้าย คำว่า “ภาวนา” ซึ่งแปลว่า การทำให้เกิด การทำให้มีให้เป็น การ ทำให้เจริญการเพิ่มพูนการอบรม หรือฝึกอบรม^{๓๕}

หลักไตรสิกขาคือหลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบผลสำเร็จและเป็นคนสมบูรณ์แบบตาม แนวพุทธ มีหลักสำคัญ ๓ ประการคือ

๑. อธิศีลสิกขา คือ ศึกษาเรื่องศีล อบรมปฏิบัติให้ถูกต้องดีงาม ให้ถูกต้องตามหลักจลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ตลอดถึงปฏิบัติอยู่ในหลักอินทรีย์สังวร สติสัมปชัญญะ และสันโดษเป็น การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมีสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะและสัมมาอาชีวะเจริญงอก งามขึ้น จนบุคคลมีความพร้อมทางด้านความประพฤติวินัย และความสัมพันธ์ทางสังคมถึงมาตรฐาน ของอารยชนเป็นพื้นฐานแก่การสร้างเสริมคุณภาพจิตให้ดี

๒. อธิจิตตสิกขา คือ ศึกษาเรื่องจิต อบรมจิตให้สงบมั่นคงเป็นสมาธิ ได้แก่ การบำเพ็ญ สมถกรรมฐานของผู้สมบูรณ์ด้วยอริยศีลชั้นจันได้บรรลุฌาน ๔ การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือ ให้เกิดมี สัมมาวายามะ และสัมมาสติ สัมมาสมาธิ เจริญงอกงามขึ้น จนบุคคลมีความพร้อมทาง คุณธรรมมีคุณภาพจิตสมรรถภาพจิตและสุขภาพจิตพัฒนาถึงมาตรฐานของอารยชน เป็นพื้นฐานแห่ง การพัฒนาปัญญาได้ดี

๓. อธิปัญญาสิกขา คือ ศึกษาเรื่องปัญญาอบรมตนให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้ง ได้แก่ การ บำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานของผู้ได้ฌานแล้วจนได้บรรลุ ๘ คือเป็นพระอรหันต์ การศึกษาด้านหรือ ขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมี สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ เจริญงอกงามขึ้น จนบุคคลมีความพร้อมทาง ปัญญาถึงมาตรฐานของอารยชน สามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่น ต่างๆ เป็นอิสระเสรีด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

^{๓๓} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๕.

^{๓๔} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธา การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๒๗.

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

๒.๔.๓ การประยุกต์กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาบุคคล

กระบวนการของการศึกษาบวรฐานของไตรสิกขา ได้แก่ สัมมาทิฏฐิเป็นแกนนำและเป็นฐานแล้วกระบวนการพัฒนาให้เกิดภายในตัวบุคคลที่ยังไม่รู้เรียนให้รู้ เมื่อรู้แล้วยังไม่เข้าใจพิจารณาให้เข้าใจ เมื่อพิจารณาให้เข้าใจก็ดำเนินไปได้ กระบวนการศึกษานี้แบ่งเป็น ๓ ขั้นตอนใหญ่ ๆ เรียกว่า ไตรสิกขา ดังนี้

๑) การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางวาจาและอาชีพจะเรียกว่า อธิศีลสิกขา เรียกกันง่าย ๆ ว่าศีล

๒) การฝึกอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริม คุณภาพ สมรรถภาพและสุขภาพจิต เรียกว่า อธิจิตสิกขา เรียกกันง่าย ๆ ว่าสมาธิ

๓) การฝึกอบรมทางปัญญา ให้เกิดความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ทำให้แก้ปัญหาไปตามแนวทางเหตุผล รู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นในสิ่งต่างๆ ดับกิเลสดับทุกข์ได้ เป็นอยู่ด้วยจิตใจอิสระ ผ่องใสเบิกบาน เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา เรียกกันง่าย ๆ ว่า ปัญญา

หลักการศึกษานี้ ๓ นี้ จัดวางขึ้นโดยอาศัยหลักปฏิบัติที่เรียกว่า วิธีแก้ปัญหของ อารยชนเป็นพื้นฐาน วิธีแก้ปัญหแบบอารยธรรมนี้ เรียกตามคำบาลีว่า อริยมรรค แปลว่าทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชนหรือวิถีดำเนินชีวิตที่ประเสริฐอริยมรรคนี้องค์ประกอบที่เป็นเนื้อหาหรือรายละเอียดของการปฏิบัติ ๘ ประการ คือ

๑) ทศณะ คือ ความคิดเห็น แนวความคิด ความเชื่อถือ ทศนคติ ค่านิยมต่างๆ ที่ตั้งามถูกต้องมองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัยสอดคล้องกับความเป็นจริงหรือตรงตามสภาวะเรียกว่า **สัมมาทิฏฐิ**

๒) ความคิด คือ ความดำริตริตตรง หรือคิดการต่าง ๆ ที่ไม่เป็นไปเพื่อเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่เศร้าหมองขุ่นมัว เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ประโยชน์สุข เช่น คิดไปในทางเสียสละหวังดี มีเมตtri ช่วยเหลือเกื้อกูล และความคิดที่บริสุทธิ์ อิงสัจจะ อิงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยความเห็นแก่ตัว ความคิดจะได้จะเอา หรือความเครียดแค้น ชิงชัง มุ่งทำลาย เรียกว่า **สัมมาสังกัปปะ**

๓) การพูด คือ การแสดงออกทางวาจา ที่สุจริต ไม่ทำร้ายผู้อื่น ตรงความเป็นจริง การโกหกหลอกลวงไม่ส่อเสียด ไม่ให้ร้ายป้ายสีไม่หยาบคาย ไม่เหลวไหล ไม่เพ้อเจ้อเลื่อนลอย แต่สุภาพนุ่มนวลชวนให้เกิดไมตรีสามัคคีกัน ถ้อยคำที่มีเหตุผล เป็นไปในทางสร้างสรรค์ก่อประโยชน์ เรียกว่า **สัมมาวาจา**

๔) การกระทำดี สุจริต เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายกันสร้างสรรค์สามัคคีที่ดีงาม ทำให้อยู่ด้วยกันด้วยดี ทำให้สังคมสงบสุข คือ การกระทำหรือทำ

การต่างๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องหรือเป็นไปเพื่อการทำลายชีวิต ร่างกาย การทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น การล่วงละเมิดสิทธิในคุ้มครองหรือของรักของหวงแหนของผู้อื่นเรียกว่า **สัมมากัมมันตะ**

๕) การประกอบอาชีพที่สุจริตไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้อื่นเรียกว่า **สัมมาอาชีพะ**

๖) การเพียรพยายามในทางที่ติงามชอบธรรม คือเพียรหลีกเลี่ยงป้องกันสิ่งชั่วร้ายอกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้น เพียรละเลิกกำจัดสิ่งที่ชั่วร้ายอกุศลธรรมเกิดขึ้นแล้ว เพียรสร้างสรรค์สิ่งที่ติงามหรืออกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น เพียรส่งเสริมพัฒนาสิ่งที่ติงามหรืออกุศลที่เกิดขึ้นมีแล้วให้เพิ่มพูนเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนเพียบพร้อมไปบุลย์ เรียกว่า **สัมมาพยายามะ**

๗) การมีสติกำกับตัว คุมใจไว้ให้อยู่กับสิ่งที่เกี่ยวข้องต้องทำในเวลานั้นๆ ใจอยู่กับจิต จิตอยู่กับงานระลึกได้ถึงสิ่งที่ติงามสิ่งที่เกื้อกูลเป็นประโยชน์หรือธรรมที่ต้องใช้ในเรื่งนั้นๆ เวลานั้นๆ ไม่หลงไหลเลื่อนลอยไม่ละเลยหรือปล่อยตัวเผอเรอโดยเฉพาะสติที่กำกับทันต่อพฤติกรรมของร่างกาย ความรู้สึกสภาพจิตใจและความนึกคิดของตนไม่ปล่อยให้อารมณ์เข้ายวนหรือยั่วยุมาตุคตมากระชาก ให้หลุดเลื่อนลอยไปเสียเรียกว่า **สัมมาสติ**

๘) ความมีจิตตั้งมั่น จิตใจดำเนินอยู่ในกิจในงานหรือในสิ่งที่กำหนด (อารมณ์) ได้สม่ำเสมอแน่วแน่เป็นอันหนึ่งอันเดียว สงบ ไม่ฟุ้งซ่านไม่วอกแวกหวนไหว บริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว นุ่มนวลผ่อนคลายไม่เคียดกระด้าง เข้มแข็งเอางาน ไม่หดหู่ท้อแท้ พร้อมทั้งจะใช้งานทางปัญญาอย่างได้ผลดี เรียกว่า **สัมมาสมาธิ**

๒.๔.๔ ระบบการศึกษาพัฒนาบุคคลตามหลักไตรสิกขา

ในระบบการดำเนินชีวิต ๓ ด้านที่กล่าวมาแล้วนั้น เมื่อศึกษาฝึกชีวิต ๓ ด้านนั้นไปแค่นั้น ก็เป็นอยู่ดำเนินชีวิตที่ดีได้เท่านั้น ฝึกอย่างไร ก็ได้เช่นนั้น หรือสิกขาอย่างไรก็ได้มรรคอย่างนั้น สิกขาคือการศึกษาที่ฝึกอบรมพัฒนาชีวิต ๓ ด้าน นั้นมีดังนี้^{๓๖}

๑) การฝึกศึกษาด้านสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม จะเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ เพื่อนมนุษย์ ตลอดจนสรรพสัตว์ หรือสิ่งแวดล้อมทางวัตถุก็ตาม ด้วยอินทรีย์ (เช่น ตา หู) หรือด้วยร่างกาย วาจา ก็ตาม เรียกว่าศีล (เรียกเต็มว่า อธิศีลสิกขา)

๒) การฝึกศึกษาด้านจิตใจ เรียกว่า สมาธิ (เรียกเต็มว่า อธิจิตสิกขา)

๓) การฝึกศึกษา ด้านปัญญา เรียกว่า ปัญญา (เรียกเต็มว่า อธิปัญญาสิกขา)

รวมความว่าการฝึกศึกษานั้น มี ๓ อย่าง เรียกว่า สิกขา ๓ หรือไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งพูดถ้อยคำของคนยุคปัจจุบันว่า เป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีบูรณาการ

^{๓๖} วิทยา ทองดี และสมเดช นามเกตุ, **พุทธปรัชญาการศึกษา**, (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖๑-๑๗๓.

และให้มนุษย์เป็นองค์ร่วมที่พัฒนาอย่างมีคุณภาพ เมื่อมองแง่ของสิกขา ๓ จะเห็นความหมายของ สิกขาแต่ละอย่าง ดังนี้

๑. ศีล คือ สิกขาหรือการศึกษาที่ฝึกในด้านสัมพันธ์ติดต่อกับปฏิบัติจัดการกับสิ่งแวดล้อม ทั้งทางวัตถุและทางสังคม ด้วยอินทรีย์ต่างๆ และด้วยพฤติกรรมทางกาย วาจา พุดอีกอย่างหนึ่งว่า การมีวิถีชีวิต ที่ปลอดภัยไร้การเบียดเบียน หรือการดำรงชีวิตที่เกื้อกูลแก่สังคมและโลก

๒. สมาธิ คือ สิกขาหรือการศึกษาที่ฝึกในด้านจิต ได้แก่ การพัฒนาคุณสมบัติ ต่างๆ ของจิตทั้งในด้านคุณธรรม เช่น เมตตา กรุณา ความมีไมตรี ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ความสุภาพอ่อนโยน ความเคารพ ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู

ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความกล้าหาญ ความขยัน ความอดทน ความรับผิดชอบ ความมุ่งมั่นแน่วแน่ ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความมีปีติอิ่มใจ ความมีปราโมทย์ร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ พุดสั้นๆ ว่าพัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต

๓. ปัญญา คือ การศึกษาหรือการศึกษาที่ฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อที่มีเหตุผล ความเห็นที่เข้าแนวทางของความเป็นจริง การรู้จักหาความ การรู้จักคิดพิจารณา การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ทดลอง ตรวจสอบ ความรู้เข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การเข้าถึงความจริง การนำความรู้มาใช้แก้ไขปัญหา และคิดการต่างๆ ในทางเกื้อกูลสร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่ง เน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้ตามที่มันเป็น ตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นเท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิต ที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดปัญหา ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพ

หลักทั้ง ๓ ประการแห่งไตรสิกขา ที่กล่าวมานี้ เป็นการศึกษาที่จะให้มีชีวิตที่ดีงามเป็นสิกขาชีวิตที่ดีงามเกิดจากการศึกษานั้น เป็นมรรคระบบแห่งสิกขา เริ่มด้วยจัดปรับพื้นที่ให้พร้อมที่จะทำงานฝึกศึกษา ไตรสิกขา เป็นการศึกษา ๓ ด้าน ที่พัฒนาชีวิตไปทั้งระบบ แต่ถ้ามองหยาบๆ เป็นภาพใหญ่ก็มองเห็นเป็นการฝึกศึกษาที่ดำเนินไปใน ๓ ด้าน/ขั้นตอนตามลำดับ (มองได้ทั้งในแง่ประสานกันและเป็นปัจจัยต่อกัน)

๒.๔.๕ การฝึกฝนตนเองตามหลักไตรสิกขา

การศึกษาในขั้นศีล มีหลักปฏิบัติที่สำคัญ ๔ หมวด คือ

๑. วินัย เป็นเครื่องมือสำคัญขั้นแรกที่ใช้ในการฝึกขั้นศีล มีแต่วินัยแม่บท ของชุมชนใหญ่น้อยไปจนถึงวินัยส่วนตัวในชีวิตประจำวัน วินัย คือ การจัดตั้งวางระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกันของหมู่มนุษย์เพื่อปรับจัดเตรียมสภาพชีวิตสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งลักษณะแห่งความสัมพันธ์ต่างๆ ให้อยู่ในภาวะที่เหมาะสม และพร้อมที่จะเป็นอยู่ปฏิบัติกิจและดำเนินการต่างๆ เพื่อก้าวหน้าไปอย่างได้ผลดีที่สุด สู่จุดหมายของชีวิต ของบุคคล ขององค์กร ของชุมชน ตลอดจนของสังคมทั้งหมดไม่ว่าในระดับใดๆ โดยเฉพาะสำคัญที่สุด เพื่อเอื้อโอกาสให้แก่บุคคล

ฝึกศึกษาพัฒนาชีวิตของเขาให้ประณีตประเสริฐ ที่จะได้ประโยชน์สูงสุด ที่พึงได้จากการที่ได้มีชีวิต เป็นอยู่ วินัยพื้นฐานหรือขั้นต้นสุดของสังคมมนุษย์ ได้แก่ข้อปฏิบัติที่จะไม่ให้มีการเบียดเบียนกัน ๕ ประการ คือ

- ๑) เว้นจากการทาร้ายร่างกายทำลายชีวิต
  - ๒) เว้นการละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน
  - ๓) เว้นการประพฤตินิดทางเพศและละเมิดต่อคุ้มครองของคนอื่น
  - ๔) เว้นการพูดเท็จให้ร้ายหลอกลวง
  - ๕) เว้นการเสพสุรายาเมา สิ่งเสพติด ที่ทำลายสติสัมปชัญญะ แล้วนำไปสู่การก่อกรรมชั่ว
- อย่างอื่น เริ่มตั้งแต่ความรับผิดชอบต่อความรู้สึกร่วมกันของพลอดภยของผู้ร่วมสังคม

ข้อปฏิบัติพื้นฐานชุดนี้ ซึ่งเรียกกางๆ ว่าศีล ๕ เป็นหลักประกันที่รักษาสังคมให้มั่นคง ปลอดภัยเพียงพอที่มนุษย์จะอยู่ร่วมกันเป็นปกติสุข และดำเนินชีวิตทำกิจการต่างๆ ให้เป็นไปด้วยดี พอสมควรนับว่าเป็นวินัยแม่บทของคฤหัสถ์ หรือของชาวโลกทั้งหมด ไม่ควรมองวินัยว่าเป็นการบีบบังคับจากัดแต่เพียงเข้าใจว่า วินัยเป็นการจัดสรรโอกาสหรือจัดสรรสิ่งแวดล้อม หรือสภาวะทางกายภาพ ให้เอื้อโอกาสแก่การที่จะดำเนินชีวิต และกิจการต่างๆ ให้ได้ผลดีที่สุด ตั้งแต่เรื่องง่ายๆ เช่น การจัดสิ่งของเครื่องใช้เตียงตั้ง โต๊ะ เก้าอี้ ในบ้านให้เป็นที่เป็นที่ เป็นทาง ทำให้หยิบง่ายใช้คล่อง นั่ง เดิน ยืน นอน สะดวกสบายการจัดเตรียมวางส่งเครื่องมือผ่าตัดของศัลยแพทย์ การจัดระบบการจราจรบนท้องถนน วินัยของทหาร วินัยของข้าราชการ ตลอดจนจรรยาบรรณของวิชาชีพต่างๆ

๒. อินทรีย์สังวร แปลตามแบบว่า การสำรวมอินทรีย์ หมายถึง การใช้อินทรีย์ เช่น ตาหู หูฟัง อย่างมีสติ มิให้ถูกความโลภ ความโกรธ ความแค้นเคือง ความหลง ความริษยา เป็นต้น เข้ามาครอบงำแต่ใช้ให้เป็น ให้ได้ประโยชน์ โดยเฉพาะให้เกิดปัญญา รู้ความจริง และได้ข้อมูลข่าวสาร ที่จะนำไปใช้ในการแก้ปัญหา และทำการสร้างสรรค์ต่างๆ ต่อไป

มนุษย์ที่ไม่พัฒนาจะใช้อินทรีย์เพื่อเสพความรู้สุขเป็นส่วนใหญ่ บางทีแทบไม่ใช้เพื่อการศึกษาเลย เมื่อมุ่งแต่จะหาเสพความรู้สึกที่ถูกหู ถูกตาสวยงาม สนุกสนานบันเทิง เป็นต้น ชีวิตก็วุ่นวายอยู่กับการวิ่งไล่หาสิ่งที่ชอบใจ และดิ้นรนหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่ชอบใจ วนเวียนอยู่ที่ความชอบใจ-ไม่ชอบใจ รัก-ชัง ติดใจ-เกลียดกลัว หลงใหลเปื้อนนาย แล้วก็ฝากความสุขความทุกข์ของตนไว้ขึ้นกับสิ่งเสพบริโภคซึ่งเมื่อเวลาผ่านไป ชีวิตก็ไม่ได้ฝึกฝนพัฒนา ก็ตกต่ำด้อยค่าและไม่มีอะไรที่จะให้แก่โลกนี้ หรือแก่สังคม ถ้าไม่มีวถหลงติดอยู่กับการหาเสพความรู้สึก ที่เป็นได้แค่นักบริโภค แต่รู้จักใช้อินทรีย์เพื่อศึกษา สนองความต้องการรู้หรือความใฝ่รู้ ก็จะใช้ตา หู เป็นต้น ไปในทางการเรียนรู้ และจะพัฒนาไปเรื่อยๆ ปัญญาจะเจริญงอกงาม ความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์จะเกิดขึ้นกลายเป็นนักผลิต นักสร้างสรรค์ และจะได้พบความสุขอย่างใหม่ๆ ที่พัฒนาขยายขอบเขตและประณีตยิ่งขึ้น พร้อมกับความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ที่ก้าวไปข้างหน้าเป็นผู้มีชีวิตที่ดั่งงาม และมีคุณค่าแก่สังคม

๓. ปัจจัยปฏิเสวนา คือ การเสพบริโภค ๔ รวมทั้งสิ่งของเครื่องใช้ทั้งหลาย ตลอดจนเทคโนโลยีคือการฝึกศึกษาให้รู้จักเสพบริโภคต่างๆ ด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจคุณค่าหรือประโยชน์ที่แท้จริงของสิ่งนั้นๆ เริ่มตั้งแต่อาหาร ก็พิจารณารู้เข้าใจความจริงว่า รับประทานอาหารเพื่อเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตให้ร่างกายมีสุขภาพแข็งแรง ช่วยให้สามารถดำเนินชีวิตที่ติงาม อย่างที่ตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยบคายแล้ว จึงเสพ (นุ่งห่ม) จีวร เท่าที่ว่า เพื่อป้องกันความหนาว ร้อนสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด สัตว์เลื้อยคลาน เท่าที่ว่า เพื่อปกปิดอวัยวะที่ควรอาย

๔. สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพโดยทางชอบธรรม ซึ่งเป็นศีลข้อสำคัญอย่างหนึ่ง เมื่อนำมาจัดเข้าชุดศีล ๔ ข้อนี้ และเน้นสำหรับพระภิกษุ ท่านเรียกว่า “อาชีวะปาริสุทธิ” (ความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ) เป็นเรื่องของความสุจริตเกี่ยวกับปัจจัยปรีเยสนา คือการแสวงหาปัจจัย ศีลข้อนี้ในขั้นพื้นฐาน หมายถึง การเว้นจากมิถฉาชีพ ไม่ประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรม แต่หาเลี้ยงชีพโดยทางสุจริต

สัมมาอาชีพนอกจากจะเป็นอาชีพการงานที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมแล้ว ยังเป็นประโยชน์ในด้านการศึกษา พัฒนาชีวิตของตนเองด้วย ซึ่งผู้ทำงานควรตั้งใจใช้เป็นโอกาสในการพัฒนาตน เช่นเป็นแดนฝึกฝนพัฒนาทักษะต่างๆ ฝึกกาย วาจา กิริยามารยาท พัฒนาความสามารถด้านสื่อสารสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ ฝึกความเข้มแข็ง ขยัน อดทน ความมีวินัย ความรับผิดชอบ ความมีฉันทะ มีสติและสมาธิ พัฒนาความสุขในการทำงาน และพัฒนาด้านปัญญา เรียนรู้จากทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องเข้ามา คิดค้นแก้ไขปรับปรุงการทำงาน และการแก้ปัญหาต่างๆ การฝึกศึกษาในด้านและในขั้นศีล ๔ ประเภทที่กล่าวมานี้ จะต้องเอาใจใส่ให้ความสำคัญกันให้มาก เพราะเป็นที่ทรงตัวปรากฏตัวของวิถีชีวิตตามที่เรียกว่ามรรคและเป็นพื้นฐานของการก้าวไปสู่สิกขาคือการศึกษาที่สูงขึ้นไป สู่สิกขา คือการศึกษาที่สูงขึ้นไปถ้าขาดพื้นฐานนี้แล้วการศึกษาขั้นต่อไปก็จะอ่อนแอจนรวนเร เอาดีได้ยากส่วนสิกขาด้านจิตหรือสมาธิและด้านปัญญา ที่เป็นเรื่องลึกลับเยือกว้างขวางมาก จะยังมากล่าวเพิ่มจากที่พูดไปแล้ว ก่อนจะผ่านไปมีข้อควรทำความเข้าใจที่สำคัญในตอนนี้อย่าง ๒ ประการ คือ

๑. ในแง่ไตรสิกขา หรือในแง่ความประสานกันของสิกขาทั้ง ๓ ได้กล่าวแล้วว่า ชีวิตคนทั้ง ๓ ด้าน คือ การสัมพันธ์กับโลก จิตใจ และความรู้ความคิด ทำงานประสานเป็นปัจจัยแก่กัน ดังนั้นการฝึกการศึกษาทั้ง ๓ ด้าน คือ ศีล สมาธิ และปัญญา จึงดำเนินไปด้วยกันที่พูดว่า สิกขา/ฝึกศึกษาขั้นศีลนี้ มิใช่ความหมายว่า เป็นเรื่องของศีลอย่างเดียว แต่หมายความว่า ศีลเป็นแดนหรือด้านที่เรากำลังเข้ามาปฏิบัติจัดการ หรือทำการฝึกอยู่ในตอนนี้ ขณะนี้แต่ตัวทำงาน หรือองค์ธรรมที่ทำงานในการฝึกก็มีครบทั้งศีล สมาธิ ปัญญา พูดด้วยภาษาต่างๆ ว่าในขั้นศีลนี้ ธรรมฝ่ายจิต/สมาธิและปัญญา มาทำงานกับเรื่องรูปธรรม ในแดนของศีล เพื่อช่วยกันฝึกฝนพัฒนาศีล และในการทำงานนี้ ทั้งสมาธิและปัญญา ก็ฝึกศึกษาพัฒนาตัวมันเองไปด้วย ในขั้นหรือด้านอื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน ทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ต่างก็ช่วยกันร่วมกันทำงานประสานกันตามบทบาทของตน

๒. ในแง่มรรค หรือในแง่คุณสมบัติภายในของชีวิต ขณะที่มีการฝึก ศึกษาด้วยไตรสิกขานั้น ถ้ามองเข้าไปในชีวิตที่ดำเนินอยู่ คือมรรคที่รับผลจากการฝึกศึกษาของสิกขา ก็จะเห็นว่า กระบวนการของการดำเนินชีวิตก็ก้าวไปตามปกติของมัน โดยมีปัญญาในชื่อว่าสัมมาทิฐิเป็นผู้นำกระบวนการของชีวิตนั้นทั้ง ๓ ด้าน สัมมาทิฐินี้ มองเห็นรู้เข้าใจอย่างไรเท่าไร ก็คิดพูดทำดำเนินชีวิตไปในแนวทางนั้นอย่างนั้น และได้แค่นั้น

อย่างไรก็ดี กระบวนการแห่งสิกขามีใช้ว่าจะเริ่มขึ้นมาและคืบหน้าไปเองลอยๆ แต่ต้องอาศัยปัจจัยเกื้อหนุนหรือช่วยกระตุ้น เนื่องจากปัจจัยที่ว่าเป็นตัวนำเข้าสู่สิกขา จึงจัดว่าอยู่ในขั้นก่อนมรรคและการนำเข้าสู่สิกขานี้ เป็นเรื่องสำคัญมากด้วยเหตุนี้ จึงทำให้แบ่งกระบวนการแห่งการศึกษาออกเป็น ๒ ขั้นตอนใหญ่ คือขั้นนำเข้าสู่สิกขาและขั้นไตรสิกขา

บทที่ ๓

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียน ในโรงเรียน วิสุทธิพร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑

สำหรับในบทนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเกี่ยวกับการสร้างและพัฒนาระบบการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนโรงเรียนวิสุทธิพร ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ ประเด็นที่จะวิเคราะห์ในบทนี้มีอยู่ ๔ ประเด็นหลัก คือ ๑) การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบอริสติกสิกขาในพระไตรปิฎก ๒) การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบอริจิตตสิกขาในพระไตรปิฎก ๓) การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบอริปัญญาสิกขาในพระไตรปิฎก ๔) สรุป ซึ่งแต่ละประเด็นจะได้นำเสนอตามลำดับ ดังนี้

๓.๑ การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบอริสติกสิกขาในพระไตรปิฎก

หลักการสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบสิกขาในพระไตรปิฎก จัดวางขึ้นไว้โดยอาศัยหลักปฏิบัติที่เรียกว่า วิธีแก้ปัญหของอารยชนเป็นพื้นฐาน วิธีแก้ปัญหแบบอารยชนนี้ เรียกว่า อริยมรรคแปดว่า ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ ที่ทำให้เป็นอริยชน อริยมรรคนี้มีองค์ประกอบที่เป็นเนื้อหาหรือรายละเอียดของการปฏิบัติ ๘ ประการ คือ

๑. สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) เป็นแนวปฏิบัติด้วยการมี **ความคิดเห็น** แนวความคิด ความเชื่อถือ ทศนคติ ค่านิยมต่างๆที่ดีงาม ถูกต้อง มองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัยสอดคล้องกับความเป็นจริง หรือตรงตามสภาวะ

๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) เป็นแนวปฏิบัติด้วยการมี **ความคิด** ความดำริไตรตรองหรือคิดการต่างๆ ที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่เศร้าหมองขุ่นมัว เป็นไปในทางสร้างสรรค์ประโยชน์สุข เช่น คิดในทางเสียสละ หวังดี มีไมตรี ช่วยเหลือเกื้อกูล มีความคิดที่บริสุทธิ์ อิงสัจจะอิงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยความเห็นแก่ตัว หรือความเคียดแค้นชิงชัง มุ่งร้ายคิดทำลาย

๓. สัมมาวาจา (วาจาชอบ) เป็นแนวปฏิบัติด้วย **การพูดหรือการแสดงออกทางวาจาที่สุจริต** ไม่ทำร้ายผู้อื่น ไม่โกหก หลอกลวง ไม่ส่อเสียด ไม่ให้ร้ายป้ายสี ไม่หยาบคาย ไม่เหลวไหล ไม่เพ้อเจ้อเลื่อนลอย มีความสุภาพ นุ่มนวลชวนให้เกิดไมตรี สามัคคีกัน ใช้ถ้อยคำที่มีเหตุผล เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ก่อประโยชน์

๔. สัมมากรรมันตะ (กระทำชอบ) เป็นแนวปฏิบัติด้วย การกระทำที่ดีงาม สุจริตเป็นไปในทางสร้างสรรค์ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่เบียดเบียน หรือทำร้ายกัน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีงาม ทำให้อยู่ร่วมกันด้วยดี สังคมสงบสุข เป็นการกระทำต่างๆ ที่ไม่เกี่ยวข้อง หรือไม่เป็นไปเพื่อการทำลายชีวิตร่างกาย การทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น การล่วงละเมิดสิทธิในคุ้มครอง หรือของรักของหวงของผู้อื่น

๕. สัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ) เป็นแนวปฏิบัติด้วย การประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้อื่น

๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) เป็นแนวปฏิบัติด้วย การเพียรพยายามในทางที่ดีงาม **ชอบธรรม** คือ เพียรหลีกเลี่ยงป้องกันสิ่งชั่วร้ายอกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้น เพียรส่งเสริมพัฒนาสิ่งที่ดีงามหรือกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้เพิ่มพูนเจริญงอกงามยิ่งขึ้น

๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ) เป็นแนวปฏิบัติด้วย การมีสติกำกับตัว คุมใจไว้ ให้อยู่กับสิ่งที่เกี่ยวข้อง ต้องทำในเวลานั้นๆ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับงาน ระลึกได้ถึงสิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เกี่ยวข้องเป็นประโยชน์ หรือธรรมที่ต้องใช้ในเวลานั้นๆ เวลานั้นๆ ไม่หลงเลื่อนลอย ไม่ละเลยหรือปล่อยตัวปล่อยใจ โดยเฉพาะสติที่กำกับทันต่อพฤติกรรมของร่างกาย ความรู้สึก สภาพจิตใจ และความนึกคิดของตน ไม่ปล่อยให้อารมณ์ที่เฝ้าหวงหรือเฝ้าหวง ครอบงำให้หลุดหลงเลื่อนลอยไปเสีย

๘. สัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ) เป็นแนวปฏิบัติด้วย **ความมีจิตตั้งมั่น** จิตใจดำเนินอยู่ในกิจในงานหรือในสิ่งที่กำหนด (อารมณ์) ได้สม่ำเสมอ แน่วแน่เป็นอันหนึ่งอันเดียว สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน บริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว ผ่อนคลาย ไม่เครียดกระด้าง เข้มแข็ง เอาจาน ไม่หุดหู่ท้อแท้ พร้อมทั้งจะใช้งานทางปัญญาอย่างได้ผลดี

อิทธิลสิกขา เป็นขั้นตอนการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้มีสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะหรือกล่าวได้ว่าเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ความประพฤติทางกายและวาจาให้เรียบร้อย ตั้งอยู่ในความดีงาม มุ่งไปที่การปฏิบัติ ๔ ประการ ได้แก่

๑. ปาติโมกขสังวรศีล แปลว่า ศีลคือความประพฤติในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อห้ามทำตามข้ออนุญาต ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย ปาติโมกขสังวร ศีลนี้เป็นศีลสำหรับพระภิกษุที่เกิดจากวินัยแม่บท คือวินัยแม่บทของชุมชนสงฆ์ สำหรับประพฤติปฏิบัติให้เป็นแบบแผนอย่างเดียวกันอย่างประณีตงดงาม และกำกับความเป็นอยู่ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการดำเนินชีวิตของสงฆ์ ในฝึกอบรมแบบสิกขาในพระไตรปิฎกมุ่งหมายไปที่การรักษาปกติตามระเบียบวินัยตามภาวะของตน สำหรับบุคคลทั่วไปหมายถึงศีลขั้นพื้นฐานหรือศีล ๕

๒. อินทริยสังวรศีล แปลว่า ความสำรวมอินทริย มีสติรู้เท่าทันระวังไม่ให้กิเลสเข้าครอบงำเมื่อรับรู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ^๑

^๑ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๕๔-๔๕๕/๕๐๕-๕๐๘.

๓. อาชีพปาริสุทธิศีล แปลว่า ความบริสุทธิ์ในอาชีพ หรือเลี้ยงชีพโดยทางที่ชอบไม่หลอกลวงผู้อื่นเลี้ยงชีพ หรือสัมมาอาชีพ^๒ คือ การไม่ประกอบอาชีพในทางที่ผิดศีลในข้อสัมมาวาจา และสัมมากัมมันตะ เช่น การโก่ง หลอกลวง สอพลอ บีบบังคับ ชูเชื้อ ค้าอาวูธ ค้ามนุษย์ ค้าสิ่งเสพติด^๓

๔. ปัจจัยสันนิสิตศีล แปลว่า ศีลที่เกี่ยวกับปัจจัย ๔ คือการพิจารณาใช้สอยปัจจัย ๔ สำหรับพระภิกษุ ได้แก่ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ เกสัช สำหรับบุคคลทั่วไป ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค โดยใช้สิ่งดังกล่าวให้เป็นไปตามความมุ่งหมายหรือประโยชน์ที่แท้จริงของสิ่งนั้นๆ ไม่บริโภคด้วยตัณหา^๔

กล่าวโดยสรุป การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบอริศลสิกขาในพระไตรปิฎก จึงเป็นการฝึกหัดพัฒนามนุษย์ในด้านพฤติกรรมหรือการแสดงออกทางสังคม ทำที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันตามหลักแห่งการไม่ละเมิดและเบียดเบียนกัน และการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องต่อกันระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา สามีและภรรยา มิตรกับมิตร นายจ้างกับลูกจ้าง ศฤกษณ์กับพระสงฆ์^๕ เป็นความประพฤติที่สร้างความสงบให้เกิดขึ้น ในสังคมซึ่งเป็นพื้นฐานให้มนุษย์ได้พัฒนาจิตใจต่อไป และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับวัตถุ เพื่อชี้้นำให้มนุษย์เห็นถึงคุณค่าที่แท้จริงของการใช้วัตถุสิ่งเสพ เช่น การบริโภคอาหารเพื่อบำรุงเลี้ยงดูร่างกายไม่ให้ทรุดโทรม ไม่ใช่การบริโภคไปตามกิเลสตัณหา แต่เป็นการบริโภคตามประโยชน์ที่แท้จริง คือ ให้เกิดกำลังกายหรือยังอัตภาพให้เกิดขึ้น และอินทริยสังวร คือการใช้อายตนะภายในตัวมนุษย์ให้สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งหลายอย่างถูกต้อง ระวังจิตใจไม่ให้กิเลสเข้าครอบงำ กล่าวคือ เมื่อเห็นรูป ฟังเสียง มนุษย์สามารถใช้ตาเป็น หูเป็น ให้ได้คุณค่าที่แท้จริง

๓.๒ การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบอริจิตตสิกขาในพระไตรปิฎก

อริจิตตสิกขา เป็นขั้นตอนการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับองค์มรรค คือ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ หรือกล่าวได้ว่าเป็นการสร้างและพัฒนาจิตใจให้เกิดสติด้วยความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่องจนเป็นสมาธิตามหลักสมถภาวนา และเป็นพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา การฝึกฝนจิตเพื่อให้มีสติเป็นการควบคุมใจไว้กับกิจต่างๆ หรือควบคุมจิตให้อยู่กับสิ่งที่เกี่ยวข้องไม่ฟุ้งกระจายออกไป เมื่อมนุษย์รู้ถึงจิตของตน รู้เวทนาว่ากำลังชอบหรือไม่ชอบ ถูกใจหรือไม่ถูกใจ คิดสิ่งที่เป็นกุศลหรืออกุศลได้ ดังนั้น การสร้างและพัฒนาจิตใจจึงเป็นการฝึกจิตให้อยู่

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๙/๒๕๗-๒๕๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓/๓๑-๓๓, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๗๕/๔๒๑-๔๒๔, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๕/๑๗๑-๑๗๓, ๒๐๖/๑๗๓-๑๗๕.

^๓ อัง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๕๕.

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓/๒๒-๒๓.

^๕ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๒-๒๔๔/๑๙๙-๒๐๐.

ในสภาพที่มีกำลัง มีความผ่อนคลาย เป็นอิสระ ไม่กระสับกระส่าย พร้อมสำหรับการเรียนรู้การฝึกฝนอบรมจิตให้เกิดสติในพระพุทธศาสนาเรียกว่า ภาวนา มี ๒ อย่าง คือ สมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา

๑. สมถภาวนา แปลว่า การสร้างและพัฒนาจิตให้เกิดความสงบเป็นสมาธิ^๖ หมายถึง การสำรวมจิตให้แน่วแน่ สงบเยือกเย็น ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วิตกกังวล ซึ่งมีหลายวิธีในที่นี้จะกล่าวไว้ ๓ วิธี ดังนี้

(๑) การเจริญสมาธิด้วยวิธีตามธรรมชาติ บุคคลสามารถฝึกฝนตนเองได้โดยเริ่มจากการมีปิติปราโมทย์ คือ ความปลื้มใจที่ได้กระทำในสิ่งที่ดีงาม และเกิดปิติ คือ ความอิมเอิบใจร่างกายผ่อนคลายสบายใจ คือ ปัสสัทธิ กลายมาเป็นความสุข นำไปสู่สมาธิในที่สุด

(๒) การเจริญสมาธิโดยใช้หลักอิทธิบาท ๔ หมายถึง การทำให้เกิดขึ้นมีที่มาจาก ๔ แหล่ง คือ มีสมาธิที่เกิดจากฉันทะ (ความพอใจหรือแรงจูงใจ) สมาธิที่เกิดจากวิริยะ (ความเพียร) สมาธิที่เกิดจากจิตตะ (ความคิดจดจ่อ) และสมาธิที่เกิดจากวิมังสา (ความสอบสวน ไตร่ตรอง) นอกจากอิทธิบาท ๔ แล้ว สติปัฏฐาน ๔ ก็เป็นวิธีการเจริญสมาธิได้

(๓) การเจริญสมาธิอย่างเป็นแบบแผน มีขั้นตอนที่สำคัญคือ เมื่อศีลบริสุทธ์แล้วให้ ๑) ตัดปิลิโทธิหรือเหตุกัณฑ์ใจต่างๆ ๒) เข้าหากัลยาณมิตร ๓) รับเอากรรมฐาน หรือสิ่งที่ใช้ฝึกอบรมจิต เพื่อให้จิตแน่วแน่อยู่กับอารมณ์นั้นโดยไม่ซัดส่ายไปที่อื่น คือ กรรมฐาน ให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิ ให้เหมาะกับจริตของตน จริต หมายถึง ความประพฤติหรือพื้นเพนิสัยตามปกติของแต่ละบุคคล ซึ่งอาจเลือกวิธีการปฏิบัติแตกต่างกันออกไป

ระดับของสมาธิจากการฝึกฝนอบรมจิตด้วยวิธีต่างๆ ดังกล่าว มี ๓ ระดับ คือ

(๑) ขณิกสมาธิ (สมาธิชั่วคราว) เป็นสมาธิขั้นต้น หรือจุดตั้งต้นของวิปัสสนา

(๒) อุปจารสมาธิ (สมาธิจวนจะแน่วแน่) เป็นสมาธิขั้นระงับนิวรณ์ ก่อนที่จะเข้าสู่ภาวะแห่งฌาน เป็นสมาธิเบื้องต้นแห่งอัปนาสมาธิ ผลของสมาธิเมื่อถึงระดับอุปจารสมาธิหรือสมาธิจวนจะแน่วแน่องค์ฌาน ได้แก่ วิตก วิจารณ์ ปิติ สุข เอกัคคตา ก็เกิดขึ้น^๗ สามารถสงบนิวรณ์ทั้ง ๕ (สิ่งที่ขัดขวางไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม) ได้แก่ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุกจะ วิจิกิจฉา^๘

(๓) อัปนาสมาธิ (สมาธิแน่วแน่) เป็นสมาธิขั้นสูงสุด ซึ่งมีฌานทั้งหลาย เป็นผลสำเร็จของการเจริญสมาธิ ดังนี้

^๖ อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๗๓/๑๒๗.

^๗ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๖๙/๔๐๓.

^๘ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๑/๘๙.

ฌานที่ ๑ ปฐมฌาน มืองค์ธรรม คือ วิตก (การตรึงตรองหรือการที่จิตจับอารมณ์ได้) วิจารณ์ (การตรองหรืออาการที่จิตเคล้าอยู่กับอารมณ์นั้น) ปีติ (อิ่มใจ) สุข (สบายใจ) เอกัคคตา (จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง)

ฌานที่ ๒ ทุตติยฌาน มืองค์ฌาน คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

ฌานที่ ๓ ตติยฌาน มืองค์ฌาน คือ สุข เอกัคคตา

ฌานที่ ๔ จตุตถฌาน มืองค์ฌาน คือ อุเบกขา เอกัคคตา^๙

ดังพุทธพจน์ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌาน ที่มีความผ่องใส ภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้นไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติจางคลายไป มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะและเสวยสุขด้วยกาย (นามกาย) บรรลุตติยฌานที่ พระอรียะกล่าวสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่ เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัส และโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจตุตถฌาน ที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ ภิกษุทั้งหลายนี้ เรียกว่า สัมมาสมาธิ^{๑๐}

สัมมาสมาธิที่นำไปใช้ในการพัฒนาปัญญา มีลักษณะ ๘ ประการ คือ

(๑) ตั้งมั่น	(๕) ปราศจากสิ่งมัวหมอง
(๒) บริสุทธิ์	(๖) นุ่มนวล
(๓) ผ่องใส	(๗) ควรแก่งาน
(๔) โปร่งโล่งเกลี้ยงเกลา	(๘) ไม่วอกแวกหวั่นไหว ^{๑๑}

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสสรรเสริญสัมมาสมาธิว่าเป็นธรรมสะอาด ให้ผลโดยลำดับ สมาธิที่เสมอดีด้วยสมาธินั้นไม่มี^{๑๒} สมาธิภาวนาที่บุคคลเจริญทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ย่อมเป็นไปเพื่อได้ฌานทัสสนะ ย่อมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะ^{๑๓}

๒. วิปัสสนาภาวนา แปลว่า การสร้างและพัฒนาปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริงโดยการฝึกสติให้รู้เท่าทันกับปัจจุบันอารมณ์ จนเกิดความเห็นแจ้ง เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งปวง ทำให้จิตหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ ความรู้ความเข้าใจที่เกิดขึ้น ตลอดเวลาในระหว่าง

^๙ ที.สี. (ไทย) ๙/๒๒๖-๒๓๓/๗๕-๗๗, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๒๓/๖๒๔/๔๑๓-๔๑๔.

^{๑๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๗.

^{๑๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๓/๔๒.

^{๑๒} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๕/๑๐.

^{๑๓} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๑/๖๘.

ปฏิบัติ เรียกว่า วิปัสสนาญาณ ญาณสำคัญในขั้นสุดท้าย เรียกว่า วิชชา หรือความรู้แจ้งเป็นภาวะที่สุขสงบ ผ่องใส ไม่เป็นไปด้วยอำนาจของกิเลส ตัณหา อุปาทาน ญาณและวิชาจึงเป็นจุดมุ่งหมายของวิปัสสนา เพราะนำไปสู่ความเป็นอิสระ หลุดพ้นจากความทุกข์อย่างแท้จริงและถาวร ซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วยการฝึกสติ หรือสมาสติตามหลักสติปัฏฐาน ๔^{๑๔} ผู้ปฏิบัติอาจเจริญสมถภาวนาจนได้ฌาน ดังที่ได้กล่าวแล้วในหัวข้อสมถภาวนาก่อน แล้วจึงปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ นี้ไปจนถึงที่สุดก็ได้

สติปัฏฐาน ๔ แปลว่า การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เป็นสติที่จดจ่อต่อเนื้อที่สภาวะธรรมทางกายและจิต กำหนดรู้ปัจจุบันอารมณ์ที่ปรากฏทางอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สติปัฏฐาน ๔ ได้แก่

๑. กายานุปัสสนา สติปัฏฐาน แปลว่า การฝึกมีสติอยู่กับกาย หรือระลึกในกายให้เห็นถึงภาวะตามความเป็นจริงของกายทั้งหลาย หรือรู้ในกายทั้งปวง เช่น หายใจเข้า หายใจออก ยืน เดิน นั่ง นอน ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือในการทำกิจการต่างๆ เช่น กวาดบ้าน ถูบ้าน ล้างจาน ใน กายานุปัสสนา สติปัฏฐาน ได้จำแนกวิธีปฏิบัติไว้หลายวิธี ดังนี้

อานาปานสติ แปลว่า การมีสติรู้ลมหายใจเข้าออก

อิริยาบถ แปลว่า การกำหนดรู้อาการเคลื่อนไหวต่างๆ ของร่างกาย

ปฏิกุลมณสิการ แปลว่า การพิจารณาเห็นกายโดยความเป็นของสกปรก

ธาตุมนสิการ แปลว่า การพิจารณากายโดยเห็นสักแต่ว่าเป็นธาตุ

นวสีวลิกา แปลว่า การพิจารณากายโดยความเป็นซากศพที่มีสภาพไม่งามต่างๆ

๒. เวทนานุปัสสนา สติปัฏฐาน แปลว่า การฝึกมีสติอยู่กับความรู้สึก เมื่อเกิดมีความรู้สึกใดก็มีการระลึกอยู่กับความรู้สึกนั้นๆ สุขก็รู้ว่าสุข ทุกข์ก็รู้ว่าทุกข์ เฉยๆ ก็รู้ว่าเฉยๆ ทั้งที่อาศัยกามคุณ (สามิส) และไม่อาศัยกามคุณ (นิรามิส) การมีสติเท่าทันเวทนาจะทำให้ไม่เชื่อมต่อไปสู่ตัณหา และไม่เข้าไปสู่กระแสของโลภะ โทสะ โมหะ

๓. จิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน แปลว่า การมีสติกำหนดพิจารณาจิตให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา กล่าวคือ สภาพของจิตขณะที่กำหนดรู้ว่า มีโลภะ โทสะ โมหะ หรือไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ เศร้าหมองหรือผ่องใส พุ่งชานหรือเป็นสมาธิ ตามสภาพของจิตที่เป็นอยู่จริงในขณะนั้น

๔. ธัมมานุปัสสนา สติปัฏฐาน แปลว่า การมีสติกำหนดพิจารณาธรรมให้รู้ชัดในสภาพธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นในขณะนั้นได้แก่ นิรวณ ๕ ชั้น ๕ อายตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ อริยสัจ ๔ วัฏฏะ ๑๒ ประการ เป็นต้น การมีสติเท่าทันธรรมเหล่านี้ปรากฏอย่างไร คืออะไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับลงไปอย่างไร ก็ตามรู้^{๑๕}

^{๑๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

^{๑๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑-๓๑๓.

ในขณะที่พิจารณาสติปัฏฐาน ๔ ต้องมีองค์ธรรม คือ อาตาปี แปลว่า มีความเพียร^{๑๖} หรือ สัมมาวายามะ หมายถึง เพียรระวังและละความชั่ว กับเพียรเจริญและรักษาความดี สัมปะชาโน แปลว่า มีสัมปชัญญะ สติมา แปลว่า มีสติ เมื่อมีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ ที่สมบูรณ์แล้วก็สามารถละซึ่ง โลก โกรธ หลง^{๑๗}

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา สติจะทำหน้าที่สำคัญทั้งในสมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา ในสมถภาวนาสติจะควบคุมจิตไว้กับอารมณ์หรือดึงอารมณ์ไว้กับจิต เพื่อให้จิต พังแน่วแน้อยู่กับอารมณ์นั้น โดยไม่ซัดส่ายไปที่อื่น จิตที่แน่วแน่วแนบสนิทอยู่กับอารมณ์นั้นเป็นหนึ่ง เดียวต่อเนื่องไปสม่ำเสมอ เรียกว่าเป็นสมาธิ^{๑๘} ในวิปัสสนาภาวนา สติจะกำหนดควบคุมจิตไว้กับ อารมณ์เช่นกัน แต่มุ่งใช้จิตเป็นที่วางอารมณ์เพื่อเอาอารมณ์นั้นให้ปัญญาตรวจสอบพิจารณาวิเคราะห์ วินิจฉัย โดยกำหนดอารมณ์ทุกอย่างที่เข้ามาทางอายตนะภายในหรืออินทรีย์ ๖ ซึ่งปัญญาจะต้องรู้ เข้าใจตามความเป็นจริง

ในการฝึกสติจุดมุ่งหมายของสมถภาวนาคือ ฌาน จุดมุ่งหมายของวิปัสสนาภาวนาคือ ญาณ ผู้ปฏิบัติสมถภาวนาอาจทำสมถอย่างเดียว ไม่เกี่ยวข้องกับวิปัสสนาภาวนาเลยก็ได้ เรียกว่าหยุด เพียงขั้นสมาธิ ไม่ก้าวไปสู่ขั้นปัญญา แต่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาต้องอาศัย สมถภาวนา ไม่มากก็น้อย คือ อาจเจริญสมถภาวนา จนได้ฌานสมาบัติก่อน แล้วก้าวต่อไปสู่ขั้นเจริญวิปัสสนา คือเอาฌานเป็น บาทฐานของวิปัสสนาก็ได้ หรืออาจเจริญทั้งสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนาควบคู่กันไปก็ได้ ในการ ฝึกอบรมผลที่ต้องการจากสมถภาวนาคือการสร้างสมาธิเพื่อใช้เป็นบาทฐานของวิปัสสนา กล่าวคือ เป็นการสร้างและพัฒนาปัญญาที่มีสมาธิเป็นบาทฐาน สมาธิที่เกิดขึ้นเป็นสมาธิที่ไม่ต้องถึงระดับสูงสุด แต่หากเป็นสมาธิที่ก้าวไปสู่ขั้นการใช้ปัญญา กล่าวคือ เป็นสมาธิเพียงขั้นต้นเรียกว่า วิปัสสนาสมาธิ หมายถึง สมาธิที่ตั้งอยู่ชั่วขณะ ตามสภาวะธรรมในปัจจุบันขณะนั้นๆ เป็นสมาธิที่ประกอบกับวิปัสสนา ซึ่งเป็นสมาธิในระดับ ขณิกสมาธิ กับ อุปจารสมาธิ พร้อมทั้งจะใช้ปัญญาในการพิจารณาสภาวะธรรม แต่เมื่อถึงขณะที่จะบรรลุมรรคผล สมานั้นจะแน่วแน่มั่นเป็น อัปนาสมาธิ สามารถกำจัดกิเลสและหลุด พ้นได้ ซึ่งเป็นสมาธิอย่างสมบูรณ์หรือสัมมาสมาธิ

ดังนั้น มนุษย์จึงต้องเรียนรู้ในการเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายอย่างมีสติ เพราะโดยปกติจิต ของมนุษย์จะซัดส่ายไปตามอารมณ์ที่มากระทบทางอายตนะ^{๑๙} จิตจึงคิดอยู่ตลอดเวลาจนเกิด ความเครียด สับสน พุ่งซ่าน เกิดเป็นความทุกข์ที่เกิดจากความคิด ซึ่งขณะที่คิดมนุษย์มักไม่รู้สึกรู้ตัว หรือไม่มีสติ เช่นไม่รู้ว่ากำลังหายใจเข้าหรือหายใจออก ไม่รู้ว่าในขณะที่เดินกำลังก้าวเท้าซ้ายหรือก้าว

^{๑๖} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๔/๒๔-๒๖.

^{๑๗} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๕๕/๓๐๖.

^{๑๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๗.

^{๑๙} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๖/๓๖.

เท้าขวา หรือในกิจกรรมต่างๆ ที่กระทำก็กระทำไปตามความเคยชินไม่ได้ทำด้วยสติ เมื่อไม่มีสติมนุษย์ จึงเกิดความทุกข์หรือปัญหาของชีวิตได้ง่าย การฝึกฝนอบรมจิตด้วย สมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา ดังกล่าว ทำให้จิตสงบจากอารมณ์ที่มากกระทบหรือสงบจากความคิด เกิดเป็นความสุข เพราะหลุดพ้น จากความบีบคั้นจากการคิดที่เป็นไปตามอำนาจของกิเลสตัณหา การฝึกสติจิตสามารถจำกำหนดตาม ทัณสิ่งต่างๆ ที่กำลังเกิดขึ้นหรือกระทำอยู่ในขณะนั้นๆ ทำให้ไม่หลงในอดีตที่ผ่านไปแล้ว และไม่หลง ไปสู่นาคตที่ยังมาไม่ถึง แต่หากจะต้องพิจารณาเรื่องราวในอดีตหรือสิ่งที่จะกระทำต่อไปในอนาคต ก็ เอาสติกำหนดพิจารณาด้วยปัญญาอย่างมีจุดหมายในสิ่งนั้นๆ ก็จะทำให้กลายเป็นอารมณ์ปัจจุบันหรือ อยู่กับปัจจุบัน การฝึกอบรมจิตด้าน สมถภาวนา ดังกล่าวจึงเป็นบาทฐานในการพัฒนาสติให้สูงขึ้นไป ตามลำดับจนเป็นสัมมาสติในอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นพลังที่นำไปสู่การฝึกอบรมอย่างได้ประโยชน์ เพราะจิตที่สงบแน่วแน่เป็นจิตที่สมควรแก่การทำงานทุกชนิด^{๒๐}

กล่าวโดยสรุป การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบอริยจิตตสิกขา เป็นขั้นตอนการสร้าง กระบวนการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับองค์มรรค คือ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ หรือ กล่าวได้ว่าเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้จิตให้เกิดสติด้วยความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่องกันจน เป็นสมาธิตามหลักสมถภาวนา และเป็นพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา การฝึกฝนจิต เพื่อให้มีสติเป็นการควบคุมใจไว้กับกิจต่างๆ หรือควบคุมจิตให้อยู่กับสิ่งที่เกี่ยวข้องไม่ฟุ้งกระจาย ออกไป การสร้างกระบวนการเรียนรู้จิตด้วยสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา ทำให้จิตสงบจากอารมณ์ ที่มากกระทบหรือสงบจากความคิด เกิดเป็นความสุข

๓.๓ การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบอริยปัญญาสิกขาในพระไตรปิฎก

อริยปัญญาสิกขา เป็นขั้นตอนที่สืบเนื่องมาจากการฝึกฝนสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา จนเกิดสัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ กล่าวคือ เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้มีความรู้ความ เข้าใจหรือเกิดปัญญาที่ทำให้การดำริคิดนึกและมีทัศนคติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องปัญญาในอริ ยปัญญาสิกขาเป็นเครื่องละกิเลสที่แฝงตัวนอนเนื่องอยู่ในสันดานหรือเรียกว่า อนุสัย ได้แก่

- (๑) กามราคะ แปลว่า ความอยากได้ในสิ่งที่น่ารักน่าใคร่น่าพอใจทั้งหลายหรือกามคุณ ๕
- (๒) ปฏิฆะ แปลว่า ความขุ่นแค้น อาฆาต โกรธเคือง
- (๓) ทิฎฐิ แปลว่า ความเห็นผิด
- (๔) วิจิกิจฉา แปลว่า ความลังเลสงสัย ทำให้ตัดสินใจผิดพลาด หรือความหลงผิด
- (๕) มานะ แปลว่า การหลงตน ถือว่าตนดีกว่าเขา เลวกว่าเขา หรือเสมอเขา
- (๖) ภวราคะ แปลว่า ความกำหนดในภพ หมายถึง ความอยากเป็นนั่นเป็นนี่

^{๒๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๓/๔๒.

(๗) อวิชชา แปลว่า ความไม่รู้จริง หมายถึง ความไม่รู้เท่าทันในสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง^{๒๑}

โดยปกติแล้วอนุสัยดังกล่าวจะไม่ปรากฏออกมา แต่จะปรากฏออกมาในรูปของกิเลสก็ต่อเมื่อมีผัสสะและนำไปสู่เวทนาเกิดเป็นความเศร้าหมองของจิต^{๒๒} เมื่อกิเลสเข้าครอบงำจิตใจผู้ใด ก็ย่อมคิดเบียดเบียนตนเอง ย่อมคิดเบียดเบียนผู้อื่น ย่อมมีทุกข์ทางใจ ย่อมประพฤติดีด้วย กาย วาจาใจ ย่อมรู้ชัดในประโยชน์ตน ย่อมรู้ชัดในประโยชน์ผู้อื่น เปรียบเสมือนคนไม่มีดวงตา ทำให้ไม่รู้อะไรเป็นไปในฝ่ายคับแคบ ไม่ก่อให้เกิดปัญญา^{๒๓} หรือกล่าวได้ว่า เมื่อกิเลสเข้าครอบงำจิตใจผู้ใด ผู้นั้นย่อมแสวงหาความสุขใส่ตน ซึ่งความสุขของตนอาจสร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่นได้ด้วยอำนาจของโลภะ โทสะ และโมหะ

การฝึกฝนอบรมจิตให้เกิดสติด้วยสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา จิตจะเกิดความสงบ ผ่องใส เป็นอิสระ เกิดปัญญาหรือสัมมาทิฐิ ส่งผลให้ศีลและสมาธิบริบูรณ์ขึ้นพร้อมกันเป็นกระบวนการ ดังที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

สติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้ความสำรวมอินทรีย์บริบูรณ์ ความสำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้สุจริต ๓ บริบูรณ์ สุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้สติปัญญาน ๔ บริบูรณ์ สติปัญญาน ๔ ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้วิชชา (ปัญญา) และวิมุตติ (การหลุดพ้นจากกิเลส) บริบูรณ์^{๒๔}

ดังนั้น ศีลที่ได้รับการสร้างและพัฒนาดีแล้ว สมาธิที่ได้รับการสร้างและพัฒนาดีแล้ว และปัญญาที่ได้รับการสร้างและพัฒนาดีแล้ว สามารถระงับโลภะ โทสะ โมหะ จนหมดสิ้นได้ อธิปัญญาสิกขาจึงเป็นความเข้าใจธรรมชาติภายในตนเองของมนุษย์ด้วยปัญญาว่าธรรมชาติล้วนอาศัยกันและกันเกิดขึ้น จิตที่สงบจากการสร้างและพัฒนาจิตให้เกิดสติสัมปชัญญะจึงเป็นกำลังที่ทำให้เห็นความเป็นจริงตามธรรมชาติ ให้รู้เท่าทันสิ่งทั้งปวง ปัญญาหรือสัมมาทิฐิก็จะปรากฏชัดปล่อยวางจากความยึดมั่นถือมั่นทั้งปวง เกิดปัญญาในการนึกคิด ไตร่ตรอง พิจารณา จัดสรรให้ตนเองออกจากอารมณ์ที่ยุ่งวุ่นต่างๆ ไม่พยายาบาท ไม่เบียดเบียน

อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา คือหลักในการสร้างและพัฒนาที่เป็นกระบวนการที่สนับสนุนซึ่งกันและกันจะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ มีองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยส่งเสริมเชื่อมโยงกันและกัน และเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในการพัฒนาตนเอง จึงควรนำกระบวนการจัดการ

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓/๓๓๕, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๗๖/๑๐๓, อง.นวก. (ไทย) ๒๓/๑๑/๑๗, อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๔๙/๖๐๕-๖๐๖.

^{๒๒} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๕๔/๒๗๔-๒๗๖.

^{๒๓} อง.ตีก. (ไทย) ๒๐/๓๒/๒๙๑-๒๙๒.

^{๒๔} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๑/๑๓๖.

เรียนรู้ตามหลักไตรสิกขามาใช้เป็นกระบวนการสร้างและพัฒนาตนด้วยอายตนะภายในตัวมนุษย์หรืออินทรีย์ ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สัมพันธ์กับอายตนะภายนอกหรืออารมณ์ ๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้องกาย) ธรรมารมณ์ (อารมณ์ที่เกิดกับใจ) เพื่อให้เกิดการฝึกอบรมที่จะทำให้มนุษย์เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญงอกงามของชีวิตและเป็นวิถีชีวิตทั้งหมดของมนุษย์

๓.๓.๑ แนวทางการสร้างและพัฒนาปัญญาตามหลักกุศลธรรม ๔

หลักกุศลธรรม ๔ มีอุปการคุณสำหรับมนุษย์ทุกคน^{๒๕} เป็นธรรมเครื่องเจริญปัญญา^{๒๖} เป็นหลักในการสร้างและพัฒนาปัญญา ซึ่งสามารถนำไปสู่การบรรลุธรรมขั้นต่างๆ จนถึงขั้นสูงสุด ประกอบด้วย ๔ ประการ คือ (๑) การเสวนาสัตบุรุษ (สัพปุริสสังเสวะ) (๒) การฟังคำสอน (สัทธัมมัสสวนะ) (๓) การพิจารณาไตรตรองอย่างแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) (๔) การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ) ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไป
เพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผลธรรม ๔ ประการ ะไรบ้าง คือ ๑. สัพปุริสสังเสวะ
(คบสัตบุรุษ) ๒. สัทธัมมัสสวนะ (ฟังพระสัทธรรม) ๓. โยนิโสมนสิการ(การพิจารณา
โดยแยบคาย) ๔. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ (ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม) ธรรม ๔ ประการ
นี้แลที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล . . .
ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้
แจ้งสกทาคามีผล . . .อนาคามีผล . . .อรหัตตผล^{๒๗}

๑. การเสวนาสัตบุรุษ (สัพปุริสสังเสวะ)

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ปัญญาที่เริ่มต้นจาก การเสวนาสัตบุรุษ คือ การคบหากับผู้ทรงปัญญา หมายถึง “การคบหากัลยาณมิตร หรือการมีมิตรดี การคบหากคนนั้นเป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่จะนำไปสู่ความเจริญหรือความเสื่อม” ฉะนั้น การสร้างและพัฒนาปัญญาให้ก้าวหน้าจะต้องคบบุคคลที่ดีก่อน ซึ่งคนดีที่ควรคบหา นั้นเรียกว่า สัตบุรุษ หมายถึง ท่านผู้รู้ ผู้มีความรู้ ซึ่งควรจะมีคุณลักษณะอย่างน้อย ๗ ประการ อันได้แก่ (๑) รู้หลักและรู้จักเหตุ (ธัมมัญญูตา) คือ รู้หลักความจริงของธรรมชาติ รู้หลักการ ซึ่งเป็นเหตุให้กระทำการได้สำเร็จผลตามมุ่งหมาย (๒) รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล (อัตถัญญูตา) คือ รู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักธรรมหรือหลักการ กฎเกณฑ์หน้าที่รู้ผลที่ประสงค์ของกิจที่จะกระทำ (๓) รู้จักตน (อัตตัญญูตา) คือ รู้ฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม (๔) รู้ประมาณ (มัตตัญญูตา) คือ รู้จักความพอเหมาะพอดี

^{๒๕} จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๔๙/๓๖๘.

^{๒๖} จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๔๘/๓๖๗-๓๖๘.

^{๒๗} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓/๕๔๓-๕๔๔. และ สัม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๑/๔๙๕,๑๐๔๖/๕๖๘,๑๐๕๑/๕๗๗, ๑๐๕๘/๕๗๙, ๑๐๗๐/๕๘๒.

(๕) รู้จักกาล (กาลัญญุตตา) คือ รู้ว่าเวลาไหน ควรทำอะไร (๖) รู้จักชุมชน (ปริสฺสัญญุตตา) คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชน และชุมชน รู้จักมารยาท ระเบียบวินัย และข้อควรรู้ควรปฏิบัติอื่นๆ ต่อชุมชนนั้นๆ (๗) รู้จักบุคคล (ปุคฺคลัญญุตตา) คือ รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลโดยอภัยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น^{๒๘}

ผู้ทรงปัญญานอกจากควรมีคุณลักษณะ ๗ ประการดังกล่าวแล้วยังควรมีคุณสมบัติอีก ๗ ประการ ได้แก่ (๑) นำรัก (ปิโย) คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความสนิทสนมเป็นกันเอง (๒) นำเคารพ (ครุ) คือ มีความประพฤติดมควรแก่ฐานะ (๓) นำเจริญใจ (ภาวนีโย) คือ มีความรู้จริงทรงภูมิปัญญาแท้จริง (๔) รู้จักพูดให้ได้ผล (วตฺตา จ) คือ พูดเป็น รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำ (๕) ทนต่อถ้อยคำ (วจนกฺขโม) คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามแม้จุกจิก อดทนฟังได้ ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์ (๖) แกล้งเรื่องล้าลึกได้ (คมภีรณฺจ กถ กตฺตา) คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่างๆ ที่ลึกซึ้งซับซ้อนให้เข้าใจได้ (๗) ไม่ชักนำในอฐาน (โน จฏฺฐานเน นโยชเย) คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

ตัวอย่างเช่น นิทานชาดก เรื่องลูกนกแขกเต้า มีลูกนก ๒ ตัวเกิดมาในรังเดียวกันแต่วันหนึ่งเกิดพายุพัดพรวดจากกันไป ตัวหนึ่งไปอยู่กับฤาษี ซึ่งเป็นผู้มีคุณธรรม บรรยายกาศและสิ่งแวดล้อมล้วนแต่เป็นสิ่งที่ดีได้เห็นแต่สิ่งที่ดีงาม นกแขกเต้าตัวนี้เป็นผู้มีธรรม สุภาพอ่อนหวานส่วนนกแขกเต้าอีกตัวหนึ่งได้ไปตกอยู่กับโจร ซึ่งมีความเป็นอยู่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง นกแขกเต้าตัวนี้จึงก้าวร้าว พุดจาหยาบคาย^{๒๙}

จากตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่า การคบคนนั้นเป็นสิ่งสำคัญซึ่งบุคคลควรใช้วิจารณญาณในการเลือกและตัดสินใจคบคนๆ นั้น เพราะจะเป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่นำไปสู่ความเสื่อมหรือความเจริญ ซึ่งความเจริญนี้รวมไปถึงการกลายเป็นผู้ทรงปัญญาเอง ดังนั้นการคบหากับผู้ทรงปัญญาจึงจัดเป็นขั้นตอนหนึ่งในแนวทางการพัฒนาปัญญา

๒. การฟังคำสอน (สัทธัมมัสสวนะ)

ขั้นตอนต่อมา ได้แก่ การฟังคำสอน (สัทธัมมัสสวนะ) คือ การใส่ใจเรียนฟังให้ได้ความรู้ได้ธรรมแท้ การฟังคำสอน เอาใจใส่สดับรับฟังคำบรรยาย คำแนะนำสั่งสอนแสวงหาความรู้ ทั้งจากตัวบุคคลโดยตรงและจากหนังสือแหล่งความรู้อื่นๆ เปรียบได้กับคำกล่าวที่ว่า “การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม คือ การนำสิ่งที่ได้เล่าเรียนและตรึตรองเห็นแล้วไปใช้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลัก สอดคล้องกับความมุ่งหมายของหลักการนั้นๆ”

^{๒๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๖/๓๓๓, ๓๕๓/๔๐๐.

^{๒๙} ชุ.ชา.ติก. (ไทย) ๒๗/๑๕๙-๑๘๕/๔๙๗-๕๐๒.

การสร้างและพัฒนาปัญญาตามหลักกุชฌิธรรมนี้ แม้ว่าจะได้คบหาสัตบุรุษแล้วในขั้นตอนที่ผ่านมา แต่หากไม่รู้จักรนำโอกาสนั้นก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง โดยพยายามฟังคำแนะนำของท่านคนๆ นั้นอาจไม่สามารถพัฒนาปัญญาของตนได้ เปรียบได้เหมือนทัพพีกับลิ้นที่ต่างกันทัพพีนั้นอยู่ในหม้อแกง แต่ไม่เคยรู้รสแกงเลย หรือคนที่ใกล้บัณฑิตใกล้นักปราชญ์ซึ่งเป็นสัตบุรุษแล้ว แต่ไม่รู้จักรสัตบุรุษฟังก็เช่นกัน เปรียบเหมือนกับทัพพีที่ไม่รู้แกง ต่างกับลิ้น ลิ้นนั้นถ้าตักแกงเพียงช้อนเดียวใส่เข้าปากก็รู้รสแกงว่ามีรสอร่อยหรือไม่อร่อย เผ็ดเค็มเปรี้ยวอย่างไร ฉะนั้นจึงควรทำตนเหมือนกับลิ้นรู้รสแกง ไม่ใช่ทำตนเหมือนกับทัพพีที่ไม่รู้รสแกง

กล่าวโดยสรุป การสร้างกระบวนการเรียนรู้ขั้นแรกจะต้องหาโอกาสที่ดีให้ได้พบกับสัตบุรุษที่เป็นคนดีมีคุณธรรม มีความรู้ดี เป็นกัลยาณมิตร และเมื่อพบสัตบุรุษแล้ว รู้จักแล้ว ต้องหมั่นฟังความรู้ของคนดีมีความรู้นั้นๆ จึงจะได้ปัญญา หรือเกิดปัญญา หรือทำปัญญาให้สร้างสรรค์และเจริญขึ้น

๓. การพิจารณาไตร่ตรองอย่างแยกคาย (โยนิโสมนสิการ)

ขั้นตอนต่อมา หลังจากได้การคบหากับผู้ทรงปัญญาแล้ว การฟังคำสอนจากท่านผู้ทรงปัญญายังไม่เพียงพอ แต่ยังต้องรู้จักนำคำสอนหรือความรู้ที่ได้ฟังมานั้นมาคิดพิจารณาไตร่ตรองอย่างแยกคาย (โยนิโสมนสิการ)^{๓๐} รู้จักไตร่ตรองพิจารณา คือ ฟังอย่างเดียวไม่พอ ฟังแล้วรู้จักคิดรู้จักพิจารณาจึงจะได้ประโยชน์ และ เป็นการพัฒนาปัญญาที่จะสามารถดำเนินไปได้ด้วยการพิจารณาไตร่ตรองอย่างแยกคาย เมื่อพิจารณาไตร่ตรองโดยแยกคายมีความรู้ความเข้าใจดีแล้วย่อมนำไปปฏิบัติ อันเป็นสิ่งที่ต่อเนื่องกัน เริ่มแรกจากการคบคนดี ตามด้วยการสังเกต สดับฟังคำสอน และเมื่อฟังแล้วต้องพิจารณาไปด้วย จับหลัก จับประเด็นให้เข้ากับความมุ่งหมายของตนที่จะใช้ จากนั้นนำไปปฏิบัติ อันเป็นการพัฒนาปัญญาในข้อต่อไป

๔. การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ)

การปฏิบัติโดยอาศัยหลักธัมมานุธัมมปฏิบัติเป็นวิธีการประยุกต์วิธีการหนึ่ง (ข้อ ๕) ในการพิจารณาอย่างแยกคายที่ได้นำเสนอไปแล้วในหัวข้อที่ผ่านมา ยังสามารถแสดงตัวอย่างเด่นชัดในฐานะขั้นตอนสุดท้ายของการพัฒนาปัญญาตามหลักกุชฌิธรรม ๔ ซึ่งควรทำความเข้าใจเพิ่มเติมดังนี้

การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ) คือ การปฏิบัติธรรมถูกหลักดำเนินชีวิตถูกต้องตามธรรม หรือการปฏิบัติธรรมให้ถูกหลัก ถูกความมุ่งหมาย ธรรมข้อนี้เป็นเรื่องการปฏิบัติ จะมีอยู่ ๒ นัยด้วยกันคือ (๑) การปฏิบัติธรรมตามฐานะของตน คือ มองดูฐานะของตนว่าควรจะทำปฏิบัติอย่างไร จึงปฏิบัติอย่างนั้น เช่น สำหรับฆราวาส การปฏิบัติธรรมสมควรแก่การเป็นฆราวาส สำหรับภิกษุสงฆ์ควรปฏิบัติตามความเป็นพระสงฆ์ ด้วยศีลวินัยที่ควรรักษา ส่วนอีกนัยหนึ่ง คือ (๒)

^{๓๐} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๖, ๓๕๑/๓๖๘, ๓๕๙/๔๑๘, ม.มู (ไทย) ๑๒/๑๕/๑๘, ๔๕๒/๔๙๑, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๕/๔๕, ๖๙/๔๙, ๗๖/๕๑, ๘๓/๕๕, ๑๐๐๑/๔๙๕, ๑๐๔๖/๕๖๙, ๑๐๗๐/๔๘๒.

การปฏิบัติธรรมน้อยค่อยแก่ธรรมใหญ่ หรือปฏิบัติธรรมย่อยค่อยตามหลักใหญ่ คือ การปฏิบัติธรรมถูกหลัก คือ ทำให้ข้อปฏิบัติย่อยเข้ากันได้ สอดคล้องกันและส่งผลแก่หลักการใหญ่ เป็นไปเพื่อจุดหมายที่ต้องการ

การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ) เป็นข้อที่ควรฝึกฝนให้มีปัญญาที่จะสามารถเลือกหลักธรรมให้ถูกกับบริบทที่เกี่ยวข้อง หากเลือกหลักธรรมผิดกับบริบทที่กำลังสนใจอาจส่งผลเสียมากกว่าผลดี ซึ่งเปรียบได้กับการเลือกใช้ยาที่ไม่ถูกกับโรค ดังนั้นการพัฒนาปัญญาให้สมบูรณ์จำเป็นต้องฝึกการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

ตัวอย่างเช่น ในอดีตกาล ณ ริมทะเลแห่งหนึ่งมีชาวบ้านนำเครื่องเช่นมาสังเวทยพยานาค และทิ้งเครื่องเช่นไว้ หลังจากนั้นปรากฏว่า กาสามีภรรยาคนหนึ่ง ลงมากินเครื่องเช่นนั้นซึ่งรวมไปถึง การกินปลา การกินเนื้อ และการดื่มสุรา ซึ่งส่งผลให้เกิดมามายขึ้นมา กะจะเล่นน้ำทะเลให้สนุก แต่พอดีมีคนพัดมา นางถูกพัดลงทะเลไป ถูกปลาใหญ่สูบกินนางกาไปเสีย ฝ่ายนายกามีความเศร้า โศกเสียใจมาก พบฝูงกาจำนวนมาก ได้เล่าเรื่องให้ฟัง ว่านางกาถูกโจรทะเล(ทะเล) เอาไป บรรดาเหล่ากาทั้งหลาย มีใจคิดจะช่วย คิดว่า พวกตนนั้นฝูงใหญ่ จะช่วยกันวิดน้ำให้แห้งเพื่อหานางกา เลยช่วยกันวิดน้ำทะเล ทั้งวิดทั้งดื่มจนเหนื่อย แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ เหล่ากานั้นเหน็ดเหนื่อย ได้แต่คร่ำครวญเสียใจ จนกระทั่ง เทวดารำคาญอยากช่วยให้พ้นการร้องไห้ทุกข์เลยเนรมิตเป็นรูปที่น่ากลัว เรื่องราวจึงจบลง^{๓๑}

จากตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่า ฝูงกาแม้มีความเพียรอย่างมาก แต่น้ำทะเลมีปริมาณมากวิดเท่าไรยอมมิจักแห้ง ขันวิดต่อไปยอมตายเปล่า การใช้ความเพียรไม่ถูกที่ถูกทาง ย่อมไม่สำเร็จผล ซึ่งไม่จัดเป็นธัมมานุธัมมปฏิบัติ

การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบอภิปญญาศึกษาเป็นไปเพื่อพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา คือ การพัฒนาปัญญาตามเรื่อง ศิล สมาธิ และปัญญา แม้ไม่ได้มุ่งแสดงให้เห็นถึงแนวการพัฒนาปัญญาโดยตรง แต่มุ่งแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาขั้นตอนที่เป็นบาทฐานให้สามารถพัฒนาปัญญาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ขั้นแรก การที่จะพัฒนาปัญญาได้นั้นต้องมีศีลเป็นพื้นฐาน เพราะศีลมีความหมายว่า ปกติ สงบ เมื่อจิตใจสงบจึงสามารถพัฒนาสมาธิให้เจริญก้าวหน้าได้ เมื่อมีสมาธิที่ตั้งมั่นเกิดขึ้นแล้วจึงนำมาใช้งาน อันเป็นหลักและแนวทางที่จะทำให้ประสบความสำเร็จ อย่างไรก็ตามยังสามารถเชื่อมโยงเข้าสู่หลักธรรมอื่นเพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวการพัฒนาปัญญาที่ประสบความสำเร็จมุ่งไปสู่เป้าหมายที่ต้องการหรือวางไว้ ส่วนแนวทางการสร้างกระบวนการเรียนรู้ปัญญาตามหลักกุศลธรรม ๔ นั้น เริ่มต้นจากการคบหากับผู้ทรงปัญญาที่เป็นกัลยาณมิตร เป็นสัตบุรุษ เช่น พ่อ แม่ ครูอาจารย์ เพื่อนที่คบหา หนังสือ สื่อมวลชน และวัฒนธรรม ซึ่งให้ข่าวสารที่ถูกต้อง สั่งสอนอบรมไปในทางที่ดีงาม เรียกว่า สัปปุริสสังเสวะ จากนั้นควรหมั่นฟังความรู้จากผู้ทรงปัญญาเพื่อให้

^{๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เล่าเรื่องให้โยมฟัง ชุดที่ ๒ พัฒนาปัญญา, หน้า ๗๐-๗๑.

ได้มาซึ่งความรู้ความเข้าใจเกิดปัญญาที่เรียกว่า สัทธัมมัสสวนะ จากนั้นนำความรู้นั้นมาพิจารณาไตร่ตรองด้วยความคิดที่แยกคายด้วยวิธีต่างๆ สุดท้ายจึงนำการเรียนรู้จากทั้งสามอย่างที่ได้อีกกล่าวข้างต้นไปปฏิบัติให้สมควรแก่ธรรมนั้นคือ ให้เหมาะสมทั้งกาลเวลา สถานการณ์และวัตถุประสงค์ เพื่อให้ได้ปัญญา มุ่งสู่จุดหมาย

ที่ต้องการของแต่ละบุคคลอันเป็นเหตุอันสมควรในการพัฒนาปัญญา

ผู้ทรงปัญญาจะต้องฝึกฝนความประพฤติให้อยู่ในแนวทางการหาความรู้ให้ได้ เช่น การฟังคำบรรยายโดยผู้ทรงปัญญาเป็นเวลาต่อเนื่องในระยะเวลาหนึ่ง ในขณะที่ฟังนั้นจะต้องสามารถควบคุมความประพฤติในขณะฟังให้อยู่ในอาการสำรวม หากพื้นฐานทางความประพฤติไม่เพียงพอไม่สามารถฟังอยู่ในอาการสำรวมจนจบการบรรยายนั้นได้เมื่อพิจารณาต่อไปจะพบว่าแนวทางการหาความรู้จากผู้ทรงปัญญาไม่เพียงต้องใช้แนวทางการคบหากับผู้ทรงปัญญาและแนวทางเตรียมพื้นฐานทางความประพฤติเป็นบาทฐานดังที่นำเสนอแล้วนั้น ยังต้องใช้แนวทางเตรียมพื้นฐานทางจิตอีกด้วย เนื่องจากการหาความรู้จากผู้ทรงปัญญาจะต้องมีจิตที่ตั้งมั่นในเรื่องนั้นๆ หากจิตไม่เป็นสมาธิการฟังคำบรรยายจากผู้ทรงปัญญาย่อมด้อยประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างแนวทางการพัฒนาปัญญาโดยตรงกับแนวทางการพิจารณาไตร่ตรองอย่างแยกคายที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการ และแนวทางการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมที่เรียกว่า อัมมานุอัมมปฏิบัติ จะพบว่า โยนิโสมนสิการ และ อัมมานุอัมมปฏิบัติ นั้นคือแนวทางการพัฒนาปัญญาโดยตรง แม้ว่าเมื่อพิจารณาอย่างเคร่งครัดตามแนวทางของพระอภิธรรมโยนิโสมนสิการนั้นไม่ใช่ปัญญา แต่เมื่อพิจารณาตามบริบทของเนื้อหาโยนิโสมนสิการซึ่งเป็นแนวทางการพิจารณาไตร่ตรองอย่างแยกคายนี้จะพบว่า มีเนื้อหาครอบคลุมไปถึงเรื่องการคิด และแม้ว่าการคิดนั้นไม่ใช่ปัญญา (หากพิจารณาอย่างเคร่งครัดตามแนวทางของพระอภิธรรม) แต่เมื่อพิจารณาในมุมมองที่กว้างออกไปในเรื่องไตรสิกขา การคิดสามารถจัดเป็นปัญญาได้ ดังจะเห็นได้จากเรื่องการคิดที่ถูกต้องที่เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ สามารถจัดเป็นปัญญาในเรื่องไตรสิกขาได้^{๓๒} และเมื่อพิจารณาลงรายละเอียดของแนวทางการพิจารณาไตร่ตรองอย่างแยกคายแล้ว อัมมานุอัมมปฏิบัติ เป็นแนวทางหนึ่งในโยนิโสมนสิการ แต่ในหลักกุศุทธิธรรม ๔ อัมมานุอัมมปฏิบัติแสดงตัวอย่างเด่นชัดมาเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการพัฒนาปัญญาตามหลักธรรมนี้ดังที่ได้นำเสนอไปแล้ว

เมื่อโยนิโสมนสิการและอัมมานุอัมมปฏิบัติคือแนวทางการสร้างและพัฒนาปัญญาโดยตรงแนวทางเตรียมพื้นฐานทางจิตและแนวทางการหาความรู้จากผู้ทรงปัญญา่อมเป็นบาทฐานต่อแนวทางการพัฒนาปัญญาโดยตรงซึ่งรวมไปถึงโยนิโสมนสิการและอัมมานุอัมมปฏิบัติด้วยเนื่องจากลำดับความสัมพันธ์ของแต่ละขั้นตอนทั้งในแนวทางการสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลัก

^{๓๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๒/๕๐๓.

ไตรสิกขาและในแนวทางการสร้างกระบวนการเรียนรู้ปัญญาตามแนวทางพุทธธรรม ๔ เองตามที่ได้
นำเสนอไปแล้ว

กล่าวโดยสรุป การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบอภิปญญาสิกขาในพระไตรปิฎก เป็น
ขั้นตอนที่สืบเนื่องมาจากการฝึกฝนสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนาจนเกิดสัมมาทิฐิ และสัมมา
สังกัปปะ โดยใช้หลักพุทธธรรม ๔ มีอุปการคุณสำหรับมนุษย์ทุกคน เป็นธรรมเครื่องเจริญปัญญา เป็น
หลักในการสร้างและพัฒนาเพื่อพัฒนาปัญญา ซึ่งสามารถนำไปสู่การบรรลุธรรมขั้นต่างๆ จนถึงขั้น
สูงสุดประกอบด้วย ๔ ประการ คือ ๑. การเสวนาสัตบุรุษ (สัปปุริสสังเสวะ) ๒. การฟังคำสอน
(สัทธัมมัสสวนะ) ๓. การพิจารณาไตรตรองอย่างแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) ๔. การปฏิบัติธรรม
สมควรแก่ธรรม (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ)

๓.๓.๒ เป้าหมายของการสร้างและพัฒนาปัญญา

เมื่อแนวทางการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดปัญญาเป็นเช่นนี้ ประเด็นถัดมาจึง
น่าสนใจว่าการสร้างกระบวนการเรียนรู้ มีจุดหมายเพื่ออะไร มีประโยชน์จริงหรือไม่ การค้นหาคำตอบ
ได้มุ่งไปสู่ประโยชน์สุขในด้านต่างๆ เนื่องจากชีวิตที่สมบูรณ์มีความสุขเป็นภาวะที่น่าปรารถนา

๑. เป้าหมายเพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบัน (ทิฐุธรรมิกัตถะ)

การเข้าใจถึงเรื่องเป้าหมายการสร้างและพัฒนาปัญญาเพื่อประโยชน์สุขที่ตามองเห็น
(ประโยชน์สุขในปัจจุบัน) ควรทำความเข้าใจว่าประโยชน์สุขที่ตามองเห็นนั้นหมายถึง ประโยชน์สุขใน
ระดับต้นตามหลักความต้องการของมนุษย์อันได้แก่ ปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นเรื่องของวัตถุหรือด้านรูปธรรมที่
ประกอบไปด้วย (๑) การมีสุขภาพที่ดี ร่างกายที่แข็งแรงและสมบูรณ์ ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย สุขสบายใช้การ
ได้ดี (๒) การมีทรัพย์สินเงินทอง การงานดำรงชีพด้วยอาชีพสุจริตเป็นหลักเป็นฐานสามารถพึ่งตนเอง
จัดหา ใช้จ่ายและเก็บออม (๓) การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนมนุษย์สถานะทางสังคมเป็นที่ยอมรับ มี
กัลยาณมิตร (๔) การมีครอบครัวที่สมบูรณ์และเป็นสุข (กรณีศฤหัตถ์)^{๓๓}

ประโยชน์สุขในระดับต้นนี้ตรงกับศัพท์เฉพาะที่เรียกว่า “ทิฐุธรรมิกัตถะ” คือประโยชน์
ปัจจุบัน อันถือว่ามีมนุษย์จะขาดไม่ได้ เพราะถือเป็นฐานที่มั่นคงต่อการดำเนินชีวิตต่อไปในภายภาค
หน้า ซึ่งทุกคนต้องพัฒนาปัญญาตนเองให้เกิดขึ้นและใช้ปัญญาเพื่อหาสิ่งเหล่านี้มาเพื่อความสุขของตน
ทำให้สุขภาพดี เมื่อสุขภาพดี เราสามารถหาเงินได้สะดวก เมื่อมีทรัพย์สิน สิ่งที่มาคือ ฐานะทาง
สังคม เป็นที่ยอมรับ มียศ มีตำแหน่ง สืบเนื่องอาศัยกัน ทำให้ได้มาซึ่งมิตรและบริวาร ช่วยให้ทำอะไร
ได้สะดวกและกว้างไกลขึ้น อันเป็นฐานให้ครอบครัวมั่นคงและมีความสุข เลี้ยงดูบุตรหลานได้ จะ
สามารถสร้างสรรค์ความเจริญของชีวิตครอบครัว วงศ์ตระกูลและสังคมประเทศชาติต่อไป แต่ถ้าใคร
ขาดประโยชน์ระดับต้นนี้ชีวิตก็จะลำบาก^{๓๔}

^{๓๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๓๗,๑๘๗/๑๔๘.

^{๓๔} ชุ.ส. (ไทย) ๒๕/๓๗/๕๐๗.

เมื่อเข้าใจประโยชน์สุขที่ตามองเห็นแล้วจึงสามารถทำความเข้าใจต่อไปว่า เมื่อปฏิบัติตามแนวทางการสร้างกระบวนการเรียนรู้ปัญญาแล้วจะสามารถนำไปสู่ประโยชน์สุขที่ตามองเห็นซึ่งเป็นเป้าหมายในการพัฒนานั้นได้อย่างไร

แนวทางการใช้ปัญญาเพื่อพัฒนาปัญญานำไปสู่ประโยชน์สุขที่ตามองเห็นนั้นสามารถดำเนินไปตามหลักความต้องการของมนุษย์ทั้ง ๔ นั้น มนุษย์ทุกคนควรทำให้เกิดขึ้น เพราะถ้าใครขาดระดับนี้ความเป็นอยู่ของชีวิตจะลำบาก มีชีวิตได้ยาก และก้าวไปสู่ความสุขหรือประโยชน์ในระดับสูงติดขัดมาก

ฉะนั้น เมื่อเราอยู่ในโลกต้องพยายามสร้างประโยชน์สุขในระดับนี้ให้ได้ เพื่อความเป็นอยู่ที่สบาย เริ่มจากการดูแลให้ตนเอง มีร่างกายแข็งแรง สุขภาพดี ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย ใช้การได้ดี เมื่อมีสุขภาพดี หาเงินทองได้สะดวก ไม่ต้องวุ่นวายกับโรคภัยไข้เจ็บ การมีสุขภาพดีนั้นถือเป็นฐานในการรองรับขั้นพื้นฐานไว้ก่อน เมื่อมีทรัพย์สินเงินทองแล้ว ฐานะทางสังคมจะพ่วงมาด้วยเพราะตามหลักของค่านิยมในสังคม เมื่อใครมีทรัพย์สินเงินทองมักเป็นที่ยอมรับ กลายเป็นคนมีฐานะได้รับการยกย่อง มีเกียรติ มีอำนาจ ทำให้ทางแห่งการใช้มาของทรัพย์สินเงินทองมีมากขึ้นด้วย เมื่อมีทรัพย์สินเงินทองมียศ มีตำแหน่งแล้ว จะทำให้มีมิตรบริวารตามมาด้วย เป็นเครื่องประกอบที่ช่วยทำให้อะไรต่างๆ สามารถทำได้สะดวกและกว้างขวางยิ่งขึ้น สุดท้ายความเป็นครอบครัวที่ดี ที่มั่นคง มีความสุข จะทำให้การทำหน้าที่ของการงานนั้นปลอดโปร่ง โล่งใจคล่องตัว อันเป็นสิ่งที่เกื้อกูลแก่กันและกัน การพัฒนาปัญญาก็เป็นไปอย่างสร้างสรรค์เพราะบรรลุเป้าหมายที่ได้วางไว้^{๓๕}

๒. เป้าหมายเพื่อประโยชน์สุขในอนาคต (สัมปรายภักตละ)

แม้มนุษย์จะสร้างกระบวนการเรียนรู้ปัญญาจนสามารถบรรลุประโยชน์สุขในระดับต้นมาได้ แต่เชื่อว่าเพียงพอ โดยยังมีข้อบกพร่อง คือ ยังรู้สึกไม่โปร่งโล่งใจเต็มที่ เช่น แม้มีทรัพย์สินเงินทองแต่ยังรู้สึกไม่ปลอดภัย ห่วงกังวล และแม้ว่ามียศ มีตำแหน่ง แต่ยังคงไม่แน่ใจว่าเป็นที่ยอมรับในสังคมหรือไม่ จึงกลายเป็นว่า สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นของเทียม เช่น เกียรติยศ ความเคารพ ทำให้เกิดเป็นปมในใจ ทำให้ไม่ได้สุขที่แท้จริง จึงเกิดเป็นปัญหาขึ้นมา เพราะความไม่เต็มอิม ไม่โปร่งโล่ง ระแวงอิจฉา ริษยา และความรู้สึกไม่มั่นใจในตนเอง

เมื่อเป็นเช่นนี้ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ปัญญาจนสามารถบรรลุประโยชน์สุขระดับที่สองจึงมีความจำเป็น การสร้างกระบวนการเรียนรู้ปัญญาเพื่อให้ได้ประโยชน์ในขั้นนี้เป็นเรื่องของจิตใจที่ลึกซึ้งลงไป เรียกว่าประโยชน์ที่เลยจากตามองเห็น (ด้านนามธรรม) หรือเลยไปข้างหน้าไม่เห็นเป็นรูปธรรมต่อหน้าต่อตา เรียกว่า สัมปรายภักตละ^{๓๖} เช่น ความมีชีวิตที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ การที่

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๓๗,๑๘๗/๑๔๘.

^{๓๖} ชุ.ส. (ไทย) ๒๕/๓๗/๕๐๗.

เราได้ช่วยเหลือผู้อื่น ได้ทำประโยชน์ให้แก่เพื่อนมนุษย์ เมื่อใดที่นึกถึงขึ้นมา ว่าได้ทำชีวิตให้มีคุณค่า ได้ใช้ชีวิตอย่างมีประโยชน์จะทำให้มีใจและมีความสุขอีกแบบหนึ่ง

หลังสร้างกระบวนการเรียนรู้ปัญญาไปสู่เป้าหมายระดับต้นแล้ว ถ้าวัดว่ามีความพร้อมที่จะสร้างและพัฒนาปัญญาในขั้นต่อมา กล่าวคือ หากสร้างและพัฒนาปัญญาจนสู่เป้าหมายระดับที่เลยจากตามองเห็น(ประโยชน์ในอนาคต) จะสามารถนำทรัพย์สินเงินทองซึ่งเป็นผลจากการบรรลุเป้าหมายในระดับต้นนั้นมาจัดสรรช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ตามฐานะของตนเอง ความมั่นใจในตนเองจะเกิดขึ้น แต่ถ้าหากทำระดับหนึ่งไว้ไม่ดี ไม่มีเงินไปช่วย จะทำประโยชน์สุขได้น้อย ทำให้ต้องมีทั้งสองขั้น ความสุขใจขึ้นใจในการได้ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้คน จะทำให้เกิดความมั่นใจในชีวิตตน เมื่อนึกขึ้นมาเมื่อใดจะเป็นความสุขลึกซึ้งอยู่ภายใน เนื่องจากเป็นคุณธรรมภายใน พอมีคุณธรรมภายใน ที่ช่วยเสริมหนุนประโยชน์ทุกทางด้านของจิตใจ โดยเฉพาะศรัทธา ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในคุณความดี ในการทำความดี ในจุดหมายที่ต้งาม ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความสุขประณีตส่วนที่แท้ภายในส่วนลึกภายใน แนวการสร้างและพัฒนาปัญญาก็เป็นไปอย่างบรรลุเป้าหมายที่ได้วางไว้คือ ประโยชน์สุขในระดับที่สอง

๓. เป้าหมายเพื่อการบรรลุธรรม (ปรมาตละ)

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ปัญญามีเป้าหมายสูงสุด คือ การบรรลุธรรมซึ่งเป็นภาวะชีวิตที่พบความสุขอย่างแท้จริง ลักษณะสำคัญของภาวะชีวิตนี้ คือ การมองสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นหรือเห็นตามความเป็นจริง รู้สามัญลักษณะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา รู้เท่าทันสมมติบัญญัติ ไม่ถูกหลอกให้หลงไปตามรูปลักษณ์ภายนอกของสิ่งทั้งหลาย และยอมรับความจริง

เมื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ปัญญาจนถึงขั้นบรรลุธรรมแล้วจะกลายเป็นผู้บรรลุธรรม ซึ่งจัดเป็นสาวกที่แท้ของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า สาวกสงฆ์ เป็นต้น หรือที่เรียกว่า อริยบุคคล หรือพระอริยะ ซึ่งแปลว่า ผู้เจริญบ้าง ท่านผู้ประเสริฐบ้าง หรือท่านผู้ไกลจากกิเลส๒ มีขั้นปัญญาที่บรรลุธรรม ๔ ระดับด้วยกันคือ ๑. โสตาบัน เป็นเกณฑ์ที่จัดแบบตามกิเลส คือ สังโยชน์ที่ละได้ในแต่ละขั้น พร้อมไปกับความก้าวหน้าในการบำเพ็ญไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา พระโสตาบัน ผู้ถึงกระแส คือเข้าสู่มรรค เดินทางถูกต้องอย่างแท้จริง หรือปฏิบัติถูกต้องตามอริยมรรคอย่างแท้จริงแล้ว ละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส^{๓๗} ๒. พระสกทาคามี ผู้กลับมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียวก็จะกำจัดทุกข์ได้สิ้น เป็นผู้ทำ ได้บริบูรณ์ในขั้นศีลสมาธิ และปัญญาทำ ได้พอประมาณ นอกจากละสังโยชน์ ๓ ข้อต้นได้แล้ว ยังทำราคะ โทสะ และโมหะ ให้เบาบางลงด้วยเป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในขั้นศีลได้พอประมาณสมาธิ และทำให้พอประมาณในปัญญา^{๓๘} ๓. พระอนาคามี คือผู้จะ

^{๓๗} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๗๓/๑๕๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๗/๑๐๑-๑๐๒, ๒๗๔/๒๐๖, ๒๗๗/๒๐๘, ๒๙๐/๒๒๕, ๓๓๐/๒๕๘.

^{๓๘} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๓, อัง.นวก. (ไทย) ๒๓/๑๒/๔๕๗, อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๑๒๗/๑๘๑.

ปรีนิพพานในที่ผู้เกิดขึ้น ไม่กลับมาอีก เป็นผู้ทำได้ศีล สมาธิบริบูรณ์ แต่ปัญญาทำได้พอประมาณ ละสังโยชน์ได้อีก ๒ ข้อ คือ กามราคะ และภริษะ ๔. พระอรหันต์ คือ ผู้ควรแก่ทักษิณาหรือการบูชาพิเศษ เป็นผู้สิ้นอาสวะ^{๙๙} เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และ ปัญญา^{๑๐๐} ละสังโยชน์เบื้องสูงที่เหลือทั้ง ๕ ข้อได้ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา^{๑๐๑}

กล่าวโดยสรุป การที่มนุษย์ควรจะมีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ปัญญาเพื่อให้เกิดประโยชน์ที่แท้คือประโยชน์ตามจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา ที่จะกำจัดกิเลส และให้รู้เท่าทันความจริงทั้งหลายให้รู้ถึงความที่สิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตาอย่างไร แล้วรู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง จนกระทั่งสามารถวางจิตใจต่อชีวิตและโลกได้อย่างถูกต้อง เป็นจิตที่สงบ โลงโปร่ง ผ่องใส เบา เป็นอิสระ ปราศจากกิเลส ไม่มีอะไรสักอย่าง ไม่มีติดอะไรเลย ไม่มีอะไรหรือความเป็นไปใดๆ ในโลกที่จะมาทำให้จิตหวั่นไหวได้อีกต่อไป เนื่องจากปัญญาเข้าถึงความจริงได้ ดำเนินชีวิตเป็นอยู่ด้วยปัญญา ที่รู้ตามความเป็นจริงและทำตรงตามเหตุปัจจัย

๓.๔ ประโยชน์ของการสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อการพัฒนา นักเรียน

พระพุทธศาสนาได้ประกาศหลักการบำเพ็ญประโยชน์ไว้โดยหลังจากที่ได้ตรัสรู้และโปรดพระสาวกให้รู้ตามแล้วก็ทรงประกาศแก่เหล่าสาวกของพระองค์ว่า “พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^{๑๐๒} ทั้งนี้ก็ทรงมุ่งสร้างประโยชน์เพื่อมหาชน มุ่งความสันติสุขแก่มหาชนเป็นหลักใหญ่ กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นมุ่งการทำประโยชน์สุขให้เกิดคุณค่าทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่นอย่างสูงสุด ซึ่งประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนานั้น มีการแบ่งประโยชน์ไว้ ดังนี้ คือ

๓.๔.๑ อัตตัตถะ ประโยชน์ตน

การพัฒนาเพื่อประโยชน์ตน เป็นการพัฒนาในระดับพื้นฐานสามารถนำไปพัฒนานักเรียนได้หมดทุกคน ซึ่งหมายถึงการบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตของตน.เน้นการพึ่งตนได้ในทุกระดับและเพื่อความเป็นผู้พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่น สามารถบำเพ็ญกิจต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับตนได้อย่างสมบูรณ์ เพื่อเป้าหมายของชีวิตที่มั่นคง ด้วยความไม่ประมาทในการพัฒนาตนตามหลักประโยชน์ ชั้นที่ ๑ ดังพระ

^{๙๙} วิสุทธิ. (ไทย) ๘๑๖/๑๓๔๐.

^{๑๐๐} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๘/๓๑๖, อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๑๒๗/๑๘๑, อง.ติก.อ. (ไทย) ๑/๓/๔๕๘.

^{๑๐๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๘๑/๑๐๖, ๓๑๑/๒๐๓, ๔๖๑-๔๗๐/๒๘๐, ๕๘๗-๕๙๖/๓๕๕, ๖๔๑-๖๕๐/๓๕๗, ๖๙๕-๗๐๔/๓๖๗.

^{๑๐๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๑/๑๗๙.

พุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ของตนสมควรแท้ เพื่อที่จะทำกิจของตนให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”^{๔๓}

การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองเพื่อประโยชน์ตนนั้น เป็นการตั้งตนอยู่ในหลักของความไม่ประมาทซึ่งหลักศีล เป็นหลักของกรรมคือการกระทำที่เกิดขึ้นทางทวารทั้ง ๓ คือกาย วาจา และใจ แน่แน่นอนว่ามนุษย์ทุกคนที่เกิดมามีอ้อมเลียงไม่ได้ที่จะไม่ทำอะไรเลย ดังนั้นหลักศีล จึงเป็นพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนที่ควรนำไปฝึกอบรม ประพฤติปฏิบัติตามเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น หลักศีลที่เป็นพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนสามารถทำได้นั้น ซึ่งอยู่ในรูปของศีล ๕^{๔๔} คือ

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. เว้นจากการลักทรัพย์
๓. เว้นจากการประพฤตินอกใจ
๔. เว้นจากการพูดเท็จ
๕. เว้นจากการดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

ศีล ๕ เป็นศีลที่เหมาะสมแก่ผู้ครองเรือน ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมที่มนุษย์ทุกคนสามารถประพฤติปฏิบัติตามได้โดยไม่ต่างกันโดยการพัฒนาตนให้เป็นผู้มีกายและวาจาสะอาดบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกุศลกรรมบถ ถือว่า เป็นเครื่องชำระกาย และวาจา ให้สะอาด มีผลทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข มีความสบายใจในการดำเนินชีวิต มีความปลอดภัยต่อชีวิตของตนเองและครอบครัวไม่ต้องกลัวว่าจะถูกฆ่าทำร้าย มีความปลอดภัยในทรัพย์สมบัติไม่ต้องระแวงระวังว่าจะถูกขโมย ปล้นจี้ มีความปลอดภัยในคู่ครองไม่ต้องกลัวว่าคู่ครองของตนจะนอกใจ มีความปลอดภัยในการคบค้าสมาคมติดต่อดำเนินกิจการต่างๆ ไม่ต้องกลัวว่าจะแต่ละฝ่ายจะไม่จริงใจซื่อสัตย์ต่อกัน อีกทั้งยังทำให้เป็นผู้มีสติปัญญาดี สามารถประกอบกิจการงานต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓.๔.๒ ปรีตถะ ประโยชน์ผู้อื่น

การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อประโยชน์จุดหมายเพื่อผู้อื่น หมายถึง การช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนผู้อื่นให้บรรลุประโยชน์ หรือเข้าถึงจุดหมายแห่งชีวิตของเขาในระดับต่างๆ ประคับประคองให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้ อย่างไรก็ตามผู้ที่ได้รับการพัฒนาตนจนบรรลุจุดหมายของชีวิตในประโยชน์เบื้องต้นแล้ว ก็ไม่ควรที่จะเป็นผู้ประมาทในกิจธุระของผู้อื่น ควรที่จะประกอบด้วย ความกรุณาช่วยเหลือผู้อื่นให้บรรลุถึงจุดหมายในชีวิตของเขาชักนำหรือสนับสนุนผู้อื่นให้พัฒนาชีวิตของเขาให้ดีขึ้นโดยลำดับ ผู้ที่บรรลุประโยชน์ตนแล้วไม่ควรประมาทดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “บุคคล

^{๔๓} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒/๒๘, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒/๔๐.

^{๔๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๘๖/๒๓๓.

ผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ของผู้อื่น สมควรแท้ เพื่อที่จะทำกิจของผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”^{๔๕}

ประโยชน์เพื่อผู้อื่นนี้เป็นการช่วยเหลือเพื่อให้เขาได้รับความสุขในจุดหมายชีวิตของเขา อาจพิจารณาประโยชน์ระดับนี้ได้ ๒ แง่ได้แก่ (๑) ประโยชน์เพื่อผู้อื่นในระดับที่เป็นปัจเจกชน (๒) ประโยชน์เพื่อผู้อื่นในระดับส่วนรวม หลักธรรมที่เกื้อหนุนให้ประโยชน์ระดับนี้เกิดขึ้นก็คือหลักพรหมวิหาร ^{๔๖} ชื่อว่าด้วยกรุณา เพราะกรุณานี้หมายถึงความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดปล่อยบาปัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ ผู้ที่จะบำเพ็ญประโยชน์ขั้นนี้ได้ดีต้องเป็นผู้ที่ประกอบด้วยหลักกรุณานี้ และหลักธรรมที่ต้องนำมาประพฤติเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้รับประโยชน์ขั้นนี้ในชีวิตของเขาได้แก่ หลักสังคหวัตถุ หมายถึงธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี, หลักการสงเคราะห์ ^{๔๗} ๔ ประการ^{๔๗} ได้แก่

๑. ทาน การให้ คือ เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒. ปิยวาจา หรือ เปยววัชชะ วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ่งใจ คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม

๓. อัถถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

๔. สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทาตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

๓.๔.๓ อุกฤษฏี ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หมายถึงประโยชน์ที่เป็นผลเกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและคนอื่น หรือแก่สังคม แก่ชุมชนอันเป็นส่วนรวม โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมและความ เป็นอยู่อันเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ และการบำเพ็ญปรีตละของทุกๆ คน ผู้ที่อยู่ร่วมกันในสังคมเมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย พิจารณาเห็นความสุขร่วมกันที่จะพึงได้รับร่วมกันในสังคมควรประพฤติประโยชน์ทั้งสองฝ่ายนี้ด้วยความไม่ประมาท^{๔๘} ดังพระพุทธพจน์ว่า

^{๔๕} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒/๔๐.

^{๔๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๗/๒๕๖.

^{๔๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐-๑๗๑.

^{๔๘} ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๓/๔๑๐.

“บุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย สมควรแท้ที่จะทำกิจของทั้ง ๒ ฝ่ายให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”^{๔๙}

มนุษย์ผู้ที่ดำรงตนได้อย่างนี้จัดว่าได้ถือเอาซึ่งประโยชน์ทั้งสองฝ่ายไม่ให้เกิดเสียหายไปตั้งที่พระพุทธองค์ตรัสแก่พระเจ้ามahanามะที่ทูลถามว่าผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและเพื่อเกื้อกูลผู้อื่นด้วยเหตุเพียงเท่าไร ซึ่งพระองค์ก็ตรัสตอบว่า

มahanามะ เมื่อใดแล อุบาสก ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา และชักชวนผู้อื่นให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล และชักชวนผู้อื่นให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ และชักชวนผู้อื่นให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ ตนเองเป็นผู้ประสงค์จะเห็นภิกษุ และชักชวนผู้อื่นให้เห็นภิกษุตนเองเป็นผู้ประสงค์จะฟังสัทธรรม และชักชวนผู้อื่นให้ฟังสัทธรรม ตนเองเป็นผู้ทรงจารธรรมที่ฟังแล้วไว้ได้ และชักชวนผู้อื่นให้ทรงจารธรรมที่ฟังแล้วไว้ได้ ตนเองเป็นผู้พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ฟังแล้ว และชักชวนผู้อื่นให้พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมตนเองเป็นผู้รู้ อรรถรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม และชักชวนผู้อื่นให้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เมื่อนั้น อุบาสกชื่อว่าผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล^{๕๐}

ประโยชน์ในขั้นนี้เป็นผลประโยชน์ที่ประสานทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นเข้าด้วยกันก่อให้เกิดเป็นความสุข ความดีงาม ความมั่นคงทั้งสองฝ่าย กล่าวคือบรรลุจุดหมายของชีวิตในประโยชน์ระดับนี้ร่วมกัน เมื่อพัฒนาตนมาถึงขั้นนี้ก็จะเป็นการเกื้อหนุนให้ผู้ที่ได้รับการสร้างและพัฒนาตนแล้ว เป็นปัจจัยส่งเสริมทั้งตนและผู้อื่นให้ดำเนินไปสู่จุดหมายหรือเป้าหมายของชีวิตในระดับต่อไปจนถึงเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาคือการหลุดพ้นจากกองทุกข์คือพระนิพพาน

กล่าวโดยสรุป ประโยชน์ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียน เป็นการสร้างและพัฒนาพัฒนานักเรียนตามหลักประโยชน์ ๓ เพื่อบรรลุจุดหมาย ๓ ด้าน คือ เพื่อให้บรรลุถึงประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์ทั้งสองฝ่าย การสร้างและพัฒนาแต่ละด้านมุ่งการพัฒนาให้บรรลุประโยชน์ตนก่อน เมื่อตนได้รับการพัฒนาและได้รับประโยชน์ในด้านของตนแล้ว นั่นก็หมายความว่าผู้นั้นพร้อมที่จะพัฒนาช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นกล่าวคือบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นได้เป็นอย่างดี ประโยชน์และจุดหมายของชีวิตทั้ง ๓ ด้านนั้น เป็นการรักษาศีล ได้อย่างเกี่ยวเนื่องกันและกัน การดำเนินชีวิตควรเริ่มที่การฝึกอบรมตนเพื่อให้ได้บรรลุถึงจุดหมายเพื่อตนนี้ก่อนด้วยการรักษาศีล ให้ถึงพร้อม เมื่อบรรลุถึงจุดหมายเพื่อตนแล้ว การที่จะขยายจุดหมายของการรักษาศีล และช่วยเหลือชักจูงผู้อื่นให้รักษามากยิ่งขึ้นก็จะกระทำได้โดยง่าย เมื่อพัฒนาตนและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมได้แล้ว ย่อมก่อให้เกิดเป็นประโยชน์สุขต่อผู้ที่ดำรงอยู่ในสังคม ประโยชน์ทั้งสอง

^{๔๙} ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๒/๔๐.

^{๕๐} อ.อ.ก. (ไทย) ๒๓/๒๕/๒๖๙-๒๗๐.

ฝ่ายย่อมไม่เสียหายไป พระพุทธศาสนามีแนวความคิดเกี่ยวกับการสร้างและพัฒนาเพื่อพัฒนานักเรียน ในการสร้างและพัฒนาเป็นการพัฒนาที่มองคนในฐานะเป็นมนุษย์ ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมายของชีวิต คือ ความสุข ความอิสรภาพ ความดีงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล การสร้างและพัฒนา ตามหลักศีล มีความหมายและความสำคัญเพราะเป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมการพัฒนามนุษย์ให้ดีขึ้น ทั้ง ๓ ทวาร คือ กาย วาจา และใจ เมื่อมนุษย์ได้พัฒนา ทั้งกาย วาจา และใจไปในทางที่เป็นกุศลคือดีได้ แล้ว ย่อมเป็นอุปการะต่อการใช้ชีวิตในสังคม คือ ย่อมเป็นการทำให้ตนเป็นคนดี พร้อมทั้งยังปฏิบัติต่อ คนรอบข้างด้วยความดี เมื่อทุกคนเป็นคนดีประพฤติปฏิบัติดีต่อกันเป็นจำนวนมาก สังคมที่อยู่ก็เป็น สังคมของคนดี ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลงฟื้นฟู และปรับปรุงทั้งตนเอง และ สังคมรอบข้างให้ดีขึ้น ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการฝึกอบรมขึ้นอยู่กับบุคคลเป็นส่วนสำคัญ ไม่เอาผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นเกณฑ์ พร้อมกันนั้น ยังเป็นการพัฒนาที่มีธรรมะเป็นพื้นฐาน อำนวยให้เกิดคุณค่าในทางมนุษยธรรม ซึ่งให้ความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ มีเป้าหมายเพื่อเป็นการแก้ปัญหา ของมนุษย์ โดยมีหลักการปฏิบัติรวมลงในไตรสิกขา เป็นหลักการพัฒนาทางกาย วาจา จิต และ ปัญญา ซึ่งสามารถพัฒนามนุษย์ได้ทุกระดับชั้น ระดับสังคม

๓.๕ สภาพปัจจุบันของโรงเรียนวิถิปุทธชั้นนำในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา

ประเภทศึกษาอุดรธานี เขต ๑

โรงเรียนวิถิปุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือ ประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลัก ไตรสิกขา อย่างบูรณาการ

รูปแบบโรงเรียนวิถิปุทธ

จุดเน้นของโรงเรียนวิถิปุทธด้วยการดำเนินการพัฒนาผู้เรียนรู้โดยใช้หลัก ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” คือ มีปัญญารู้เข้าใจในคุณค่าแท้ ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรม เมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต โดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรการพัฒนา

ลักษณะโรงเรียนวิถิปุทธ เน้นการจัดสภาพทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนา ตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการที่ส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิ ธรรม ๔ ประการ คือ

๑. สัปปุริสสังเสวะ หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี
๒. สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี
๓. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี
๔. ธัมมานุฉิมมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ถูกต้อง

เหมาะสม การจัดสภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบไปด้วย ด้านกายภาพ คือ อาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม เป็นต้น ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต เช่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมนักเรียนต่างๆ ด้านการเรียนการสอน เริ่มตั้งแต่การกำหนดหลักสูตรสถานศึกษา การจัดหน่วยการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ จนถึงกระบวนการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ในการปฏิบัติต่อกันระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน หรือครูกับครู เป็นต้น และ ด้านการบริหาร จัดการ ตั้งแต่การกำหนดวิสัยทัศน์ จุดเน้น การกำหนดแผนปฏิบัติการ การสนับสนุน ติดตาม ประเมินผลและพัฒนาต่อเนื่อง ซึ่งการจัดสภาพในแต่ละด้านจะมุ่งเพื่อให้การพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขา ดำเนินได้อย่างชัดเจนมีประสิทธิภาพ ดังเช่น การจัดด้านกายภาพ ควรเป็นธรรมชาติ สภาพชวนให้มีจิตใจสงบ ส่งเสริมปัญญา กระตุ้นการพัฒนาศรัทธา และศีลธรรม กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต กระตุ้นให้การกิน อยู่ ดู ฟัง ดำเนินด้วยสติสัมปชัญญะเป็นไปตามคุณค่าแท้ ด้านการเรียนการสอน บูรณาการพุทธธรรมในการจัดการเรียนรู้ชัดเจน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ เอื้ออาทร เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ส่งเสริมทั้งวัฒนธรรมเมตตา และวัฒนธรรมแสวงปัญญา เป็นต้น

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ มีขั้นตอนสำคัญ เช่น การเตรียมการ เตรียมทั้งบุคลากร ผู้เกี่ยวข้อง แผนงาน ทรัพยากร ที่มุ่งเน้นสร้างศรัทธาและฉันทะในการพัฒนา การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบต่างๆ ที่จัดเพื่อส่งเสริม ให้เกิดความเจริญงอกงามหรือปัญหาวุฒิธรรม ในการพัฒนาผู้เรียน การดำเนินการพัฒนาทั้งผู้เรียนและบุคลากร ตามระบบไตรสิกขาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้สภาพและ องค์ประกอบที่จัดไว้ข้างต้น ขึ้นต่อมา คือ การดูแลสนับสนุน ใกล้ชิด ด้วยท่าทีของความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ที่จะทำให้การพัฒนานักเรียนและงาน ดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต่อจากนั้น มีการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ด้วยอิทธิบาท ๔ และหลักอุปปัญญาตธรรม คือ ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และความไม่ระย่อในการพากเพียร เป็นต้น ขั้นสุดท้ายของกระบวนการบริหารแต่เป็นฐานสู่การพัฒนาในลำดับต่อไป คือ ชั้นประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน

ลักษณะการเกื้อกูลสัมพันธ์ โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน จะมีลักษณะของการร่วมมือ ทั้งสถานศึกษา บ้าน วัด และสถาบันต่างๆในชุมชน ด้วยศรัทธาและฉันทะ ที่จะพัฒนาทั้งนักเรียน และสังคม ตามวิถีแห่งพุทธธรรม เพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากร การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธแม้จะยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ แต่บุคลากรโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารและครู มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะเป็นปัจจัย ให้ผู้เรียนพัฒนาได้อย่างดี ทั้งการเป็นผู้จัดการเรียนรู้ และการเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริง ในลักษณะ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น การพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษามีความจำเป็นต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องหลากหลายวิธีการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้

เพื่อให้บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดีตามวิถีพุทธ เช่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนา และพัฒนาตนให้ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ละ เลิกอบายมุข การถือศีล ๕ เป็นต้น ความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์ และการเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นต้น

การดำเนินการในระยะแรกของโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ เดือนพฤษภาคม ๒๕๔๖ มีโรงเรียนที่สมัครใจเข้าร่วมโครงการประมาณ ๘๐ โรงเรียน มีทั้งระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ

โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต

ความสำคัญและความเป็นมา

วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยได้รับการกล่อมเกลา จากคำสอนของพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ยุคแรกของประวัติศาสตร์ชาติไทย จนกล่าวได้ว่าวิถีพุทธ คือ วิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่ จนมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ทั่วโลกตระหนักและให้การยอมรับพุทธธรรมหรือพุทธศาสตร์เป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติ ของโลกและชีวิตที่แท้จริง และฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไป คือ การกิน อยู่ ดู ฟัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวชผู้มุ่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์ และในทุกะดับยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อมๆ กับช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน

พุทธธรรมมีกรอบการพัฒนาหลักเป็นระบบการศึกษา ๓ ประการ เรียกว่าไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ที่เรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกหัดอบรม เพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา ไตรสิกขานี้เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านและทุกวัย อีกมีความง่ายยาก ตั้งแต่เรื่องเบื้องต้นทั้งของเด็กและผู้ใหญ่จนถึงเรื่องละเอียดซับซ้อนที่ยากจะหาองค์ความรู้อื่นใดมาเทียบได้

การศึกษาของกุลบุตรกุลธิดาและผู้ใหญ่ทั้งหลายในอดีตนานยาวนานของไทย มีฐานจากการใช้พุทธธรรมมาอบรมสั่งสอนแต่อาจไม่มีระบบของการศึกษาบังคับอย่างในยุคปัจจุบัน แม้ในปัจจุบันจะมีการศึกษาภาคบังคับแก่คนส่วนใหญ่ แต่ก็มีได้นำเอาพุทธธรรมมาเป็นฐานของการศึกษา แต่นำระบบและองค์ความรู้ตามโลกนิยมโดยมีฐานจากประเทศตะวันตกมาเป็นแกนในการจัดการศึกษา ทำให้พุทธธรรมเองเริ่มห่างเหินจากชีวิตของคนไทยยุคปัจจุบันมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายในความล้ำค่าของพุทธธรรม และจากการที่เป็นฐานของวัฒนธรรมไทยมาแต่อดีต

ด้วยคุณค่าอันอนันต์ขององค์ความรู้ในพุทธธรรมและระบบไตรสิกขาที่ชัดเจนในการศึกษา พัฒนาผู้เรียนทุกวัย ทางกระทรวงศึกษาธิการจึงมีแนวความคิดที่จะส่งเสริมให้สถานศึกษานำระบบ ของพุทธธรรมมาประยุกต์จัดกับระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชน ไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามที่ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติกำหนด ที่มีคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดี เก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายแท้ของพุทธธรรมอยู่แล้วให้มีความชัดเจนขึ้น โดยการดำเนินงานของ “โรงเรียนวิถีพุทธ” อันจะเป็นตัวอย่างที่จะขยายผลสู่การพัฒนาในโรงเรียนอื่นๆ ในวงกว้างต่อไป

๓.๖ ด้านอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธ

อัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดขึ้นเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ ที่สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศไทย มี ๕ ด้าน คือ ๑) ด้านกายภาพ ๒) ด้านพฤติกรรมนักเรียน ครู ผู้บริหาร ๓) ด้านกิจกรรมประจำวันพระ ๔) ด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ และ ๕) ด้านการเรียนการสอน แนวทางการพัฒนาตามอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธแต่ละด้านมีดังนี้

๓.๖.๑ ด้านกายภาพ

ด้านกายภาพ หมายถึง ภายในสถานศึกษาที่เป็นโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำมีการจัดสภาพด้านกายภาพ ดังนี้ คือ มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ มีพระพุทธรูปบริเวณหน้าโรงเรียน มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียน มีพระพุทธรูปศาสนสุภาพิต วาฑะธรรม พระราชดำรัส ติดตามที่ต่างๆ มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น มีห้องพระพุทธรูปศาสนาหรือลานธรรม ไม่มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ จากการที่ผู้วิจัยเข้าไปสังเกตและเก็บรวบรวมข้อมูลโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ พบว่า

๑) จุดแข็ง หมายถึง จุดที่โรงเรียนดำเนินการได้ประสบผลสำเร็จ คือ โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ มีพระพุทธรูปบริเวณหน้าโรงเรียน มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียน มีพระพุทธรูปศาสนสุภาพิต วาฑะธรรม พระราชดำรัส ติดตามที่ต่างๆ มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น มีห้องพระพุทธรูปศาสนาหรือลานธรรม และ ไม่มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ การจัดสภาพทางด้านกายภาพดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ถือเป็นจุดแข็งแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งทุกโรงเรียนดำเนินการได้ประสบผลสำเร็จอย่างดี

๓.๖.๒ ด้านพฤติกรรม นักเรียน ครู ผู้บริหาร

ด้านพฤติกรรม นักเรียน ครู ผู้บริหาร หมายถึง นักเรียน ครู ผู้บริหาร ในสถานศึกษามีพฤติกรรม ดังต่อไปนี้ คือ รักษาศีลห้า ยิ้มง่าย ไหว้สวย กราบงาม ก่อนรับประทานอาหารมีการพิจารณาอาหาร รับประทานอาหารไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ ประหยัด ออม ถนอมใช้เงิน และสิ่งของ มีนิสัยใฝ่รู้ สู้งาน จากการศึกษาที่ผู้วิจัยเข้าไปสังเกตและเก็บรวบรวมข้อมูลโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ พบว่า

๑) จุดแข็ง คือ สถานศึกษาจัดดำเนินการให้มีตัวบ่งชี้ด้านพฤติกรรมนักเรียน ครู ผู้บริหาร ได้ครบถ้วน กล่าวคือ นักเรียน ครู ผู้บริหารในสถานศึกษาเป็นผู้มีวิถีชีวิตสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม รักษาศีลห้า ยิ้มง่าย ไหว้สวย กราบงาม เช่น อัตลักษณ์ของโรงเรียนที่ว่า “*ไหว้สวย กราบงาม*” “*กิริยาอ่อนน้อม วาจาอ่อนหวาน นวดसानสายใย*” เป็นต้น เหล่านี้เป็นตัวบ่งชี้จุดแข็งในด้านนี้ได้เป็นอย่างดี ก่อนที่นักเรียนจะรับประทานอาหารมีการพิจารณาอาหาร รับประทานอาหารไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ ประหยัด ออม ถนอมใช้เงิน และสิ่งของ เช่น มีโครงการธนาคารโรงเรียน จัดกิจกรรมฝึกให้ครูและนักเรียนออมเงินทุกวัน มีนิสสัยใฝ่รู้ สู้อยาก เห็นได้จากครูและนักเรียนคิดโครงการต่าง ๆ ขึ้นมาได้เป็นจำนวนมาก จุดแข็งที่โดดเด่นเกี่ยวกับด้านพฤติกรรมของบุคลากรของโรงเรียนวิถียุทธ คือ ครู และผู้บริหารมีวิถีชีวิตสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม มีตัวอย่างครูบางคนเคยติดเหล้ามาจากโรงเรียนอื่นแต่เมื่อย้ายเข้ามาอยู่ในโรงเรียนวิถียุทธแล้วเห็นเพื่อนครูภายในโรงเรียนวิถียุทธไม่ดื่มเหล้าทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีก็ทำให้ครูที่เคยติดเหล้ามาเอามาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตจนทำให้เลิกดื่มเหล้าได้ เป็นต้น

๒) จุดที่ควรพัฒนา จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษาและครู ทำให้ได้ข้อมูลซึ่งเป็นจุดที่ควรพัฒนาดังนี้ ตัวบ่งชี้เรื่องการรักษาศีลห้ายังเป็นสิ่งที่ทำได้ค่อนข้างยากในชีวิตของความเป็นคฤหัสถ์ในด้านนี้บุคลากรในโรงเรียนวิถียุทธส่วนใหญ่ได้มีการปฏิบัติตามศีลห้าอยู่แล้ว แต่มีบุคลากรส่วนน้อยบางคนยังปฏิบัติได้ไม่ครบทุกข้อจึงต้องมีการพัฒนาต่อไปอีก สำหรับตัวบ่งชี้ข้อมีการพิจารณาอาหาร รับประทานอาหารไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ ได้พิมพ์บทพิจารณาอาหารนำมาติดไว้ในที่ที่เหมาะสมภายในโรงอาหารให้นักเรียนใช้เป็นแบบในการกล่าวคำพิจารณาก่อนรับประทานอาหาร แต่ถ้าจะให้ปฏิบัติได้ง่ายควรมีป้ายที่มีข้อความพิจารณาอาหารพิมพ์ให้อ่านง่ายนำมาติดไว้ในที่ที่เหมาะสมภายในโรงอาหารก็จะทำให้นักเรียนกล่าวคำพิจารณาอาหารได้ง่ายยิ่งขึ้น

๓) แนวทางพัฒนา ในด้านพฤติกรรม นักเรียน ครู ผู้บริหาร ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม เป็นไปตามแนวทางหรือตัวบ่งชี้ด้านพฤติกรรม นักเรียน ครู ผู้บริหาร ที่กำหนดไว้ในอัตลักษณ์ของโรงเรียนวิถียุทธอยู่แล้ว แนวทางพัฒนาในด้านนี้สถานศึกษาจะต้องรักษาตัวบ่งชี้ตามเกณฑ์นี้ทุกตัวไว้ให้คงอยู่กับสถานศึกษาอย่างยั่งยืนต่อไป และหากสามารถหากิจกรรมที่น่าสนใจใหม่ๆ มาส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียนในด้านนี้ได้ก็จะเป็นสิ่งที่ดีมาก สำหรับตัวบ่งชี้การรักษาศีลห้าของบุคลากรที่ยังทำได้ไม่ครบทุกข้อ แนวทางพัฒนา คือ แบบอย่างที่ดีของครูและผู้บริหารในโรงเรียนวิถียุทธ จะเป็นแนวทางให้บุคลากรผู้ที่ปฏิบัติศีลห้าได้ไม่ครบทุกข้อได้พยายามทำตาม เรื่องนี้เป็นสิ่งละเอียดอ่อนต้องใช้เวลาจนถึงจะเห็นผลได้ อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าบุคลากรบางส่วนยังปฏิบัติศีลห้าได้ไม่ครบทุกข้อแต่ภายในสถานศึกษามีคนที่เป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องนี้และมีบุคลากรคนอื่นถือเอาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตาม ก็ถือว่าเป็นแนวทางการพัฒนาในด้านนี้ สำหรับตัวบ่งชี้ข้อการพิจารณาอาหาร แนวทางพัฒนา คือ ทุกโรงเรียนควรมีป้ายที่มีข้อความพิจารณาอาหารพิมพ์ให้อ่าน

ง่ายนำมาติดไว้ในที่ที่เหมาะสมภายในโรงอาหารก็จะทำให้นักเรียนกล่าวคำพิจารณาอาหารได้ง่ายยิ่งขึ้น

๓.๖.๓ ด้านกิจกรรมประจำวันพระ

ด้านกิจกรรมประจำวันพระ หมายถึง สถานศึกษาจัดให้มีกิจกรรมประจำวันพระ ดังนี้ คือ ใส่เสื้อสีขาวทุกคน ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์ รับประทานอาหารมังสวิรัตในมื้อกลางวัน สวดมนต์แปล จากการที่ผู้วิจัยเข้าไปสังเกต สัมภาษณ์และสอบถาม ในการเก็บรวบรวมข้อมูลโรงเรียนวิสุทธิคุณชั้นนำ นี้ พบว่า ได้มีการจัดกิจกรรมประจำวันพระ

๑) จุดแข็ง คือโดยภาพรวมโรงเรียนวิสุทธิคุณชั้นนำนี้ ได้จัดดำเนินการให้มีตัวบ่งชี้ด้านกิจกรรมประจำวันพระประสบผลสำเร็จ กล่าวคือ สถานศึกษาได้กำหนดให้นักเรียน ครู ผู้บริหาร สถานศึกษาใส่เสื้อสีขาวทุกคน อย่างน้อยหนึ่งวันในหนึ่งสัปดาห์ สถานศึกษาได้กำหนดวันเอง เช่น อาจเป็นวันพฤหัสบดีหรือวันศุกร์ เป็นต้น ได้นำนักเรียนเข้าไปทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์ที่วัด นิมนต์ พระสงฆ์มาทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์ที่โรงเรียน กำหนดให้มีการสวดมนต์แปลอย่างน้อยหนึ่งวันในหนึ่งสัปดาห์ เช่น วันพฤหัสบดีหรือวันศุกร์ เป็นต้น จะเห็นได้ว่ามีกิจกรรม ใส่เสื้อสีขาวทุกคน ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์ สวดมนต์แปล กำหนดให้เป็นวันพฤหัสบดีหรือวันศุกร์ เนื่องจากสะดวกกว่าการทำในวันพระ เพราะการเรียนการสอนนั้นต้องจัดตารางสอนในแต่ละสัปดาห์ไว้ตลอดปีการศึกษา หากเปลี่ยนกิจกรรมไปตามวันพระก็จะทำให้ตารางสอนเกิดการสับสนทั้งครูและนักเรียนจึงจำเป็นต้องจัดกิจกรรมดังกล่าวเป็นวันพฤหัสบดีหรือวันศุกร์

๒) จุดที่ควรพัฒนา คือ การกำหนดให้สถานศึกษาใส่เสื้อสีขาวทุกคน ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์ รับประทานอาหารมังสวิรัตในมื้อกลางวัน สวดมนต์แปล ในวันพระนั้นเป็นสิ่งที่ทำได้ค่อนข้างยาก เนื่องจากการจัดตารางสอนแต่ละวันในแต่ละสัปดาห์จะคงที่ตามวันนั้น ๆ ตลอดปีการศึกษา แต่ วันพระจะไม่คงที่ คือ เปลี่ยนวันไปเรื่อย ๆ ทางสถานศึกษาจึงจำเป็นต้องกำหนดให้มีกิจกรรมเหล่านี้ แต่จัดวันให้แน่นอนลงไปในการตารางสอนเพื่อการจัดกิจกรรมจะทำได้สะดวกมากขึ้น สำหรับอาหารมังสวิรัตเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ค่อนข้างยาก

๓) แนวทางพัฒนา เพื่อให้กิจกรรมดังกล่าวนี้คงอยู่กับโรงเรียนวิสุทธิคุณต่อไปมีแนวทางพัฒนาที่จะนำเสนอ ๒ แนวทาง ดังนี้ คือ ๑) สถานศึกษากำหนดวันในการจัดกิจกรรมเอง เช่น ให้สถานศึกษานำตัวบ่งชี้ด้านกิจกรรมประจำวันพระไปจัดดำเนินการให้มีขึ้นในกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนของสถานศึกษา ส่วนจะจัดกิจกรรมไหนในวันใดให้สถานศึกษาเป็นผู้กำหนดเอง แล้วนำกิจกรรมดังกล่าวใส่ไว้ในตารางเรียนประจำสัปดาห์นั้น ๆ การกำหนดอย่างนี้ *ข้อดี* คือ ทำให้มีกิจกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นภายในสถานศึกษาและสถานศึกษาดำเนินการได้ง่ายขึ้น *ข้อด้อย* คือ การจัดกิจกรรมดังกล่าวอาจจะไม่ตรงกับวันพระตามชื่อของกิจกรรมที่กำหนดไว้ในอัตลักษณ์โรงเรียนวิสุทธิคุณ ๒) *หน่วยงานระดับสูงที่สถานศึกษาลงกักเป็นผู้กำหนดวันให้จัดกิจกรรม* เช่น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้น

พื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ กำหนดนโยบายให้สถานศึกษาซึ่งอยู่ในสังกัดที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ นำเอาตัวบ่งชี้ด้านกิจกรรมประจำวันพระดังกล่าวไปจัดกิจกรรมในวันพระ การกำหนดอย่างนี้ *ข้อดี* คือ ทำให้มีกิจกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นภายในสถานศึกษาและสถานศึกษาจัดกิจกรรมดังกล่าวได้ตรงกับวันพระเป็นไปตามชื่อของกิจกรรมที่กำหนดไว้ในอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธ *ข้อดี้อย* คือ การจัดกิจกรรมดังกล่าวทำให้เกิดความยุ่งยากกับสถานศึกษาในการจัดตารางสอนและการจัดกิจกรรมประจำวัน เป็นต้น ผู้วิจัยเห็นว่าหากเลือกแนวทางพัฒนาตามข้อแรกน่าจะง่ายและสะดวกกว่า ตัวบ่งชี้บางตัวน่าจะนำออกไป เช่น การรับประทานอาหารมังสวิรัตินึ่งมือกลางวัน เนื่องจากพระพุทธศาสนาเองก็ให้อิสระกับบุคคลที่จะปฏิบัติต่อเรื่องนี้อยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องนำมาเป็นตัวบ่งชี้ในเรื่องนี้ก็ได้

๓.๖.๔ ด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ

ด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ หมายถึง สถานศึกษาได้มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมวิถีพุทธ ดังนี้ คือ ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียน ไม่ดูดำนักเรียน ชื่นชมคุณความดีหน้าเสาธงทุกวัน โฮมรูมเพื่อสะท้อนความรู้สึกเช่นความรู้สึกที่ได้ทำความดี ครู ผู้บริหาร และนักเรียน มีสมุดบันทึกความดี ครู ผู้บริหาร และนักเรียนสอบได้ธรรมศึกษาตรีเป็นอย่างน้อย บริหารจิต เจริญปัญญาก่อนการประชุมทุกครั้ง มีพระมาสอนอย่างสม่ำเสมอ จากการที่ผู้วิจัยเข้าไปสังเกตและเก็บรวบรวมข้อมูลโรงเรียนวิถีพุทธนี้พบว่า

- ๑) จุดแข็ง คือ โรงเรียนวิถีพุทธชั้นน่านี้ ดำเนินการได้ประสบผลสำเร็จ
- ๒) จุดที่ควรพัฒนา คือ ที่ผ่านมามีตัวบ่งชี้ที่สถานศึกษายังไม่ได้ดำเนินการให้เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธ ได้แก่ การไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียน
- ๓) แนวทางพัฒนา คือ สถานศึกษาต้องจัดทำโครงการและจัดให้มีกิจกรรมเพื่อพัฒนาเรื่องนี้ให้เกิดเป็นผลสำเร็จในโอกาสต่อไป โดยนำโครงการและกิจกรรมการไม่ให้นำอาหารขยะมาขายในโรงเรียนดังกล่าวบรรจุไว้ในแผนปฏิบัติการประจำปีของสถานศึกษาในปีการศึกษาต่อไป เมื่อได้จัดทำแผนเรียบร้อยแล้ว ผู้บริหารสถานศึกษาแจ้งให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายรับทราบ พร้อมทั้งขอความร่วมมือกับทุกฝ่ายให้ลงมือปฏิบัติตามแผนเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ร่วมกัน

๓.๖.๕ ด้านการเรียนการสอน

ด้านการเรียนการสอน หมายถึง สถานศึกษาจัดให้มีกิจกรรมการเรียนการสอน ดังนี้ คือ มีการบริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนเข้าเรียนเช้าและบ่าย ทั้งครู และนักเรียน บูรณาการวิถีพุทธทุกกลุ่มสาระและในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ครูพานักเรียนทำโครงการงานคุณธรรม กิจกรรมจิตอาสา สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคนไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดเดือนละ ๑ ครั้ง มีวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคนเข้าค่ายปฏิบัติธรรมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง จากการที่ผู้วิจัยเข้าไปสังเกตและสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูลโรงเรียนวิถีพุทธนี้พบว่า โรงเรียนได้มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามตัวบ่งชี้ด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ

๑) จุดแข็ง คือ โรงเรียนได้จัดให้มีกิจกรรมด้านการเรียนการสอนครบทุกตัว เช่น มีการบริหารจัดการ เจริญปัญญา ก่อนเข้าเรียนเช้าและบ่าย ครูและนักเรียน มีการบูรณาการวิถีพุทธทุกกลุ่มสาระและในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ครูพานักเรียนทำโครงการคุณธรรม กิจกรรมจิตอาสา สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคนไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดโดยเฉลี่ยเดือนละ ๑ ครั้ง และมีวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคนเข้าค่ายปฏิบัติธรรมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง

๒) จุดที่ควรพัฒนา คือ ตัวบ่งชี้ด้านการเรียนการสอนนี้สถานศึกษาทุกแห่งได้ดำเนินการให้เกิดขึ้นครบทุกตัวบ่งชี้แล้ว หากมีปัญหาที่จะเกิดขึ้นตามมาในอนาคตก็ให้หาแนวทางแก้ไขและพัฒนาเป็นรายกรณีต่อไป

๓) แนวทางพัฒนา คือ สถานศึกษาจะต้องรักษาจุดแข็งด้านการเรียนการสอนดังที่ได้กล่าวมาแล้วให้คงอยู่กับสถานศึกษาอย่างยั่งยืนต่อไป ในอนาคตหากพบว่าตัวบ่งชี้ใดที่ได้ดำเนินการให้มีขึ้นเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนไปทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนจึงค่อยหาแนวทางพัฒนาตัวบ่งชี้ที่นั้นเป็นราย ๆ ไป ในขณะที่ยังไม่พบว่าตัวบ่งชี้ด้านการเรียนการสอนใดเป็นปัญหา ดังนั้นแนวทางพัฒนาต่อจากนี้ไปสถานศึกษามีหน้าที่ต้องรักษาจุดแข็งดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ให้คงอยู่อย่างยั่งยืนกับสถานศึกษาต่อไป

๓.๗ สรุป

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนนั้น ทางพระพุทธศาสนาจัดวางเป็นหลักเรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นระบบที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีบูรณาการและให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีคุณภาพ

ศีล เป็นเรื่องของการฝึกในด้านพฤติกรรม โดยเฉพาะพฤติกรรมเคยชิน เครื่องมือที่ใช้ในการฝึกศีลก็คือวินัย วินัยเป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการศึกษาและการพัฒนามนุษย์เพราะว่าวินัยเป็นตัวการจัดเตรียมชีวิตให้อยู่ในสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนาโดยจัดระเบียบความเป็นอยู่การดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมให้เหมาะกับการพัฒนา และให้เอื้อโอกาสในการที่จะพัฒนา เมื่อฝึกได้ผลจนคนมีพฤติกรรมเคยชินที่ดีตามวินัยนั้นแล้วก็เกิดเป็นศีล ดังนั้น โดยสรุปวินัยจะมาในรูปของการฝึกพฤติกรรมเคยชินที่ดี และการจัดสภาพแวดล้อมที่จะป้องกันไม่ให้มีพฤติกรรมที่ไม่ดีและเอื้อต่อการมีพฤติกรรมที่ดีที่พึงประสงค์ การฝึกคนให้คุ้นกับพฤติกรรมที่ดีตลอดจนการจัดระเบียบระบบทั้งหลายทั้งปวงในสังคมมนุษย์

สมาธิ เป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิต หรือระดับจิตใจ ได้แก่ การพัฒนาคุณสมบัติของจิตทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่มั่นคง ความมีสติสมาธิ และใน

ด้านความสุข เช่น ความอึดใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ พุดสั้นๆ ว่า พัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต

ปัญญา เป็นเรื่องของการฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ตรวจสอบ คิดการต่างๆ สร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่ง เน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่มันเป็น ตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้น รู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิตที่ทำให้จิตใจเป็นอิสระ ปลอดปัญหา ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์

หลักทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมานี้เป็นส่วนประกอบของชีวิตที่ดั่งงาม เราก็ฝึกคนให้เจริญอกงามในองค์ประกอบเหล่านี้ และให้องค์ประกอบเหล่านี้พาเขาสู่การเข้าถึงอิสรภาพ และสันติสุขที่แท้จริง ตัวการฝึกที่จะให้มีชีวิตที่ดั่งงามเป็นสิกขา ตัวชีวิตที่ดั่งงามที่เกิดจากการฝึกนั้นก็ป็นมรรค ๘

ประโยชน์ในการสร้างและพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา เป็นการสร้างและพัฒนาพัฒนานักเรียนตามหลักประโยชน์ ๓ เพื่อบรรลุจุดหมาย ๓ ด้าน คือเพื่อให้บรรลุถึงประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

บทที่ ๔

แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา เพื่อพัฒนานักเรียนโรงเรียน วิสุทธิพร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑

ในบทที่ ๔ นี้เป็นการศึกษาแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา
ของนักเรียนโรงเรียนวิสุทธิพรเพื่อคุณภาพชีวิต ทั้งในแง่การพัฒนากาย พัฒนาพฤติกรรม พัฒนาจิต
และเพื่อพัฒนาปัญญาของนักเรียนโรงเรียนวิสุทธิพร ว่ามีแนวทางในการประยุกต์ใช้อย่างไร

๔.๑ การพัฒนาปัญญาเพื่อการพัฒนากาย

พุทธศาสนามองจริยธรรมในแง่ของการถือเอาประโยชน์จากกฎธรรมชาติ หรือการนำเอา
(ความรู้ใน) กฎธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์ ดังนั้น จึงได้ให้ความหมายของจริยะอัน
ประเสริฐคือจริยธรรมที่ถูกต้องแท้จริงไว้ว่าเป็นการดำเนินชีวิตโดยวิถีทางที่จะทำให้เป็นไปตาม
ธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาติบังเกิดประโยชน์แก่มนุษย์ให้มากที่สุด หรือการดำเนินชีวิตให้
รู้เท่าทันธรรมดาของธรรมชาติ โดยประพฤติกปฏิบัติในทางที่จะผลักดันและสร้างสรรค์เหตุปัจจัยต่างๆ
ให้เป็นไปอย่างก่อผลดีบังเกิดคุณประโยชน์แก่มนุษย์^๑

การดำเนินชีวิตนั้นต้องอาศัยปัจจัยจากธรรมชาติเพื่อความอยู่รอด การดำเนินชีวิตโดยใช้
ปัญญาจะทำให้มนุษย์เบียดเบียนธรรมชาติน้อยที่สุดและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้นคนที่มีความ
มั่นใจในชีวิตของตน และได้ใช้ชีวิตนั้นให้เกิดประโยชน์คุ้มค่ากับการที่ได้เกิดมาแล้วชาติหนึ่ง เรียกได้
ว่าเป็นอยู่อย่างผู้มีชัย ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต และดำเนินชีวิตของตนตามหลักการ
ต่อไปนี้

ทิฐฐัมมิกัตถะ จุดหมายขั้นตาเห็น หรือ ประโยชน์ปัจจุบัน ที่สำคัญคือ

๑. มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า อายุยืนยาว
๒. มีเงินมีงาน มีทรัพย์จากอาชีพสุจริต พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ
๓. มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม
๔. มีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าถือ

---

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑,
(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๖) หน้า ๗๓๓.

ทั้งหมดนี้ พึงให้เกิดมีโดยธรรม และใช้หรือปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขโดยชอบ ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น^๒

การพัฒนากายจึงเป็นจุดหมายขั้นตาเห็น เมื่อมนุษย์มีความสำรวมระวังต่อการประพฤติทางกาย ย่อมนำมาซึ่งความสง่างาม แข็งแรงปลอดภัยจากโรคร้าย ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในเรื่องอินทรีย์สังวรว่า การพัฒนากายที่แท้จริงก็คือการพัฒนาอินทรีย์ การใช้อินทรีย์ตั้งแต่ตา หู นี่เป็นเรื่องใหญ่สุด อินทรีย์เป็นเรื่องใหญ่มาก คือเรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถ้าใช้อินทรีย์เป็น ก็ใช้ด้วยสติ และให้เกิดปัญญา^๓

มนุษย์ต้องใช้อินทรีย์เพื่อการดำรงชีวิตสัมพันธ์กับโลกภายนอก เป็นช่องทางที่เราสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางวัตถุ และทางธรรมชาติทั้งหมด การฝึกฝนพัฒนาอินทรีย์มี ๒ แง่ด้วยกันคือ

๑. ฝึกฝนในแง่การใช้งาน คือ ทำให้อินทรีย์เหล่านี้มีความเฉียบคม มีความละเอียดอ่อน มีความไว มีความคล่อง มีความชัดเจน เหล่านี้เป็นการฝึกในแง่การใช้งานคล้ายกับที่พูดว่าฝึกทักษะ

๒. ฝึกในแง่การทำให้รู้จักเลือกรับเอาสิ่งที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์เข้าให้แก่ชีวิตป้องกันไม่ให้นำเอาสิ่งที่ไม่ดีหรือเป็นโทษเข้ามา^๔

ดังนั้น การใช้อินทรีย์เป็นก็คือการบริโภคนั่นเอง คือรู้จักเลือกที่จะบริโภคหรือเรียกว่า การบริโภคด้วยปัญญา การบริโภคด้วยปัญญาจึงจะได้คุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งต้องมาจากความพอดี คือจุดที่คุณภาพชีวิตกับความพึงใจมาบรรจบกันหมายความว่า เป็นการได้รับความพึงพอใจด้วยการตอบสนองความต้องการคุณภาพชีวิต ถ้าเป็นการบริโภคในทางเศรษฐกิจก็หมายถึงการใช้สินค้าและบริการบำบัดความต้องการ แต่ในแบบพุทธ การบริโภคคือการใช้สินค้าและการบำบัดความต้องการ ซึ่งทำให้ได้รับความพึงพอใจโดยมีคุณภาพชีวิตเกิดขึ้น พอบริโภคก็เกิดมีคุณภาพชีวิตขึ้น นั่นคือการบริโภคที่สำเร็จผล^๕

การได้คุณภาพชีวิต ย่อมเป็นฐานสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ต่อไปทำให้มีชีวิตดีงามยิ่งขึ้น ทำให้สังคมมีสันติสุข^๖ ซึ่งปรากฏในตัวหลักเรียกว่า โภชนะ มตตถนุตา หลักนี้มีกล่าวอยู่เสมอ แม้แต่ในโอวาทปฎิโมกข์ที่เราเรียกว่าหัวใจพระพุทธศาสนาก็ระบุไว้ว่า มตตถนุตา จ ภาตตสมิ

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **คู่มือมนุษย์และธรรมนุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๖) หน้า ๓๑.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **คู่มือชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด ๒๕๔๗), หน้า ๒๔.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **ธรรมกับการพัฒนาชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ตอน ๓**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด ฉบับที่ ๕/๒๕๔๘), หน้า ๘.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

ความรู้จักประมาณในการบริโภค รู้จักประมาณคือรู้จักพอดี ความพอประมาณคือความพอดี คำว่า มัตตัญญูตา คือความรู้จักพอดี เป็นหลักสำคัญกระจายอยู่ทั่วไป^๗ ท่านสอนว่า เวลาจะบริโภคอะไรให้พิจารณา คือพิจารณาว่า เราพิจารณาโดยแยกคายแล้วจึงบริโภคอาหาร เนว ทวายน น มทายน น มณฺชุนาย มิใช่เพื่อสนุกสนาน มิใช่เพื่อลุ่มหลง มัวเมา มิใช่เพื่อโอ้โก้ หูหรา ฟุ่มเฟือย ยาวเทว อิมสส กายสส แต่บริโภคเพื่อให้ร่างกายมั่นคงดำรงอยู่ได้ เพื่อให้ชีวิตดำเนินไป เพื่อกำจัดทุกข์เวทนาเก่า เพื่อป้องกัน มิให้มีทุกข์เวทนาใหม่ เพื่อเกื้อหนุนชีวิตอันประเสริฐ เพื่อเกื้อกูลต่อชีวิตที่ดั่งงาม เพื่อความอยู่อย่างสุข

เวลาจะบริโภคต้องเข้าใจความหมายอย่างนี้ และบริโภคให้ได้ตามความมุ่งหมายแล้วความพอดีก็อยู่ที่นี้ ฉะนั้นจึงบอกว่าความพอดีหรือสายกลาง อยู่ที่คุณภาพชีวิตมาบรรจบกับความพึงพอใจ เพราะผู้ที่เป็นชาวพุทธพิจารณาเข้าใจความหมายของการบริโภคว่าเพื่อความมีสุขภาพดี เกื้อกูลต่อการมีชีวิตที่ดี เพื่ออยู่เป็นสุข ดังนั้นคุณภาพชีวิตคือสิ่งที่ต้องการในการบริโภค และบริโภคแล้วได้รับความพึงพอใจที่ได้คุณภาพชีวิตนั้น นี่คือความหมายของ มัตตัญญูตา คือความพอดีที่ว่าเป็นสายกลาง^๘

คุณประโยชน์ของการบริโภคด้วยปัญญา ที่มีผลต่อการพัฒนากาย เช่น ในการกินอาหาร ผู้บริโภคตระหนักรู้ความจริงที่ตน

๑. เป็นบุคคลที่มีส่วนในสังคม ผู้มีความต้องการที่ถูกกระตุ้นไว้โดยอิทธิพลทางสังคม เช่น ค่านิยม เป็นต้น อาจบริโภคเพื่อแสดงสถานะทางสังคม ความโก้เก๋ ตลอดจนสนุกสนานบันเทิง

๒. เป็นชีวิตที่เป็นส่วนในธรรมชาติ ผู้มีความต้องการที่ถูกกำหนดโดยเหตุปัจจัยในธรรมชาติ ที่จะต้องบริโภคเพื่อให้ชีวิตเป็นอยู่ได้ ให้ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพดี ปราศจากโรคภัย เบียดเบียน เป็นอยู่อย่างสุข มีร่างกายที่พร้อมจะนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตที่ดั่งงามและสร้างสรรค์

ผู้อำนวยการโรงเรียนได้ให้เหตุผลว่า ถ้าผู้บริโภครู้ว่า ความต้องการที่แท้จริงในการกินอาหาร คือ ความต้องการของชีวิตในข้อ ๒ เขาจะต้องบริโภคเพื่อความมุ่งหมายที่จะให้ร่างกายแข็งแรง มีสุขภาพสมบูรณ์และสามารถดำเนินชีวิตที่ดี ที่พูดสั้นๆ ว่า คุณภาพชีวิต^๙

แนวทางในการพัฒนากายนั้น นอกจากการบริโภคเป็นแล้ว ยังต้องดูเป็น และฟังเป็นอีกด้วย เพราะชีวิตที่เป็นอยู่ดีต้องมีการสื่อสารกับโลกภายนอก สิ่งช่วยสื่อสารหรือเครื่องมือสื่อสาร ก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรา ถ้าเราใช้ไม่เป็น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจของเรา ก็กลับเป็นทางมาของโทษความเสียหาย ทำให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

ที่ว่าใช้ไม่เป็น ก็คือใช้ด้วยโมหะ ใช้สั๊กแต่ว่าด้วยความรู้สึก ดูก็ไม่เป็น ฟังก็ไม่เป็นดูแล้วก็เกิดโทษ เกิดปัญหาแก่ชีวิต ทำให้เกิดความลุ่มหลง เพลิดเพลินมัวเมา โลภะ โทสะ โมหะยิ่งเฟื่องฟู

^๗ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐.

^๘ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๑ - ๑๒.

^๙ สัมภาษณ์ นางบุษบา ช่วยแสง, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหมากตูมตอนยานาง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๑.

เช่น อยากดูทีวีก็ดูไม่เป็นดูแล้วแทนที่จะได้ความรู้ กลับได้แต่ความลุ่มหลงความเอะอะโวยวาย เสียสุขภาพกาย เสียงาน เสียการศึกษาเล่าเรียนเพราะฉะนั้นจึงต้องพูดในเรื่อง อินทรีย์สังวร คือการสำรวมรู้จักใช้อินทรีย์ การศึกษาพื้นฐาน คือเรื่องการบริโภคปัจจัยสี่ การฟังก็เช่นเดียวกัน ปัจจุบันเราได้นักเสพ มากกว่านักศึกษา อินทรีย์สังวรนี้สำคัญ เป็นข้อปฏิบัติที่จะทำให้เป็นนักศึกษา คือเป็นนักเรียน นักรู้หมายความว่าใช้ตาหูฟัง เป็นต้น หรือเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ทุกอย่าง ต้องได้ปัญญาที่เกิดความรู้ และเอาประโยชน์จากสิ่งเหล่านั้นได้^{๑๐}

แนวทางในการพัฒนากายนี้เน้นเรื่องอินทรีย์สังวร ได้แก่ การบริโภคด้วยความพอดีทำให้เกิดคุณภาพชีวิต เรียกว่าเป็นการกินด้วยปัญญา รู้จักสำรวมระวังในอินทรีย์คือการใช้อินทรีย์เป็น นักเสพจะได้ โลภะ โทสะ โมหะ แต่ถ้าเป็นนักศึกษาก็จะได้ปัญญา คนที่รู้จักคุณภาพชีวิตคือผู้มีปัญญา ทำให้เกิดความพอดีหรือมีชฌิมา คือการไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่นจึงเป็นหลักในการตัดสินใจพฤติกรรมของมนุษย์ของพระพุทธศาสนา เมื่อบริโภคอะไรก็ตามโดยใช้ปัญญาจะเกิดความพอดีมีการสำรวมระวังอินทรีย์ แล้วจึงมีผลต่อการพัฒนาพฤติกรรมในอันดับต่อมา

๔.๒ การพัฒนาปัญญาเพื่อการพัฒนาพฤติกรรม

ความสามารถในการปรับพฤติกรรม หมายถึงการเพิ่มศักยภาพ (potentiality) ให้แก่ตนเองในด้านการรู้จักตน และควบคุมตนเองเพื่อให้แสดงออกในทางที่เหมาะสม ความหมายในที่นี้ก็คือ ความสามารถในการทำความเจริญให้แก่ตน ซึ่งมีความหมายตามความเข้าใจในปัจจุบันว่า การพัฒนาตนเอง ถ้าบุคคลแต่ละคนสามารถปรับพฤติกรรมของตนเองเสียใหม่ ก็เป็นที่เข้าใจได้ว่า บุคคลนั้นมีการพัฒนาตนเองแล้ว กล่าวให้ชัดเจนก็คือ มีศักยภาพในการพัฒนาบุคลิกภาพของตนเองได้สำเร็จตามขีดความสามารถของตน^{๑๑}

พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงษ์ประพันธ์ (๒๕๒๕) นักปราชญ์ผู้ทรงความรู้ของไทยทรงอธิบายว่า “บุคลิกภาพ” ว่าแตกต่างกับ “บุคลิกลักษณะ” สรุปได้ว่า “บุคลิกภาพ” เป็นผลรวมลักษณะทางจิตใจ ซึ่งเกิดตามและติดตัวมาและเจริญขึ้นต่าง ๆ กันตามสภาพแวดล้อมและการฝึกหัดอบรม และสมควรที่จะฝึกหัดดัดแปลงต่อไปเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้เป็นไปในแนวทางที่ตามความนิยมแห่งศีลธรรม ถ้าอบรมตนเองได้แล้วจึงจะเป็นผู้มี “บุคลิกลักษณะ” กรมหมื่นนคราธิพงษ์ประพันธ์ทรงใช้คำว่า “ศีลธรรม” ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันดีในหมู่พุทธศาสนิกชน แปลว่า “เครื่องหมายของคนดี” ชาวพุทธรู้ดีว่าการมีศีลธรรมจะต้องประพฤติให้ดีทางกาย วาจา ใจ อย่างไรก็ตาม คำว่า

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), เพื่อชีวิตที่ดี, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา ๒๕๔๗), หน้า ๒๕.

^{๑๑} ก่องแก้ว เจริญอักษร, การพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๓.

“บุคลิกภาพ” ในความหมายนี้ จึงครอบคลุมถึงการปรับพฤติกรรมโดยมีแนวของศาสนาเป็นเครื่องนำทาง^{๑๒}

ดังนั้น การพัฒนาพฤติกรรมที่ดี จึงต้องเริ่มจากพฤติกรรมที่ติดตัวมา หรือที่พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต)เรียกว่าพฤติกรรมเคยชิน พฤติกรรมจากสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติที่บุคคลต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย และการขัดเกลาพฤติกรรมตนเองต่อไปภายในกรอบของศีลธรรม คือความประพฤติดีงามที่กำหนดไว้แล้วตามหลักของพระพุทธศาสนานั้นเอง พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า ในบรรดาพฤติกรรมทั้งหลาย พฤติกรรมเคยชินถือว่าสำคัญที่สุด และควรเอาใจใส่มากที่สุด พฤติกรรมเคยชินมีความสำคัญในแง่ที่ว่าทั้งชีวิตส่วนใหญ่ของแต่ละคนดำเนินไปด้วยความเคยชิน เขาจะแสดงออก กระทำหรือมีปฏิกิริยาต่อสิ่งใดๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคมหรือทางวัตถุ ก็ทำไปตามความเคยชินของตนทำให้เปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ยากสำหรับบางคนอาจแก้ไขไม่ได้เลย เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องสร้างพฤติกรรมเคยชินที่ดี ที่เกื้อหนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืนและเกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อมให้เกิดขึ้นคือจะต้องช่วยสร้างพฤติกรรมเคยชินที่ดีตั้งแต่วัยเด็ก เริ่มตั้งแต่ครอบครัวและโรงเรียน โดยให้มีพฤติกรรมเคยชินในการดำเนินชีวิตทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการกิน การอยู่ การเดิน การเล่น การใช้ของ ในลักษณะที่ไม่ทำ ลายสภาพแวดล้อม แต่ให้เกื้อกูลแก่สภาพแวดล้อม ให้เป็นสุขในการอยู่กับต้นไม้ ดอกไม้ในธรรมชาติ ให้มีอากาศเป็นมิตรเอ็นดูกรุณาต่อสัตว์ต่างๆ และรู้จักเรียนรู้จากธรรมชาติถ้าสร้างตัวนี้ขึ้นมาได้ เราจะประสบความสำเร็จมาก วินัยและกฎเกณฑ์ต่างๆ ตลอดจนกฎหมายของบ้านเมืองที่จะได้ผลดีก็ต้องเน้นจากพฤติกรรมเคยชินเหล่านี้ ต่อมาเป็นพฤติกรรมเคยชินระดับสังคม หรือวัฒนธรรมนี้ยิ่งหนักแน่นได้ผลมาก เพราะมีการถ่ายทอดต่อกันมา วัฒนธรรมจัดเป็นวินัยอย่างหนึ่ง เพราะเป็นแบบแผนของสังคม และเป็นเครื่องฝึกพฤติกรรมของคน อีกคำหนึ่งคือ จริยธรรม ตามความหมายของตะวันตก(Ethics) ที่เราเรียกว่า ศีลนั้น จะได้ผลดีหรือเป็นจริงเป็นจัง ถ้าลงตัวไปอยู่ในวัฒนธรรมที่ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายพฤติกรรมที่มีเมตตากรุณา การรักษาทรัพย์หรือสมบัติของส่วนรวม การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดเป็นต้น^{๑๓}

โรงเรียนบ้านหมากตูมดอนยานาง มีกิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธ กิจกรรมนี้เป็นช่องทางให้นักเรียนที่เก็บเงินหรือสิ่งของต่างๆ ได้นำมาแจ้งครู เพื่อประกาศหาเจ้าของ^{๑๔}

แนวทางในการแก้ไขพฤติกรรมที่เคยชิน โดยการทำให้การเห็นแก่ตัวกับการเห็นแก่ผู้อื่นกลมกลืนเป็นอันเดียวกัน ในทางพระพุทธศาสนาหมายความว่า เราทำให้แก่ผู้อื่นก็เพื่อสนองความอยากของเราที่จะให้เขามีความสุข เช่น พ่อแม่รักลูก อยากให้ลูกของตัวเองมีความสุข การทำให้ลูกมี

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๙๔ - ๒๐๐.

^{๑๔} สัมภาษณ์ เด็กชายศิวานถ ละชินลา, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านหมากตูมดอนยานาง, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๑.

ความสุขก็เป็นการเห็นแก่ตัวของพ่อแม่พร้อมกับเป็นการเห็นแก่ลูกคือเห็นแก่ผู้อื่นด้วย โรงเรียนบ้านหมากตูมคดอยยานาง ได้จัดให้มีโครงการตักบาตรทุกวันพระ โดยให้นักเรียนเตรียมสิ่งของที่จะนำมาใส่บาตรมาจากบ้าน เมื่อมาถึงโรงเรียนก็มีการไหว้พระรับศีล ถวายทานโดยนักเรียนเป็นผู้ปฏิบัติกิจกรรมดังกล่าวทั้งหมด ครูเป็นผู้เข้าร่วมกิจกรรมและคอยอำนวยความสะดวกให้นักเรียนโครงการดังกล่าวได้ทำติดต่อกันมาหลายปีแล้วโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปลูกฝังคุณลักษณะของผู้เรียนให้เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ การพัฒนาคุณธรรมเช่นเมตตาเป็นต้น ในเบื้องต้นขณะยังไม่หมดกิเลส ก็เป็นไปตามแนวความคิดนี้ด้วย คือปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข เมื่อต้องการให้คนอื่นมีความสุข ความสุขของเรานี้ก็เนื่องด้วยความสุขของผู้อื่น คือต้องอาศัยหรือขึ้นต่อความสุขของผู้อื่น เช่น ฉันทจะเป็นสุขได้ ก็ต่อเมื่อได้เห็นหมู่บ้านนี้อยู่กันอย่างร่มเย็นปลอดภัย หรืออาจขยายออกไปอีกถึงกับว่า ฉันทจะเป็นสุข ต่อเมื่อได้เห็นชุมชนนี้ สังคมนี้ ตลอดจนโลกนี้มีสันติสุข วิธีการนี้เรียกได้ว่าเป็นวิธีพัฒนาความต้องการ คือปรับเปลี่ยนความต้องการของคน แล้วพฤติกรรมและสภาพจิตใจอื่นๆก็เปลี่ยนตามไปเอง แต่ต้องเน้นที่ความต้องการและถือว่าความต้องการของคนเป็นสิ่งที่ปรับเปลี่ยนได้ พัฒนาได้ ซึ่งก็เข้าหลักพระพุทธศาสนาอยู่นั่นเอง^{๑๕}

หากพิจารณาจากองค์แห่งมรรค ในด้านพฤติกรรมแสดงออกของบุคคลนั้น หมายรวมเอาสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะไว้ด้วยกัน หรือเรียกว่าเป็นการพัฒนาพฤติกรรมภายในกรอบแห่งศีล โรงเรียนบ้านหมากตูมคดอยยานาง ได้จัดให้มีกิจกรรมการนั่งสมาธิ กิจกรรมการสวดมนต์ประจำสัปดาห์ กิจกรรมการเข้าค่ายพุทธบุตร กิจกรรมโครงการคุณธรรม กิจกรรมถวายเพลพระประจำสัปดาห์ เป็นต้น เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมอันพึงประสงค์ให้กับผู้เรียน ผลสำเร็จของกิจกรรมนี้ ส่งผลให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามหลักสูตร คือ เอื้ออาทรต่อผู้อื่น มีความกตเวทิต่อผู้มีพระคุณและดำรงตนอย่างมีคุณธรรมและจริยธรรม^{๑๖}

แนวทางในการใช้สัมมาวาจาหรือที่เรียกว่าการพูดเป็น โดยลักษณะของนักพูดที่ดีนั้น เป็นลักษณะของนักปราชญ์ที่ระบุนไว้ในหลักพุทธศาสตร์คือ เป็นผู้ฉลาดรอบรู้อย่างแท้จริงและจะมีความเคยชินที่จะไม่กล่าวถ้อยคำดังต่อไปนี้เลย ๑. คำพูดเท็จ ๒. คำพูดยุงส่อเสียด ๓. คำพูดหยาบไม่สุภาพ ๔. คำพูดเพื่อเจ้อเหลวไหล และกล่าวว่าผลจากการไม่พูดผิดๆ เช่นนั้นย่อมทำให้ผู้นั้นพบแต่ความสุขไม่ว่าอยู่ที่ใดในโลก และในทางตรงกันข้าม ในรายชื่อคนที่พูดมาก โดยขาดสติหรือพูดพาล่ามก็อาจพูดผิดๆได้ในลักษณะของถ้อยคำ ๔ แบบที่กล่าวมาแล้วนั้น ซึ่งจะมีผลให้พบแต่ความเดือดร้อน ความล้มจมตกต่ำในชีวิตของตนในอนาคตได้^{๑๗}

^{๑๕} สัมภาษณ์ นางสาวบุญญาณี ปรารถนา, ครูโรงเรียนบ้านหมากตูมคดอยยานาง, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖} สัมภาษณ์ นางบุษบา แสงลี, ครูโรงเรียนบ้านหมากตูมคดอยยานาง, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗} ก่องแก้ว เจริญอักษร, การพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวพุทธ, หน้า ๘๖.

จากการสัมภาษณ์นักเรียนพบว่า กิจกรรมหน้าเสาธงมีกิจกรรมหลัก คือ การร้องเพลงชาติ เพื่อนางขึ้นยอดเสา ต่อจากนั้นก็มีการไหว้พระสวดมนต์ และมีครูเวรเป็นผู้มาให้คำแนะนำ ให้การอบรม ให้อิโวกา ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรม ข่าวสารน่ารู้ต่าง ๆ หรือ กล่าวชื่นชมคุณความดีของนักเรียน เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวโรงเรียนได้ถือปฏิบัติติดต่อกันเป็นประจำทุกวัน^{๑๘}

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการพูดมากนั้นมีผลเสียมากกว่าผลดี และยังมีผลสืบเนื่องไปถึงที่ว่า ขาดการเป็นนักฟังที่ดีไปด้วย เพราะคนดีมีปัญญา คือ ผู้มีความรู้ความสามารถในการที่จะกล่าวถ้อยคำโดยผ่านการไตร่ตรองมาก่อน ล้วนแล้วแต่เป็นความจริงที่จะทำให้ผู้ฟังเกิดความเลื่อมใส และเชื่อถือคำพูดนั้นว่าเป็นคำพูดที่น่าเชื่อถือและเป็นประโยชน์ โดยนำคำพูดนั้นไปปฏิบัติตาม การพัฒนาพฤติกรรมภายในกรอบของศีลข้อต่อมาคือการ ทำเป็นหรือทำถูกความหมายของการ ทำเป็น หรือทำถูก(สัมมากรรมมันตะ)ตามหลักพุทธศาสนานั้นมิใช่เพียงคนๆหนึ่งจะต้องควบคุมตนเองให้ได้ซึ่งมีความประพฤติดีงามตามหลักของศีลธรรมเท่านั้น ยังจะต้องมีความหมายถึงว่า คนๆนั้นจะต้องทำให้เป็นตามบทบาทและสถานภาพของตนในทุกรูปแบบที่ตนได้เกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่ด้วยในระยะเวลาอันนั้น คือ จะต้องประพฤติตนตามหลักการ ไม่เบียดเบียน แต่เกื้อกูลกันเพื่อความเป็นปกติสุขของสังคม^{๑๙}

มีคำสอนอีกส่วนหนึ่ง กล่าวตักเตือนชาวพุทธให้ระคับระคองชีวิตตนเองให้ดีด้วยการประพฤติตนให้ถูกต้องในการดำรงชีวิตอยู่ตลอดด้วยอันยาวนานก่อนสิ้นชีวิตไปเพราะความแก่ชรา กล่าวให้สอดคล้องกับการพัฒนาบุคลิกภาพตามแบบพุทธก็คือการควบคุมตนเอง หรือฝึกฝนตนเองให้เจริญขึ้นทั้ง ๓ วัย คือวัยต้น วัยกลาง และวัยปลาย^{๒๐}

วัยต้น คือวัยแห่งการศึกษาเล่าเรียน บำรุงสุขภาพให้แข็งแรง^{๒๑} การเสาะหาความรู้และประสบการณ์ทั้งทางโลกและทางธรรม (การบวชเรียน) การฝึกฝนอาชีพและการเลือกคู่ครอง ทั้งนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นวัยแห่งการเรียนรู้ จึงต้องรู้จักสำเหนียก และจากการสัมภาษณ์นักเรียนในโรงเรียนได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า การรับฟังให้มากโดยทำตนให้ว่าง่ายตามคำแนะนำสั่งสอนของผู้ใหญ่ หรือผู้ปกครองและท่านผู้รู้ทั้งหลายจะทำให้มีพฤติกรรมที่ดีขึ้น^{๒๒}

^{๑๘} สัมภาษณ์ เด็กชายนวพล ต้าตาด, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านหมากตุมดอนยานาง, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๙๘.

^{๒๐} สัมภาษณ์ เด็กหญิงพรทิศา พลดงนอก, นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียนบ้านหมากตุมดอนยานาง, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๒๑} สัมภาษณ์ เด็กชายธีรเดช บุตรมาน, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านหมากตุมดอนยานาง, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๒๒} สัมภาษณ์ เด็กชายศุภชัย บัวสาย, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านหมากตุมดอนยานาง, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๑.

จากการสัมภาษณ์นักเรียนในโรงเรียนได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า การกระทำตนให้ถูกต้อง เป็นหลักการกระทำชอบหรือกระทำถูกต้องตามวัยเพื่อเป็นการพัฒนาตนเองในด้านพฤติกรรม ทำให้ชีวิตมีความก้าวหน้าตลอดระยะเวลาแห่งการดำรงชีวิต^{๒๓} นอกจากนี้การกระทำถูกในแง่ของศีลยังประกอบไปด้วย ๑. การไม่ทำร้ายทำลายผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน แต่จงช่วยเหลือเกื้อกูลเขา ๒. การไม่เบียดเบียนทรัพย์สิน หรือสิทธิของผู้อื่น แต่จงแบ่งปันและบริจาค ๓. การไม่สำส่อนทางเพศ แต่จงพอใจเฉพาะคู่ครองของตนเหล่านี้ นักเรียนในโรงเรียนได้ให้ทัศนะอีกว่า ในการพัฒนาพฤติกรรมในแบบของพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นการไม่สร้างอกุศลกรรมใหม่ให้เกิดขึ้น เพราะปราศจากการเบียดเบียนนั่นเอง^{๒๔}

การเลี้ยงชีพชอบ(สัมมาอาชีวะ) ได้แก่การประกอบอาชีพสุจริต อาชีพสุจริตคืออาชีพอะไรก็ได้ที่ไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน และเป็นอาชีพที่ไม่ผิดกฎหมาย หรือกล่าวได้ว่าผู้ประกอบอาชีพจะต้องปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม จึงจะไม่ทำให้การเลี้ยงชีวิตตนเองต้องกระทบกระเทือนน้ำใจหรือทรัพย์สินและความปลอดภัยในชีวิตของผู้อื่น คำสอนในพระพุทธศาสนาได้ระบุอาชีพที่ต้องห้ามไม่ควรกระทำถือเป็นอาชีพที่ไม่เหมาะสม ได้แก่ ๑.การค้าอาวุธ ๒. การค้ามนุษย์ ๓. การค้าสัตว์มีชีวิต ๔. การค้าสุรายาเมา ๕. การค้ายาพิษ^{๒๕}

การเลี้ยงชีพชอบนั้นต้องเลี้ยงตนเองให้มีความสุขในระดับหนึ่ง พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงความสุขของคฤหัสถ์ ๔ ประการ ในการประกอบสัมมาอาชีวะและการบริโภคมว่า “๑. อัดถิสุข (สุขเกิดจากความมั่งคั่ง) ๒. โภคสุข (สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์) ๓. อนนสุข (สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้) ๔. อนวัชชสุข (สุขเกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ)”^{๒๖} ซึ่ง แสง จันทร์งาม ได้ให้ข้อสรุปในเรื่องการทำมาหาเลี้ยงชีพตามหลักพระพุทธศาสนาว่า เป็นคำสอนที่ให้ชาวพุทธปฏิบัติตนไปตามระดับขั้นรวม ๖ ขั้น คือ รู้จักหา รู้จักเก็บ รู้จักใช้ รู้จักพอ รู้จักให้ รู้จักวาง สามขั้นแรกเป็นการปฏิบัติตนในระดับล่าง ส่วนอีกสามขั้นหลังเป็นระดับสูง มุ่งให้ผู้ปฏิบัติสัมมาอาชีวะประพฤติตนไปสู่ความดับทุกข์อย่างแท้จริง^{๒๗}

จากการสัมภาษณ์ครูในโรงเรียนได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า แนวทางในการใช้ปัญญาเพื่อพัฒนาพฤติกรรมนี้ เริ่มจากการปรับเปลี่ยนทัศนคติมุมมองต่อตนเองและมุมมองที่มีต่อโลก การ

^{๒๓} สัมภาษณ์ เด็กหญิงฐิติภา ขาวขำ, นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียนบ้านหมากตูมดอนยานาง, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๒๔} สัมภาษณ์ เด็กหญิงศิริสร ทองขาม, นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียนบ้านหมากตูมดอนยานาง, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๒๕} อจ.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๕๕.

^{๒๖} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕.

^{๒๗} ก่องแก้ว เจริญอักษร, การพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวพุทธ, หน้า ๑๑๙.

ปรับปรุงพัฒนาพฤติกรรมโดยการถ้อยทีถ้อยอาศัยต่อสภาพแวดล้อม โดยไม่ทำลายแต่ช่วยกันสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมที่ดีให้เกิดขึ้น ด้วยการแก้ปัญหามาเป็นเครื่องนำทาง ถ้าสามารถกระทำได้อีก จะทำให้ทั้งบุคคลและสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข หรือจะก้าวไปถึงระดับโลกก็จะเป็นการดี เพราะจะทำให้คนมีจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อการกระทำทั้งต่อตนเองและต่อโลกมากขึ้น^{๒๘}

นอกจากการพัฒนาทางพฤติกรรมในระดับบุคคลแล้ว การพัฒนาพฤติกรรมอีกระดับหนึ่ง ที่มีผลส่งให้บุคคลในสังคม เกิดการสงเคราะห์และยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนในสังคมก่อให้เกิดการประสานการหมู่ชนไว้ด้วยความสามัคคี ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้ ไม่แตกแยกกระจัดกระจาย ทำให้มีเอกภาพและมีความมั่นคง เรียกว่า สังคหวัตถุ ๔

๑) ทาน การให้ปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เฉลี่ยเจือจาน แจกจ่าย ช่วยเหลือด้วยสิ่งของทรัพย์สินเงินทอง ตลอดจนวิชาความรู้ (ช่วยด้วยทุน สิ่งของ หรือความรู้)

๒) ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน ใช้คำสุภาพ ให้เกียรติกัน พูดด้วยความหวังดีมีน้ำใจบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ (ช่วยด้วยถ้อยคำ)

๓) อตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา สละเรี่ยวแรงกำลังกายช่วยเหลือกัน และบำเพ็ญประโยชน์ (ช่วยด้วยกำลังงาน)

๔) สมานัตตตา เอาตัวเข้าเสมอสมาน ร่วมหมู่ ร่วมมือ ร่วมจุดหมาย ร่วมแก้ไขปัญหา ร่วมทุกข์ร่วมสุข ปฏิบัติต่อกันโดยเสมอภาค เสมอต้นเสมอปลาย ด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาให้เหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์ (ช่วยด้วยการร่วมสร้างสรรค์และแก้ปัญหา)^{๒๙}

หลักดังกล่าวจึงเป็นผลมาจากพฤติกรรมที่ได้รับการพัฒนาแล้ว ย่อมส่งผลให้สังคมเกิดความสงบร่มเย็น เพราะเจตนาหรือพฤติกรรมที่ดี ย่อมมาจากคุณภาพของจิตที่ดี ดังนั้นผู้มีปัญญาเมื่อพัฒนาพฤติกรรมอย่างต่อเนื่องมากขึ้น จึงส่งผลให้คุณภาพของจิตได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเช่นกัน

^{๒๘} สัมภาษณ์ นางสาวบุญญาณี ปราหลา, ครูโรงเรียนบ้านหมากตมุดอนยานาง, ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา ๒๕๓๙), หน้า ๒๑.

๔.๓ การพัฒนาปัญญาเพื่อการพัฒนาจิต

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของการพัฒนาปัญญากับการพัฒนาจิตว่า ปัญญากับจิตใจจะต้องเชื่อมโยงเอื้อผลกันตลอดเวลาเมื่อปัญญาเจริญขึ้นก็คือการที่คนจะมีจิตใจที่เป็นอิสระและมีความสุขได้มากขึ้น เมื่อจิตใจเจริญงอกงามขึ้น ก็คือการที่คนมีปัญญามากขึ้น เข้าใจชีวิตมากขึ้น และจึงรู้จักที่จะปฏิบัติต่อชีวิตคือ ดำเนินชีวิตได้ถูกต้องยิ่งขึ้น พร้อมทั้งปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายที่แวดล้อมในโลกได้ถูกต้องยิ่งขึ้น^{๓๐}

พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนเรื่องการฝึกตนโดยการใช้ความเพียรชอบ(สัมมาวายามะ) ด้วย “การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตให้ผ่องแผ้ว”^{๓๑} การทำความเพียรเพื่อให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา แต่คำสอนของพระพุทธองค์เป็นความเพียรที่มากกว่านั้นหรือเรียกว่าเป็นความเพียรที่สมบูรณ์แบบ ที่เรียกว่า สัมมัปปธาน ๔ ได้แก่ ๑. เพียรระวัง หมายถึงเพียรปิดกั้นอย่าให้ความชั่วเกิดขึ้นแก่ตน ๒. เพียรกำจัด คือ ความเพียรที่จะละทิ้งความชั่วความบกพร่องที่มีอยู่ หรือที่เกิดขึ้นให้หมดไป ๓. เพียรสร้าง หมายถึงการหมั่นทำความดีงามให้ปรากฏขึ้นบ่อยๆ ทั้งปรากฏแก่ผู้อื่นและปรากฏแก่ใจตนเอง ๔.. เพียรรักษา ตามหลักพุทธธรรมกล่าวว่า แม้ความดีที่มีอยู่เดิมก็อาจลดน้อยถอยลงได้ ความเพียรพยายามที่จะรักษาความดีเป็นเรื่องยากลำบากไม่น้อย ซึ่งคนที่มีลักษณะของจิตใจที่อ่อนไหวจะเป็นผู้ที่ขาดคุณสมบัติในการรักษาความเพียร ดังนั้นการรักษาความดีจึงเป็นงานที่ต้องใช้ความเพียรอย่างมาก^{๓๒}

เรื่องการทำความเพียรให้สมบูรณ์จึงแบ่งออกเป็น ๒ แนวทาง ได้แก่ ๑. เพียรระวังและกำจัดความชั่วหรือกุศลให้หมดไป ๒. เพียรสร้างและรักษาความดีหรือกุศลนั้นไว้ ผู้ที่สามารถกระทำได้ทั้ง ๒ แนวทางนี้ ก็คือผู้ที่ผ่านความสำเร็จในระดับธรรมดาทั่วไปและพร้อมที่จะก้าวไปสู่ความสำเร็จในระดับที่สูงขึ้นความระลึกชอบ(สัมมาสติ) จะมีแนวทางใดที่จะทำให้จิตได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าการเจริญสติเป็นกระบวนการที่สำคัญอย่างที่จะทำให้จิตได้รับการพัฒนา โดยอาศัยกระบวนการปฏิบัติ ดังนี้

การเจริญสติปัฏฐาน คือการเป็นอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะซึ่งทำให้สภาพตัวตนที่จิตอวิชชาปั้นแต่งไม่มีช่องทางที่จะแทรกตัวเข้ามาในความคิดแล้วก่อปัญหาขึ้นได้เลย การปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐานนี้ นักศึกษาฝ่ายตะวันตกบางท่านนำไปเปรียบเทียบวิธีการแบบจิตวิเคราะห์ของจิตแพทย์ (Psychiatrist) สมัยปัจจุบัน และประเมินคุณค่าว่าสติปัฏฐานได้ผลดีกว่า และใช้ประโยชน์ได้

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ธรรมกับการพัฒนาชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา ๒๕๓๙), หน้า ๔๘- ๔๙.

^{๓๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

^{๓๒} ก่องแก้ว เจริญอักษร, **การพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวพุทธ**, หน้า ๑๓๕ - ๑๓๖.

กว้างขวางกว่า เพราะทุกคนสามารถปฏิบัติเองได้ และใช้ในยามปรกติเพื่อความสุขภาพจิตที่ดีได้ด้วย
สาระสำคัญของการเจริญสติปัฏฐานมีดังนี้

๑) องค์ประกอบหรือสิ่งที่ร่วมอยู่ในกระบวนการปฏิบัติมี ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายที่ทำ(ตัวการที่คอยกำหนดหรือคอยสังเกตเพ่งพิจารณา)กับฝ่ายที่ถูกทำ (สิ่งที่ถูกกำหนดหรือถูกสังเกตเพ่งพิจารณา)

๒) องค์ประกอบฝ่ายที่ถูกทำหรือถูกกำหนดเพ่งพิจารณา ก็คือสิ่งธรรมดาสามัญที่มีอยู่กับตัวของทุกคนนั่นเอง เช่น ร่างกาย การเคลื่อนไหวของร่างกาย ความรู้สึกนึกคิดต่างๆ เฉพาะที่เป็นปัจจุบัน คือ ที่กำลังเกิดขึ้น เป็นไปอยู่ในขณะนั้นเท่านั้น

๓) องค์ประกอบฝ่ายที่ทำ คือ คอยกำหนดเพ่งพิจารณา เป็นตัวการหลักของสติปัฏฐาน ได้แก่ สติ กับ สัมปชัญญะ สติ เป็นตัวเกาะจับสิ่งที่จะพิจารณาเอาไว้ สัมปชัญญะ เป็นตัวปัญญาตระหนักรู้สิ่งหรืออาการที่ถูกพิจารณานั้นว่า คืออะไร มีความมุ่งหมายอย่างไร เช่น เมื่อกำหนดพิจารณาการเคลื่อนไหวของร่างกาย เช่น การเดิน ก็รู้ตัวว่าเดินทำไม เพื่อไปไหน เป็นต้น และเข้าใจสิ่งนั้นหรือการกระทำนั้นตามความเป็นจริง โดยไม่เอาความรู้สึกเป็นตนของตนเข้าเคลือบ

๔) อาการที่กำหนดเพ่งพิจารณานั้น มีสาระสำคัญอยู่ที่ ให้รู้เห็นตามที่มันเป็นในขณะนั้น คือ ดู-เห็น-เข้าใจ ว่าอะไร กำลังเป็นไปอย่างไร ปรากฏผลอย่างไร เข้าเผชิญหน้ารับรู้ พิจารณา เข้าใจตามความเป็นไปให้ทันทุกอย่างขณะเท่านั้น ไม่สร้างปฏิกิริยาใดๆ ขึ้นในใจ ไม่มีการคิดกำหนดค่า ไม่มีการคิดวิจารณ์ ไม่มีการวินิจฉัยว่า ดีชั่ว ถูกผิด เป็นต้น ไม่ใส่ความรู้สึกความโน้มเอียงในใจ ความยึดมั่นต่างๆ ลงไปว่า ถูกใจ ไม่ถูกใจ ชอบ ไม่ชอบ เป็นต้น

อาการที่เป็นอยู่โดยมีสติสัมปชัญญะตลอดเวลา มีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งที่เรียกว่า เป็นอยู่ในปัจจุบัน หรือมีชีวิตอยู่ในขณะปัจจุบัน กล่าวคือสติกำหนดตามทันสิ่งที่เกิดขึ้นการเป็นอยู่ในขณะปัจจุบันเช่นนี้ก็คือการไม่ตกเป็นทาสของตัณหา ไม่ถูกตัณหาหล่อไว้หรือชักจูงไปนั่นเอง แต่เป็นการอยู่ด้วยปัญญาทำให้พ้นจากอาการต่างๆ ของความทุกข์ เช่น ความเศร้าซึมเสียดาย ความร้อนใจ กลุ่มกังวล เป็นต้น และทำให้เกิดความรู้ พร้อมทั้งความปลอดภัยโปร่งผ่องใสเบาสบายของจิต

เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการฝึกจิตของผู้ฝึกจะได้รับผลของการปฏิบัติที่เป็นประโยชน์มากมาย ทั้งในด้านการนำมาพัฒนาตนเองเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในทางโลก ซึ่งเรียกว่าเป็นการพัฒนาจิต ๓ ด้าน ดังนี้

๑) ด้านการพัฒนาจิต จะเป็นจิตที่มีคุณภาพ หมายถึง จิตมีคุณธรรมต่างๆ ที่ทำให้จิตใจประณีตดีงาม เช่น มีเมตตากรุณา มีศรัทธา มีความกตัญญูกตเวที เป็นต้น

๒) ด้านพัฒนาสมรรถภาพของจิตใจ หมายถึง ความสามารถของจิต ซึ่งมีความเข้มแข็งมีความสามารถที่จะเอาไปใช้งานได้ดี จิตของเราเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องนำไปใช้งาน เราจะทำงานได้เก่ง เราจะต้องมีจิตที่มีสมรรถภาพจิตที่ดีเป็นพื้นฐานก่อน เราจะใช้ปัญญาคิดค้นอะไรต่างๆ ให้ได้ผลตลอดจนจะก้าวหน้าไปด้วยดีในการพัฒนาชีวิต จิตของเราก็ต้องมีสมรรถภาพเช่นกัน สมรรถภาพของ

จิตนี้เน้นที่ตัวสมาธิ คือจิตจะต้องมีสมาธิจึงจะทำงานได้ผลดี นอกเหนือจากสมาธิแล้ว จะต้องมีส่วนอื่น ๆ จะต้องมีความเพียรพยายาม ความกล้าสู้ ความเอาใจใส่ ความรับผิดชอบ ความเข้มแข็งของจิตใจ ความอดทน เป็นต้น

๓) ด้านการพัฒนาสุขภาพจิต นอกจากจะมีคุณธรรม เป็นจิตที่พัฒนาแล้ว และนอกจากจะมีสมรรถภาพจิตที่เป็นความเข้มแข็งแล้ว ก็ต้องมีสุขภาพจิตที่ดีด้วย คือจิตใจนั้นมีความสุข เป็นจิตใจที่มีความเบิกบานมีปิติ มีความอิมใจ มีปราโมทย์ มีความร่าเริงบันเทิงใจเป็นต้น ลักษณะต่างๆ ของจิตใจที่มีความสุขนี้ เป็นสิ่งสำคัญที่ย้ำมากในพระพุทธศาสนาเวลาพูดถึงการพัฒนาจิตเรามักจะนึกถึงแต่ด้านพัฒนาสมรรถภาพจิต บางครั้งเน้นมากเกินไปจนขาดด้านสุขภาพจิตไปเลย การขาดสุขภาพจิตเป็นปัญหาสำคัญของสังคมไทยในยุคปัจจุบันจึงไม่ลืมที่จะเน้นเรื่องสุขภาพจิตไว้ให้มาก^{๓๓}

ผลอีกประการหนึ่งเมื่อจิตพัฒนาไปจนถึงที่สุด ก็จะเป็นจิตของผู้ที่หลุดพ้นจากอัสวกิเลสทั้งหลาย มีความบริสุทธิ์พ้นจากความยึดมั่นในสรรพสิ่งต่างๆ เป็นจิตของผู้มีโลกุตระปัญญา ๔ ประการดังนี้

๑) ในแง่ของความบริสุทธิ์ เมื่อสติจับอยู่กับสิ่งที่ต้องการกำหนดอย่างเดียว และสัมปชัญญะรู้เข้าใจสิ่งนั้นตามที่มันเป็น ย่อมเป็นการควบคุมกระแสการรับรู้และความคิดไว้ให้บริสุทธิ์ ไม่มีช่องทางที่กิเลสต่างๆ จะเกิดขึ้นได้ และในเมื่อวิเคราะห์มองเห็นสิ่งเหล่านั้นเพียงแต่ตามที่มันเป็น ไม่ใช่ความรู้สึก ไม่สร้างความคิดคำนึง ตามความโน้มเอียงและความใฝ่ใจต่างๆ ที่เป็นสกวิสัย (Subjective) ลงไป ก็ย่อมไม่มีความยึดมั่นต่างๆ ไม่มีช่องทางที่กิเลสทั้งหลายเช่นความโกรธจะเกิดขึ้นได้ เป็นวิธีกำจัดอัสวะเก่าและป้องกันอัสวะใหม่ไม่ให้เกิดขึ้น

๒) ในแง่ของความเป็นอิสระ เมื่อมีสภาพจิตที่บริสุทธิ์อย่างในข้อ (๑) แล้ว ก็ย่อมมีความเป็นอิสระด้วย โดยจะไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่างๆ ที่เข้ามากระทบ เพราะอารมณ์เหล่านั้นถูกใช้เป็นวัตถุสำหรับศึกษาพิจารณาแบบ สภาวิสัย (Objective) ไปหมด เมื่อไม่ถูกแปลความหมายตามอำนาจอัสวะที่เป็นสกวิสัย (Subjective) สิ่งเหล่านั้นก็ไม่มีอิทธิพลตามสกวิสัยแก่บุคคลนั้น และพฤติกรรมต่างๆ ของเขา จะหลุดพ้นจากการถูกบังคับด้วยกิเลสที่เป็นแรงขับหรือแรงจูงใจไร้สำนึกต่างๆ (unconscious drive หรือ unconscious motivations) เขาจะเป็นอยู่อย่างที่เราเรียกว่า ไม่อิงอาศัย (คือ ไม่ต้องขึ้นต่อตณหาและ ทิฏฐิ) ไม่ยึดมั่นสิ่งใดในโลก

๓) ในแง่ของปัญญา เมื่ออยู่กับกระบวนการทำงานของจิตเช่นนี้ ปัญญาย่อมทำหน้าที่ได้ผลดีที่สุด เพราะจะไม่ถูกเคลือบหรือหันเหไปด้วยความรู้สึก ความเอนเอียง และอคติต่างๆ ทำให้รู้เห็นตามที่มันเป็น คือ รู้ตามความจริง

๔) ในแง่ความพ้นทุกข์ เมื่อจิตอยู่ในภาวะตื่นตัว เข้าใจสิ่งต่างๆตามที่มันเป็น และคอยรักษาเท่าที่ของจิตอยู่ได้เช่นนี้ ความรู้สึกเอนเอียงในทางบวกหรือลบต่อสิ่งนั้นๆ ที่มีขึ้นเป็นไปโดย

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ธรรมกับการพัฒนาชีวิต, หน้า ๑๖.

เหตุผลบริสุทธิ์ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ จึงไม่มีทั้งความรู้สึกในด้านกระหายอยาก(อภิขณา)และความขัดเคือง กระทบใจ(โทมนัส) ปราศจากอาการกระวนกระวาย(Anxiety) ต่างๆ เป็นภาวะจิตที่เรียกว่าพันทุกข์ มีความโปร่งเบา ผ่อนคลาย สงบ เป็นตัวของตัวเอง^{๓๔}

การฝึกสติให้พร้อมก็เท่ากับเป็นการเตรียมตัวที่จะกระทำการงาน พระพุทธศาสนายกย่อง ความสำคัญของจิต โดยเฉพาะการทำจิตให้สงบเสียก่อน จึงจะมีผลต่อการปฏิบัติกิจการงานตั้งนั้น คุณภาพของจิตที่ดีจึงมาจากสติที่ตั้งมั่น เมื่อสติตั้งมั่นจึงทำให้จิตมีลักษณะเรียบ แน่วแน่อยู่กับสิ่งที่ กำหนด ไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป การฝึกจิตให้เป็นนั้นเรียกว่าการเจริญสมาธิ^{๓๕} (สมาสมาธิ) ความมุ่งหมายของสมาธิที่ใช้อย่างถูกต้อง หรือพูดตามศัพท์ว่าความมุ่งหมายของสมาธินั้น เพื่อเตรียมจิตให้พร้อมที่จะใช้ปัญญาอย่างได้ผลดี พูดอย่างง่าย ๆ ว่าสมาธิเพื่อปัญญา เพื่อจุดหมายคือการรู้เห็นตามความเป็นจริง แต่สมาธิยังมีคุณประโยชน์อื่นๆ ที่นอกเหนือไปจากจุดหมายนั้นอีก ประโยชน์ บางอย่างเป็นผลพลอยได้ในระหว่างการปฏิบัติเพื่อจุดหมายของสมาธินั้นเอง บางอย่างเป็นประโยชน์ ส่วนพิเศษออกไปซึ่งต้องอาศัยการฝึกฝนยิ่งกว่าธรรมดา บางอย่างเป็นประโยชน์ที่เกื้อกูลแม่แก่ท่านที่ ได้บรรลุจุดหมายของสมาธิเสร็จสิ้นไปแล้ว

๑) ประโยชน์ที่เป็นจุดหมายหรืออุดมคติทางศาสนา อันได้แก่ความหลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง ประโยชน์ที่แท้จริงของข้อนี้คือ การเตรียมจิตให้พร้อมที่จะใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้แจ้ง สภาวะธรรมตามความเป็นจริง เรียกตามศัพท์ว่า เป็นบาทแห่งวิปัสสนา ซึ่งจะนำไปสู่วิชาและวิมุตติในที่สุด

ประโยชน์ที่รองลงมา แม้จะไม่ถือเป็นจุดหมายที่แท้จริง คือการบรรลุภาวะที่จิตหลุดพ้นจากกิเลสชั่วคราว ที่เรียกว่าเจโตวิมุตติประเภทยังไม่เด็ดขาด กล่าวคือ หลุดพ้นจากกิเลสด้วยอำนาจพลังจิต โดยเฉพาะด้วยกำลังของฌาน กิเลสถูกกำลังสมาธิ กด ช่ม หรือทับไว้ตลอดเวลาที่อยู่ในสมาธินั้น

๒) ประโยชน์ในด้านการสร้างความสามารถพิเศษเหนือสามัญวิสัย ที่เป็นผลสำเร็จอย่างสูงในทางจิตหรือเรียกสั้นๆ ว่า ประโยชน์ในด้านอภิปัญญา ได้แก่การใช้สมาธิระดับฌานสมาบัติเป็นฐานทำให้เกิดฤทธิ์และอภิญญาชั้นโลกีย์อย่างอื่น ๆ คือ หูทิพย์ ตาทิพย์ ทายใจผู้อื่นได้ ระลึกชาติได้ จำพวกที่ปัจจุบันเรียกว่า ESP (Extrasensory Perception)

๓) ประโยชน์ในด้านสุขภาพจิตและการพัฒนาบุคลิกภาพ เช่น ทำให้เป็นผู้มีจิตใจและมีบุคลิกลักษณะเข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคงสงบ เยือกเย็น สุขภาพ นิ่มนวล สดชื่น ผ่องใส กระฉับกระเฉง กระปรี้กระเปร่า เบิกบาน งามสง่า มีเมตตากรุณา มองดูรู้จักตนเองและผู้อื่น ตามความเป็นจริง เตรียมจิตให้อยู่ในสภาพพร้อมและง่ายแก่การปลูกฝังคุณธรรมต่างๆ และเสริมสร้างนิสัยที่ดี รู้จักทำใจ

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๘๐๘ - ๘๑๗.

^{๓๕} ก่องแก้ว เจริญอักษร, **การพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวพุทธ**, หน้า ๑๖๑.

ให้สงบและสะกดยั้งความผองเบาความทุกข์ที่เกิดขึ้นในใจได้ เรียกอย่างสมัยใหม่ว่ามีความมั่นคงทางอารมณ์ และมีภูมิคุ้มกันโรคทางจิต ประโยชน์ข้อนี้จะเพิ่มพูนยิ่งขึ้นในเมื่อใช้จิตที่มีสมาธินั้นเป็นฐาน ปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน คือดำเนินชีวิตอย่างมีสติตามคู้รู้ทันพฤติกรรมทางกายวาจา ความรู้สึกนึกคิดและภาวะจิตของตนที่เป็นไปต่างๆ มองอย่างเอามาเป็นความรู้สำหรับใช้ประโยชน์อย่างเดียว ไม่ยอมเปิดช่องให้ประสบการณ์และความเป็นไปเหล่านั้น ก่อพิษเป็นอันตรายแก่ชีวิตจิตใจของตนได้เลย ประโยชน์ข้อนี้ย่อมเป็นไปในชีวิตประจำวันด้วย

๔) ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ใช้ช่วยให้จิตใจอ่อนคลาย หายเครียดเกิดความสงบหาย กระวนกระวาย ยิ่งหยุดจากความก่อกวนวิตกกังวล เป็นเครื่องพักผ่อนกาย ให้ใจสบายและมีความสุข

เป็นเครื่องเสริมประสิทธิภาพในการทำงาน การเล่าเรียน และการทำกิจทุกอย่างเพราะจิตที่เป็นสมาธิ แน่วแน่อยู่กับสิ่งที่กำลังกระทำ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก ไม่เลือนล่อยเสียยอมช่วยให้เรียน ให้คิด ให้ทำงานได้ผลดี การงานก็เป็นไปโดยรอบคอบ ไม่ผิดพลาด และป้องกันอุบัติเหตุได้ดี เพราะเมื่อมีสมาธิย่อมมีสติกำกับอยู่ด้วย ดังที่ท่านเรียกว่าจิตเป็น กัมมณียะ หรือ กรรมณียะ แปลว่าควรแก่ งาน หรือเหมาะแก่การใช้งาน

ช่วยเสริมสุขภาพกายและใช้แก้ไขโรคได้ ร่างกายกับจิตอาศัยกันและมีอิทธิพลต่อกัน บุคคลทั่วไปเมื่อกายไม่สบาย จิตใจก็พลอยอ่อนแอเศร้าหมองขุ่นมัว ครั้งเมื่อเสียใจไม่มีกำลังใจก็ยิ่งซ้ำ ให้โรคทางกายนั้นทรุดหนักลงไปอีก ผู้ที่มีจิตใจเข้มแข็งสมบูรณ์ เมื่อเจ็บป่วยกายก็ไม่สบายอยู่แค่กาย เท่านั้น จิตใจไม่พลอยป่วยไปด้วย ยิ่งกว่านั้นกลับใช้ใจที่สบายมีกำลังจิตเข้มแข็งนั้น หันกลับมาส่ง อิทธิพลบรรเทาหรือผ่อนเบาโรคทางกายได้อีกด้วย อาจทำให้โรคหายง่ายและไวขึ้น ในด้านผู้มีจิตใจ ผ่องใสเบิกบาน ย่อมช่วยให้กายเอิบอิมผิวพรรณผ่องใสสุขภาพกายดี เป็นภูมิต้านทานโรคไปในตัว โรค กายหลายอย่างเป็นเรื่องของกายจิตสัมพันธ์ เกิดจากความแปรปรวนทางจิตใจ เช่น ความมักโกรธบ้าง ความก่อกวนบ้าง ทำให้เกิดโรคปวดศีรษะบางอย่างหรือโรคแผลในกระเพาะอาหารอาจเกิดได้เป็น ต้น เมื่อทำจิตใจให้ดีด้วยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่งก็ช่วยแก้ไขโรคเหล่านั้นได้^{๓๖}

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ทางด้านจิตที่ได้รับการพัฒนามาแล้ว และสามารถนำมาพัฒนา คุณภาพชีวิตอย่างได้ผลนั้น ในทางพระพุทธศาสนาเห็นว่า ต้องอาศัยธรรมชาติ ๒ ส่วน

๑) ธรรมชาติภายนอก สำหรับเป็นอารมณ์ในการฝึกฝน เช่น ชาติดิน น้ำ ลม ไฟ แสง สี พิจารณาอาหาร สิ่งปฏิภูล ของไม่สวยงามเป็นต้น หรือที่เรียกว่า กรรมฐาน ^{๓๗} ๔๐

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, หน้า ๘๒๔ - ๘๓๕.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๕๔.

๒) ธรรมชาติภายในที่เกิดกับจิต อันได้แก่ สติ มาเป็นเครื่องผูกจิต การพิจารณาอารมณ์ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นหรือเรียกว่า วิปัสสนากรรมฐาน^{๓๘} โดยคำแนะนำและช่วยเหลือของกัลยาณมิตรในการฝึกฝนนี้จะทำให้จิตมีความว่องไว ทำให้จิตรับต่อสภาวะต่างๆที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตได้อย่างรวดเร็ว จึงเป็นจิตที่พัฒนาคุณภาพชีวิต

เมื่อมนุษย์สามารถใช้ปัญญาเพื่อพัฒนากายและพฤติกรรมและจิตเพื่อการดำเนินชีวิตได้แล้ว

๔.๔ การพัฒนาโลกียปัญญาเพื่อการพัฒนาโลกุตตรปัญญา

การพัฒนาปัญญาในขั้นนี้ ล้วนมีผลมาจากการพัฒนาข้างต้นที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดคือการมองโลกตามความเป็นจริง คือผู้ที่มีความเห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) การครองชีวิตให้ประสบความสำเร็จ รุ่งเรือง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจเรื่องของชีวิตให้ถูกต้อง ซึ่งหมายความว่าควรทำความเข้าใจในเรื่องของการกำเนิดชีวิตความเป็นไปและจุดจบของชีวิตให้ชัดเจน กล่าวคือ มีความเห็นความเชื่อที่ถูกต้องเกี่ยวกับความหมาย และความสำคัญของชีวิตที่ว่ามีการอุบัติขึ้นอย่างมีเหตุผลตามธรรมชาติ และดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติในข้อที่ว่า มีความเจริญอยู่ในระยะหนึ่งก็จะเสื่อมโทรมในอีกระยะหนึ่ง และวนเวียนกลับไปมาด้วยฤทธิ์ของกรรม ซึ่งสะท้อนผลตามเหตุและปัจจัย^{๓๙}

การใช้ความคิดให้ถูกทาง(สัมมาสังกัปปะ) แนวทางในการฝึกคนให้คิดเป็น กระทำได้โดย

- ๑) กระตุ้นเร้าให้คิดหาเหตุผลอย่างเป็นระบบ
- ๒) ฝึกให้สรุปความคิดรวบยอดได้
- ๓) ต้องไม่ละเลยการฝึกวิธีแสดงออก หรือการถ่ายทอดเป็นคำพูด การบรรยายเป็นตัวหนังสือ สัญลักษณ์ ฯลฯ เพื่อแสดงว่ามีความรู้จริง สามารถบรรยายได้ตรงกับความคิดอย่างสมบูรณ์แบบ^{๔๐}

ดังนั้นการดำริชอบจึงเป็นทั้งตัวกำกับและและเป็นการต่อยอดจากการคิดเป็น แปลความได้ว่าเมื่อคิดเป็นแล้ว ต่อจากนั้นก็ฝึกให้ใช้ความคิดให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิต ความนึกคิดที่เป็นประโยชน์จะนำไปสู่การพูดและการกระทำกิจกรรม ซึ่งจะเป็นผลดีแก่ผู้ดำริเอง เนื่องจากความคิดมาก่อนการกระทำ ดังนั้นจึงควรระวังความคิดในทางร้าย อย่าให้ปรากฏออกมาทางสีหน้า วาจา และการกระทำเป็นอันขาด กล่าวให้ลึกซึ้งกว่านั้นก็คือ ให้อำนาจจิตใจของตนเองอยู่เสมอว่ากำลังใช้ความคิดไปในทางดีและจงควบคุมมันไว้ให้ดี^{๓๓}

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๗๐.

^{๓๙} ก่องแก้ว เจริญอักษร, การพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวพุทธ, หน้า ๖๗.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗๙.

แนวทางในการฝึกจิตให้มีคุณภาพ ก็เป็นแนวทางในการฝึกปรี้อปัญญาด้วยเช่นกันซึ่งจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนถึงความหลุดพ้น มีจิตใจเป็นอิสระผ่องใส เบิกบานโดยสมบูรณ์ ได้แก่การรวมเอาองค์มรรคข้อสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ สองอย่างแรกเข้ามา ว่าโดยวาระก็คือ การฝึกอบรมให้เกิดปัญญาบริสุทธิ์ ที่รู้แจ้งชัดตรงตามสภาพความเป็นจริง ไม่เป็นความรู้ความคิดความเข้าใจที่ถูกบิดเบือนเคลือบคลุม ย้อมสีอำพราง หรือพร่ามัวเป็นต้น เพราะอิทธิพลของกิเลสมีวิชาและตณหาเป็นตัวนำที่ครอบงำจิตอยู่ การฝึกปัญญาเช่นนี้ต้องอาศัยการฝึกจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใสเป็นพื้นฐาน แต่ในเวลาเดียวกัน เมื่อปัญญาที่บริสุทธิ์รู้เห็นตามเป็นจริงนี้เกิดขึ้นแล้ว ก็กลับช่วยให้จิตนั้นสงบ มั่นคงบริสุทธิ์ ผ่องใสอย่างแน่อนยิ่งขึ้น และส่งผลออกไปในการดำเนินชีวิตคือ ทำให้วางใจ วางท่าที มีความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง และใช้ปัญญาที่บริสุทธิ์ไม่เอนเอียง ไม่มีกิเลสแอบแฝงนั้น คิดพิจารณาแก้ไขปัญหาต่างๆ ทำกิจทั้งหลายในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง^{๔๑}

หลักธรรมสำคัญอีกหลักธรรมหนึ่งที่จะเป็นเครื่องทดสอบว่า บุคคลนั้นมีปัญญาในทางโลกเกิดขึ้นแล้วเพื่อนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต ดังนั้นปัญญาที่เกี่ยวข้องกับโลกก็คือ โลกธรรม ๘ ประการ ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า “โลกธรรม ๘ ประการนี้แลย่อมหมุนไปตามโลก และโลกก็หมุนไปตามธรรม ๘ ประการนี้ ลาก เสื่อมลาก ยศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุขและทุกข์ ธรรมเหล่านี้ในมนุษย์ล้วนไม่เที่ยง ไม่มั่นคง มีความผันแปรเป็นธรรมดา”^{๔๒} ผู้มีปัญญาดีแล้วย่อมเข้าใจในความเปลี่ยนแปลงของโลกธรรม ๘ ประการนี้ เมื่อมีความเข้าใจในความผันแปรของโลกย่อมแสดงว่าบุคคลนั้นได้พัฒนาปัญญาจนเกิดเป็นรูปธรรมขึ้น คือการนำมาใช้เพื่อเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้จริง ในลักษณะที่ว่าหากมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือเหตุการณ์ใดมีการเปลี่ยนแปลงหรือผันแปรไป ผู้มีปัญญาย่อมใช้ปัญญานั้นจัดการกับสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเกี่ยวข้องกับบุคคลหรือวัตถุก็ตาม ด้วยการมีสติรู้อย่างเท่าทันมีความเข้าใจถึงสรรพสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป แม้ปัญญาในทางโลกนั้นจะยังไม่สามารถจัดการได้ในขั้นเด็ดขาด แต่ผลที่เป็นรูปธรรมก็คือ บุคคลผู้มีปัญญาสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขมากขึ้น

แต่อย่างไรก็ตามปัญญาในทางโลกนี้ก็ยังไม่ใชปัญญาที่เป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา จึงไม่มีสิ่งใดหรือผู้ใดที่จะรับประกันได้ว่าบุคคลที่ฝึกตนแล้วนั้น จะไม่พลั้งพลาดต่อโลกอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบันนี้ ยากอย่างยิ่งที่จะมีโอกาสปฏิบัติธรรมได้ตลอดเวลา ดังนั้นการมีกัลยาณมิตรช่วยประคับประคองศรัทธาให้ตั้งมั่น และการมีความแยกแยะในความคิดก็จะทำให้สัมมาทิฐินั้นตั้งมั่น บุคคลจะมีจิตใจที่ใฝ่ในการปฏิบัติ ที่จะยังผลให้องค์ธรรมทั้งหลายพัฒนาขึ้นไปพร้อมๆกัน นอกจากนี้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)ได้ให้แนวคิดในการ

^{๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), **สาระสำคัญของพุทธธรรม อริยสัจ ๔**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เบ็ญมา ๒๕๔๙), หน้า ๕๗.

^{๔๒} อัง.อภฺรฺก. (ไทย) ๒๓/๕/๒๐๓.

ปฏิบัติธรรมเพื่อให้เกิดสติปัญญาไว้ว่า เครื่องตรวจสอบความถูกต้องอย่างหนึ่งของการปฏิบัติธรรมก็คือ การได้ความสุขที่เกิดขึ้นระหว่างปฏิบัตินั้น ไม่เฉพาะในญาณต่างๆเท่านั้น ที่มีความสุขเป็นองค์ประกอบสำคัญ ในการปฏิบัติทั่วไป ตัวตติสความถูกต้องก็มีความสุขเป็นองค์สำคัญที่จะต้องเกิดขึ้นด้วย^{๘๓}

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการพัฒนาปัญญาเพื่อปัญญานั้น ก็คือการพัฒนาปัญญาในทางโลกหรือ โลกียปัญญาให้เกิดขึ้นโดยมีความรู้ความเข้าใจ ในเรื่องของการพัฒนากาย พุทธกรรมและจิตมาเป็นลำดับขั้น โดยอาศัยปัจจัยต่างๆดังที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดนั้น แต่การรู้และเข้าใจเพียงอย่างเดียวไม่สามารถใช้ปัญญาให้เกิดเป็นรูปธรรมได้ ดังนั้นปัญญาเพื่อปัญญาจะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากไม่มีผู้ลงมือปฏิบัติให้เกิดผล ให้เป็นความรู้แจ้งให้หายสงสัย ถึงแม้ว่าจะเป็นความรู้แจ้งทางโลก แต่นั่นก็เป็นเครื่องยืนยันและพิสูจน์ว่าความรู้ที่ได้รับมาจากการเล่าเรียนหรือได้ยินได้ฟัง เป็นจริงและมีอยู่จริงเมื่อผลได้นั้นเกิดขึ้นกับกายและใจของตนอันเป็นธรรมชาติที่ติดตัวมา ผู้มีปัญญาในทางโลกแล้ว ก็จะชวนชวายพากเพียรเพื่อการพัฒนาที่สูงขึ้นไปอีกโลกียปัญญาจึงเกี่ยวพันโลกุตตรปัญญาอย่างนี้

กระบวนการฝึกฝนกาย พุทธกรรม จิตและปัญญา จะสิ้นสุดก็ต่อเมื่อจิตได้รับการพัฒนาจนถึงที่สุดนั่นก็คือ โลกุตตรปัญญา หรือบรรลุความเป็นพระอรหันต์แล้ว ถ้ายังไม่ถึงจุดหมายก็ต้องเพียรฝึกฝน ตามกระบวนการนี้เรื่อยไป เพราะไม่มีผู้ใดทราบว่าจะบรรลุเป้าหมายเมื่อใด จึงต้องขึ้นกับความไม่ประมาทและความเพียรอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งบุญบารมีที่สั่งสมเอาตลอดช่วงแห่งการฝึกตนนี้ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต)ได้กล่าวว่า ทุกข์เป็นสิ่งสำหรับปัญญา^{๘๔} แต่สุขเป็นสิ่งสำหรับเราจะปฏิบัติให้เป็นหรือมองให้เห็นทุกข์ ปฏิบัติให้เป็นสุข^{๘๕} การเข้าใจเรื่องความสุขและความทุกข์ในทางโลกียะหรือเรื่องทางโลกนั้นได้พัฒนาจนถึงจุดสุดท้ายของกระบวนการฝึก ดังนั้นผู้ที่มีปัญญาทางโลกแล้วจึงควรชวนชวายหาความรู้เพิ่มเติม เพื่อเป็นการพัฒนาโลกียปัญญาให้เป็นโลกุตตรปัญญาให้ได้ในที่สุด

^{๘๓} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา ๒๕๔๒), หน้า ๖๔.

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๕.

๔.๕ แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนในโรงเรียนวิถิปุทธ

ในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑

เนื้อหาที่ได้ศึกษามาทั้งหมดมีข้อค้นพบที่น่าสนใจสรุปได้ดังนี้

แนวทางพัฒนาด้านอัตลักษณ์โรงเรียนวิถิปุทธ สรุปได้ ๕ ด้าน คือ ๑) ด้านกายภาพ ๒) ด้านพฤติกรรม ๓) ด้านกิจกรรมประจำวันพระ ๔) ด้านการส่งเสริมวิถิปุทธ และ ๕) ด้านการเรียนการสอน

๑) แนวทางพัฒนาด้านกายภาพ ด้านกายภาพนี้สถานศึกษาใดที่ได้จัดดำเนินการได้ครบถ้วนตามจุดเน้นด้านอัตลักษณ์โรงเรียนวิถิปุทธแล้วต้องรักษาตัวบ่งชี้ที่ได้ดำเนินการมาแล้วให้คงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป สำหรับรูปแบบป้ายโรงเรียนวิถิปุทธหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรกำหนดรูปแบบให้เป็นไปในทิศทางและมาตรฐานเดียวกันเพื่อให้เกิดความสวยงามเป็นเอกภาพ

๒) แนวทางพัฒนาด้านพฤติกรรม คือ ตัวบ่งชี้เกี่ยวกับข้อรักษาศีลห้าในปัจจุบันสถานศึกษาได้มีบุคคลที่เป็นแบบอย่างที่ดีถือว่าเป็นแนวทางการพัฒนาในด้านนี้อยู่แล้วการพัฒนาต่อไปอีก คือ จัดกิจกรรมส่งเสริมเชิดชูเกียรติคนดีให้มีกำลังใจในการทำความดีเพิ่มมากขึ้นไปอีก และนำออกเผยแพร่ให้สังคมรับทราบอย่างต่อเนื่อง สำหรับตัวบ่งชี้เรื่องการพิจารณาอาหารแนวทางการพัฒนา คือ ทุกโรงเรียนควรมีป้ายที่มีข้อความพิจารณาอาหารพิมพ์ให้อ่านง่ายนำมาติดไว้ในที่ที่เหมาะสมภายในโรงอาหารก็จะทำให้นักเรียนกล่าวคำพิจารณาอาหารได้ง่ายยิ่งขึ้น

๓) แนวทางพัฒนาด้านกิจกรรมประจำวันพระ สถานศึกษากำหนดวันในการจัดกิจกรรมเอง ข้อดี คือ ทำให้มีกิจกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นภายในสถานศึกษาและสถานศึกษาดำเนินการได้สะดวกขึ้น ข้อด้อย คือ การจัดกิจกรรมดังกล่าวอาจจะไม่ตรงกับวันพระตามชื่อของกิจกรรมที่กำหนดไว้ หน่วยงานระดับสูงขึ้นไปที่สถานศึกษาสังกัดเป็นผู้กำหนดวันให้จัดกิจกรรม ข้อดี คือ ทำให้มีกิจกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นภายในสถานศึกษาและสถานศึกษาจัดกิจกรรมดังกล่าวได้ตรงกับวันพระเป็นไปตามชื่อของกิจกรรมที่กำหนดไว้ ข้อด้อย คือ การจัดกิจกรรมดังกล่าวทำให้เกิดความยุ่งยากกับสถานศึกษาในการจัดตารางสอนและการจัดกิจกรรมประจำวัน ตัวบ่งชี้บางตัวน่าจะนำไป เช่น การรับประทานอาหารมังสวิรัตินมื้อกลางวัน เนื่องจากพุทธศาสนาเองก็ได้ให้อิสระกับบุคคลที่จะปฏิบัติต่อเรื่องนี้แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องนำมาเป็นตัวบ่งชี้ในเรื่องนี้

๔) แนวทางพัฒนาด้านการส่งเสริมวิถิปุทธ สถานศึกษาควรจัดทำโครงการรณรงค์ให้นักเรียนรับประทานอาหารเช้าตามหลักโภชนาการ โดยนำโครงการบรรจุไว้ในแผนปฏิบัติการประจำปีของสถานศึกษาในปีการศึกษาต่อไป ผู้บริหารสถานศึกษาแจ้งให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายรับทราบ พร้อมทั้งขอความร่วมมือให้ลงมือปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ร่วมกัน

๕) แนวทางพัฒนาการเรียนการสอน สถานศึกษาต้องรักษาตัวบ่งชี้ด้านการเรียนการสอนที่ได้ดำเนินการมาแล้วให้คงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนในโรงเรียนวิถิปุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยมีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา ๒) เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนในโรงเรียนวิถิปุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ และ ๓) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนในโรงเรียนวิถิปุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ วิธีดำเนินการวิจัย ได้มีการสำรวจเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ต่อจากนั้นได้กำหนดกลุ่มเป้าหมาย ใช้สังเกตและบันทึกข้อมูลสภาพปัจจุบันของโรงเรียนวิถิปุทธชั้นนำ คือ โรงเรียนบ้านหมากตูมดอนยานาง ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ โดยใช้ หลักไตรสิกขา และความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดการเรียนรู้โดยใช้หลักไตรสิกขา ของโรงเรียนวิถิปุทธชั้นนำ ต่อจากนั้นจึงได้นำไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูลสรุปผล และเขียนรายงานการวิจัยตามลำดับ สำหรับข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้มีประเด็นที่น่าสนใจนำมาสรุปผลได้ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ รูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา

สรุปความได้ว่า รูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาคือหลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบผลสำเร็จและเป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธ มีหลักสำคัญ ๓ ประการคือ

๑) **อธิศีลสิกขา** คือ ศึกษาเรื่องศีล อบรมปฏิบัติให้ถูกต้องดีงาม ให้ถูกต้องตามหลักจลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ตลอดถึงปฏิบัติอยู่ในหลักอินทรีย์สังวร สติสัมปชัญญะ และสันโดษเป็นการศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมีสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะเจริญอกงามขึ้น จนบุคคลมีความพร้อมทางด้านความประพฤติวินัย และความสัมพันธ์ทางสังคมถึงมาตรฐานของอารยชนเป็นพื้นฐานแก่การสร้างเสริมคุณภาพจิตให้ดี

๒) **อธิจิตตสิกขา** คือ ศึกษาเรื่องจิต อบรมจิตให้สงบมั่นคงเป็นสมาธิ ได้แก่ การบำเพ็ญสมถกรรมฐานของผู้สมบูรณ์ด้วยอริยศีลชั้นจันได้บรรลุฌาน ๔ การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมี สัมมาวายามะ และสัมมาสติ สัมมาสมาธิ เจริญอกงามขึ้น จนบุคคลมีความพร้อมทาง

คุณธรรมมีคุณภาพจิตสมรรถภาพจิตและสุขภาพจิตพัฒนาถึงมาตรฐานของอารยชน เป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาปัญญาได้ดี

๓) **อธิปัญญาสิกขา** คือ ศึกษาเรื่องปัญญาอบรมตนให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้ง ได้แก่ การบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานของผู้ได้ฌานแล้วจนได้บรรลุ ๘ คือเป็นพระอรหันต์ การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมี สัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังกัปปะ เจริญองกามขึ้น จนบุคคลมีความพร้อมทางปัญญาถึงมาตรฐานของอารยชน สามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นต่างๆ เป็นอิสระเสรีด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

๕.๑.๒ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุตรธานี เขต ๑

สรุปความได้ว่า การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนนั้น ทางพระพุทธศาสนาจัดวางเป็นหลักเรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นระบบการสร้างและพัฒนาที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีบูรณาการและให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีดุลยภาพ

ศีล เป็นเรื่องของการฝึกในด้านพฤติกรรม โดยเฉพาะพฤติกรรมเคยชิน เครื่องมือที่ใช้ในการฝึกศีลก็คือวินัย วินัยเป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการศึกษาและการพัฒนามนุษย์เพราะว่าวินัยเป็นตัวการจัดเตรียมชีวิตให้อยู่ในสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนาโดยจัดระเบียบความเป็นอยู่การดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมให้เหมาะกับการพัฒนา และให้เอื้อโอกาสในการที่จะพัฒนา เมื่อฝึกได้ผลจนคนมีพฤติกรรมเคยชินที่ดีตามวินัยนั้นแล้วก็เกิดเป็นศีล ดังนั้น โดยสรุปวินัยจะมาในรูปของการฝึกพฤติกรรมเคยชินที่ดี และการจัดสภาพแวดล้อมที่จะป้องกันไม่ให้มีพฤติกรรมที่ไม่ดีและเอื้อต่อการมีพฤติกรรมที่ดีที่พึงประสงค์ การฝึกคนให้คุ้นกับพฤติกรรมที่ดีตลอดจนการจัดระเบียบระบบทั้งหลายทั้งปวงในสังคมมนุษย์

สมาธิ เป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิต หรือระดับจิตใจ ได้แก่ การพัฒนาคุณสมบัติของจิตทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่มั่นคง ความมีสติสมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอึดใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ พุดสั้นๆ ว่าพัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต

ปัญญา เป็นเรื่องของการฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ตรวจสอบ คิดการต่างๆ สร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่ง เน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่มีนเป็น ตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้น รู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิตที่ทำให้จิตใจเป็นอิสระปลอดปัญหา ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์

หลักทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมานี้เป็นส่วนประกอบของชีวิตที่ดีงาม เราที่ฝึกคนให้เจริญอกงามในองค์ประกอบเหล่านี้ และให้องค์ประกอบเหล่านี้นำเขาสู่การเข้าถึงอิสรภาพ และสันติสุขที่แท้จริง ตัวการฝึกที่จะให้มีชีวิตที่ดีงามเป็นสิกขา ตัวชีวิตที่ดีงามที่เกิดจากการฝึกนั้นก็เป็นมรรค ๘

๕.๑.๓ แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียน ในโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑

สรุปความได้ว่า แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาของนักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ เนื้อหาที่ได้ศึกษามาทั้งหมดมีข้อค้นพบที่น่าสนใจสรุปได้ดังนี้

แนวทางพัฒนาด้านอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธ สรุปได้ ๕ ด้าน คือ ๑) ด้านกายภาพ ๒) ด้านพฤติกรรม ๓) ด้านกิจกรรมประจำวันพระ ๔) ด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ และ ๕) ด้านการเรียนการสอน

๑) แนวทางพัฒนาด้านกายภาพ ด้านกายภาพนี้สถานศึกษาใดที่ได้จัดดำเนินการได้ครบถ้วนตามจุดเน้นด้านอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธแล้วต้องรักษาตัวบ่งชี้ที่ได้ดำเนินการมาแล้วให้คงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป สำหรับรูปแบบป้ายโรงเรียนวิถีพุทธหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรกำหนดรูปแบบให้เป็นไปในทิศทางและมาตรฐานเดียวกันเพื่อให้เกิดความสวยงามเป็นเอกภาพ

๒) แนวทางพัฒนาด้านพฤติกรรม คือ ตัวบ่งชี้เกี่ยวกับข้อรักชาติห้าในปัจจุบันสถานศึกษาได้มีบุคคลที่เป็นแบบอย่างที่ดีถือว่าเป็นแนวทางการพัฒนาในด้านนี้อยู่แล้วการพัฒนาต่อไปอีก คือ จัดกิจกรรมส่งเสริมเชิดชูเกียรติคนดีให้มีกำลังใจในการทำความดีเพิ่มมากขึ้นไปอีก และนำออกเผยแพร่ให้สังคมรับทราบอย่างต่อเนื่อง สำหรับตัวบ่งชี้เรื่องการพิจารณาอาหารแนวทางการพัฒนา คือ ทุกโรงเรียนควรมีป้ายที่มีข้อความพิจารณาอาหารพิมพ์ให้อ่านง่ายนำมาติดไว้ในที่ที่เหมาะสมภายในโรงอาหารก็จะทำให้นักเรียนกล่าวคำพิจารณาอาหารได้ง่ายยิ่งขึ้น

๓) แนวทางพัฒนาด้านกิจกรรมประจำวันพระ สถานศึกษากำหนดวันในการจัดกิจกรรมเอง ข้อดี คือ ทำให้มีกิจกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นภายในสถานศึกษาและสถานศึกษาดำเนินการได้สะดวกขึ้น ข้อด้อย คือ การจัดกิจกรรมดังกล่าวอาจจะไม่ตรงกับวันพระตามชื่อของกิจกรรมที่กำหนดไว้ หน่วยงานระดับสูงขึ้นไปที่สถานศึกษาสังกัดเป็นผู้กำหนดวันให้จัดกิจกรรม ข้อดี คือ ทำให้มีกิจกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นภายในสถานศึกษาและสถานศึกษาจัดกิจกรรมดังกล่าวได้ตรงกับวันพระเป็นไปตามชื่อของกิจกรรมที่กำหนดไว้ ข้อด้อย คือ การจัดกิจกรรมดังกล่าวทำให้เกิดความยุ่งยากกับสถานศึกษาในการจัดตารางสอนและการจัดกิจกรรมประจำวัน ตัวบ่งชี้บางตัวน่าจะนำออกไป เช่น ไม่ควรกำหนดการรับประทานอาหารมังสวิรัตินะมิกกลางวัน เนื่องจากพุทธศาสนาเองก็ได้ให้อิสระกับบุคคลที่จะปฏิบัติต่อเรื่องนี้อยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องนำมาเป็นตัวบ่งชี้ในเรื่องนี้

๔) แนวทางพัฒนาด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ สถานศึกษาควรจัดทำโครงการรณรงค์ให้นักเรียนรับประทานอาหารเช้าให้ถูกตามหลักโภชนาการ โดยไม่ควรกำหนดการรับประทานอาหารมังสวิรัตินะหว่างวัน ผู้บริหารสถานศึกษาแจ้งให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายรับทราบ พร้อมทั้งขอความร่วมมือให้ลงมือปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ร่วมกัน

๕) แนวทางพัฒนาด้านการเรียนการสอนสถานศึกษาต้องรักษาตัวบ่งชี้ด้านการเรียนการสอนที่ได้ดำเนินการมาแล้วให้คงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปปฏิบัติ

แนวทางการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนวิถีพุทธ มีข้อเสนอแนะดังนี้ คือ สถานศึกษาควรนำผลการประเมินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธมาใช้ในการวางแผนพัฒนา กรอบที่นำมาใช้ในการวางแผนพัฒนาส่วนนี้อย่างน้อยควรประกอบด้วย ๓ ด้าน ดังนี้ คือ ๑) แนวทางพัฒนาด้านอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธ เช่น ด้านกายภาพ ด้านพฤติกรรม นักเรียน ครู ผู้บริหาร ด้านกิจกรรมประจำวันพระ ด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ ด้านการเรียนการสอน ผลการประเมินจะทำให้สถานศึกษาได้ทราบถึง จุดแข็ง จุดที่ควรพัฒนา และต่อจากนั้นจึงนำเอาจุดที่ควรพัฒนาดังกล่าวมากำหนดเป็นแนวทางพัฒนาด้านอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธต่อไป

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับผู้สนใจจะทำวิจัยครั้งต่อไปผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

๑) ควรมีการวิจัยผลของการสร้างและพัฒนาระบบการเรียนรู้องค์กรโดยใช้หลักไตรสิกขาในกรณีอื่นอีก

๒) ควรมีการวิจัยพุทธวิธีในการจัดการเรียนรู้โดยใช้หลักไตรสิกขา เพื่อนำผลมาใช้ในการออกแบบกิจกรรมการจัดการเรียนรู้

๓) ควรมีการวิจัยผลของการสร้างกระบวนการเรียนรู้โดยใช้หลักไตรสิกขาเปรียบเทียบกับแนวคิดการจัดการเรียนรู้โดยใช้ศาสตร์สมัยใหม่

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กระทรวงศึกษาธิการ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม
(ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕, กรุงเทพมหานคร : องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ),
๒๕๔๖.

คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้. ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด. กรุงเทพมหานคร :
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๓.

ชัยยงค์ พรหมวงศ์. เอกสารประกอบการสอนชุดวิชา การพัฒนาเด็กพฤติกรรมเด็ก.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๗.

ดลพัฒน์ ยศธร. การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์.
บัณฑิตวิทยาลัย. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ดุขฎิ เมธง์โร. พระพุทธศาสนากับการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๑.
ประเวศ วะสี. ปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษของศ.น.พ.ประเวศ วะสี.
กรุงเทพมหานคร : เพื่อนคิด, ๒๕๔๔.

ประเวศ วะสี. “พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ ๒๑”, ในพุทธธรรมกับอุดมการณ์
สำหรับศตวรรษที่ ๒๑ : ปาฐกถาครบรอบ ๖๐ ปี พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต),
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒.

ประเวศ วะสี และคณะ. ทางเลือกอุดมศึกษาเพื่อความเป็นไทย. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๗.

_____ .ผ่าทางตัน ปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๗.
ประมวล เพ็งจันทร์และคณะ. ปรัชญาการศึกษาไทย : ปัญหาและทางออก.

ภาควิชาพระพุทธศาสนศึกษา : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗.

ปรีชา บุญศรีตัน. พระพุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน. คณะมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
๒๕๔๔.

พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต). ทำไมคนไทยจึงเรียนพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธ
ธรรม, ๒๕๓๑.

- _____ .**หลักการศึกษามหาวิทยาลัยในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.
- _____ .**พุทธศาสนากับการพัฒนาคน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๖).
- _____ .**หลักการศึกษามหาวิทยาลัยในพระพุทธศาสนา**, กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑
- _____ .**พระพุทธศาสนา** (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **โรงเรียนวิถิปุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- _____ .**พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)**. **การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙.
- _____ .**คู่มือดำเนินชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๐.
- _____ .**ทศวรรษธรรมทัศน์พระปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓.
- _____ .**พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- _____ .**พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- _____ .**“กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย”**, ใน **สาระความรู้ที่ได้จากการสัมมนาทางวิชาการเพื่อนำเสนอผลการวิจัย,ผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับเรื่องกระบวนการเรียนรู้**, (กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๔๔).
- _____ .**พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)**. **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.
- _____ .**พระไพศาล วิสาโล**. **กระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : เสขิยธรรม, ๒๕๔๔.
- _____ .**พระมหาจรรยา สุทธิญาณ**. **ธรรมทศวรรษปฏิวัติการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: ประชาธรรม, ๒๕๔๔.
- _____ .**พระราชวรมณี (ป.อ.ปยุตฺโต)**. **ปรัชญาการศึกษาของไทย**. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, ๒๕๑๘.
- _____ .**พุทธวิธีการสอน**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๒๙.
- _____ .**พระจตุรงค์ อาจารย์สุโก (ชูศรี)**, “การปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ทางปรัชญาการศึกษาไทย ในทัศนะของพุทธทาสภิกขุเพื่อการพัฒนาคนอย่างยั่งยืน”, ใน **พระพุทธศาสนากับการฟื้นตัวจากวิกฤตการณ์โลก รวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนานานาชาติ ครั้งที่ ๗ เนื่องในวันวิสาขบูชาวันสำคัญสากลของโลก**, รวบรวมและจัดพิมพ์โดยสมาคมสภาสากลวันวิสาขบูชาโลก และสมาคมมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๓).

พุทธทาสภิกขุ. **คู่มือมนุษย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย
จำกัด, ๒๕๕๒.

_____ .**การศึกษาคืออะไร**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมบุชา, ม.ป.ป.,
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **คู่มือการทำวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์**.

พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : หอไตรการพิมพ์, ๒๕๕๓.

_____ .**โรงเรียนวิถีพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ภิญโญ สาร. **หลักการศึกษ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภา, ๒๕๒๑.

_____ .**การศึกษา: ปัญหาที่รอคนแก้**. กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๓๐.

มาโนช ตันชนวนิชย์. **การศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๕.

ราชบัณฑิตสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุคส์, ๒๕๔๒.

รุ่ง แก้วแดง. **ปฏิวัติการศึกษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๔๑.

วรวิทย์ วสันตสารกร. **ความรู้เบื้องต้น เกี่ยวกับ ปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : ธนัช, ๒๕๔๔.

วาริญา ภาณุตานนท์ ณ มหาสารคาม. **จิตวิทยาพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร :

ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาและวิจัยพุทธศาสนาและพุทธศาสตร์ประยุกต์, ๒๕๔๔.

วิทยา ทองดี และสมเดช นามเกต, **พุทธปรัชญาการศึกษา**, พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

สถาบันพระปกเกล้าฯ, **สารานุกรมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, พุทธศักราช ๒๕๔๐**,

กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๕.

สมาน รังสิโยภุชณ, **ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, กรุงเทพมหานคร

: สวัสดิการสำนักงาน ก.พ., ๒๕๓๐.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**, กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

สาโรช บัวศรี. **สุนทร โคตรบรรเทา แพล. ปรัชญาการศึกษาสำหรับประเทศไทย : จุดบรรจบ**

ระหว่างพุทธศาสนากับประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,
๒๕๔๔.

สุพัตรา สุภาพ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย : ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี**. พิมพ์ครั้งที่ ๓.

กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. **อุดมคติทางการศึกษาของไทย**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔.

_____ .**วิถีสังคมไทย ประวัติศาสตร์สังคมการเมืองไทย**. กรุงเทพมหานคร :

เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๔.

สุมน อมรวิวัฒน์. การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ. กรุงเทพมหานคร :

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

_____ .สมบัติทิพย์ของการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร :

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สุมน อมรวิวัฒน์ และคณะ. ปรัชญาณสยาม: บทวิเคราะห์ด้านการศึกษา. กรุงเทพมหานคร :

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

แสง จันทร์งาม. อริยสัจ ๔ หัวใจของพระพุทธศาสนา . กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์,

๒๕๔๔.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. ประมวลกฎหมายแม่บททางการศึกษาไทย :

จากโครงการศึกษา พ.ศ.๒๕๔๑ ถึงพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒.

กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕.

_____ .แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๕๙). กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๕.

(๒) วิทยานิพนธ์

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์. “การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขา”. สารนิพนธ์ สาขาวิชา

พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น,

๒๕๕๕.

บรรจง สมนา. พระมหา. “การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่อง ปรัชญาการศึกษาในทัศนะของ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระบุญรอด บุญมีประเสริฐ. “การศึกษาวิเคราะห์ผู้เรียนในพุทธปรัชญาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์สาขาวิชาปรัชญา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗.

พระมหาแสง ปัญญาวุฒติ. “การปฏิรูปการศึกษาแนวพุทธ”. สารนิพนธ์สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๔๗.

พระอุบล กตปุญโญ(แก้ววงษ์ล้อม), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องคุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทย”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, ๒๕๓๗.

ไพรัช สู่แสนสุข. “หลักการและกระบวนการของการเรียนรู้และการสอนตามหลักพุทธ ศาสตร์ :

การวิเคราะห์พระไตรปิฎก”. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย :

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สถาบันพระปกเกล้าฯ, สารานุกรมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, พุทธศักราช ๒๕๔๐,
กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๔๕.

สุรัตน์ เพชรนิล. “ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ”. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

โสวิทย์ บำรุงภักดิ์. “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องศีล ๕ ในพระไตรปิฎก”. สารนิพนธ์สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๙.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัย
แบบบันทึกการสังเกต

*****

ชื่อสถานศึกษา.....บ้าน.....หมู่ที่.....
ตำบล.....อำเภอ.....

๑. สภาพปัจจุบันของโรงเรียนวิถิพุทธ มีการบันทึกข้อมูลจากการสังเกต ๕ ด้าน ดังนี้ ๑) ข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียนวิถิพุทธ ๒) ผลการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ๓) กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาในบริบทความเป็นโรงเรียนวิถิพุทธ และ ๔) จุดเน้นด้านอัตลักษณ์ของโรงเรียนวิถิพุทธ

รายการที่สังเกต

๑. ด้านกายภาพ
๒. ด้านพฤติกรรม นักเรียน ครู ผู้บริหาร
๓. ด้านกิจกรรม ประจำวันพระ
๔. ด้านการส่งเสริมวิถิพุทธ
๕. ด้านการเรียนการสอน
๖. ด้านการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้
๗. ด้านอัตลักษณ์ของสถานศึกษา

ลงชื่อผู้สังเกต.....
...../...../.....

แบบสัมภาษณ์

*****

๑. ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์และของสถานศึกษา

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ ..... ตำแหน่ง .....

โรงเรียน..... หมู่ที่ ..... ตำบล ..... อำเภอ.....

๒. สัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและแนวทาง คือ ๑) แนวทางพัฒนาตามจุดเน้นด้านอัตลักษณ์ของโรงเรียนวิถิพุทธ ๒) แนวทางพัฒนาด้านคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ๓) แนวทางพัฒนาด้านการบริหารสถานศึกษาตามหลักไตรสิกขา)

๒.๑ ด้านแนวทางพัฒนาตามจุดเน้นอัตลักษณ์ของโรงเรียนวิถิพุทธ หมายถึง แนวทางพัฒนาตามจุดเน้นด้านอัตลักษณ์ของโรงเรียนวิถิพุทธ ๕ ด้าน คือ ๑) ด้านกายภาพ ๒) ด้านพฤติกรรม นักเรียน ครู ผู้บริหาร ๓) ด้านกิจกรรมประจำวันพระ ๔) ด้านการส่งเสริมวิถิพุทธ และ ๕) ด้านการเรียนการสอน

๑) ด้านกายภาพ หมายถึง ภายในสถานศึกษามีการจัดสภาพด้านกายภาพ ดังนี้ (๑) มีป้ายโรงเรียนวิถิพุทธ (๒) มีพระพุทธรูปบริเวณหน้าโรงเรียน (๓) มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียน (๔) มีพระพุทธรูปศาสนสุภาสิต วาเทธรรม พระราชดำรัส ติดตามที่ต่างๆ (๕) มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น (๖) มีห้องพระพุทธรูปศาสนาหรือลานธรรม (๗) ไม่มีสิ่งเสพ ติด เหล้า บุหรี่ ๑๐๐%

ท่านได้พบปัญหาอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

ท่านมีแนวทางพัฒนาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

๒) ด้านด้านพฤติกรรม นักเรียน ครู ผู้บริหาร หมายถึง นักเรียน ครู ผู้บริหาร ในสถานศึกษามีพฤติกรรม ดังนี้ (๑) รักษาศีล ๕ (๒) ยิ้มง่าย ไหว้สวย กราบงาม (๓) ก่อนรับประทานอาหารมีการพิจารณาอาหาร รับประทานอาหารไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ (๔) ประหยัด ออม ถนอมใช้เงิน และสิ่งของ (๕) มีนิสัยใฝ่รู้ สู้อภัย

ท่านได้พบปัญหาอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

ท่านมีแนวทางพัฒนาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๓) ด้านกิจกรรมประจำวันพระ หมายถึง สถานศึกษาจัดให้มีกิจกรรมประจำวันพระ ดังนี้ (๑) ใส่เสื้อสีขาวทุกคน (๒) ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์ (๓) รับประทานอาหารมังสวิรัตินมื่อกลางวัน (๔) สวดมนต์แปล

ท่านได้พบปัญหาอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

ท่านมีแนวทางพัฒนาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๔) ด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ หมายถึง สถานศึกษามีการส่งเสริมวิถีพุทธ ดังนี้ (๑) ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียน (๒) ไม่ดูต่านักเรียน (๓) ชื่นชมคุณความดีหน้าเสาธงทุกวัน (๔) โฮมรูมเพื่อสะท้อนความรู้สึกเช่นความรู้สึกที่ได้ทำความดี (๕) ครู ผู้บริหาร และนักเรียน มีสมุดบันทึกความดี (๖) ครู ผู้บริหาร และนักเรียนสอบได้ธรรมศึกษาตรีเป็นอย่างน้อย (๗) บริหารจิต เจริญปัญญาก่อนการประชุมทุกครั้ง (๘) มีพระมาสอนอย่างสม่ำเสมอ

ท่านได้พบปัญหาอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

ท่านมีแนวทางพัฒนาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

๕) ด้านการเรียนการสอน หมายถึง สถานศึกษามีกิจกรรมการเรียนการสอน ดังนี้ (๑) บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนเข้าเรียน เข้าและบ้าย ทั้งครู และนักเรียน (๒) บูรณาการวิถีพุทธทุกกลุ่มสาระและในวันสำคัญทางพุทธศาสนา (๓) ครูพานักเรียนทำโครงการคุณธรรม กิจกรรมจิตอาสา สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง (๔) ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคนไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดเดือนละ ๑ ครั้ง มีวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ (๕) ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคนเข้าค่ายปฏิบัติธรรมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง

ท่านได้พบปัญหาอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

ท่านมีแนวทางพัฒนาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๒ ด้านคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษา หมายถึง สถานศึกษาได้พัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษาให้มีคุณภาพ ๕ ด้าน ดังนี้ ๑) ด้านคุณภาพผู้เรียน ๒) ด้านการจัดการศึกษา ๓) ด้านการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ ๔) ด้านอัตลักษณ์ของสถานศึกษา และ ๕) ด้านมาตรการส่งเสริม

๑) ด้านคุณภาพผู้เรียน

ท่านได้พบปัญหาอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

ท่านมีแนวทางพัฒนาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๒) ด้านการจัดการศึกษา

ท่านได้พบปัญหาอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

ท่านมีแนวทางพัฒนาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๓) ด้านการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้

ท่านได้พบปัญหาอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

ท่านมีแนวทางพัฒนาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

๔) ด้านอัตลักษณ์ของสถานศึกษา

ท่านได้พบปัญหาอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

ท่านมีแนวทางพัฒนาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๕) ด้านมาตรการส่งเสริม

ท่านได้พบปัญหาอย่างไรบ้าง

.....
.....
.....
.....

ท่านมีแนวทางพัฒนาอย่างไร

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

เริ่มสัมภาษณ์เวลา.....น. เลิกสัมภาษณ์ เวลา.....น.รวมเวลาสัมภาษณ์ .....ชั่วโมง .....นาที่
สถานที่สัมภาษณ์.....

(นายวิทยา ประวะโจ)

...../...../.....

ภาคผนวก ข รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

๑. นายประสิทธิ์ เขียวศรี   ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา
สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
๒. นางเกศทิพย์ ศุภวานิช   ผู้อำนวยการสำนักพัฒนาครูและบุคลากรการศึกษา
ขั้นพื้นฐาน
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
๓. นายชนาธิป สำเร็จ   ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา
ขอนแก่น เขต ๔
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
๔. นายกวิน เสือสกุล   ผู้อำนวยการสำนักวิจัยและพัฒนาการศึกษา
สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา
๕. นางชเนตตี วัจนะรัตน์   ผู้อำนวยการโรงเรียนสตรีนนทบุรี
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ภาคผนวก ค หนังสือขอสัมภาษณ์

ที่ ศธ ๐๔๑๗๙/๒๙

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา
อุดรธานี เขต ๔ อำเภอบ้านผือ
จังหวัดอุดรธานี ๔๑๑๖๐

๕ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อทำวิทยานิพนธ์

เรียน ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหมากตูมตอนยานาง, บ้านถ่อนใหญ่ถ่อนน้อย, บ้านหนองแวงฮี,
บ้านหนองนกเขียน, บ้านโคกกลาง, บ้านดอนเตือ

ด้วย นายวิทยา ประวะโซ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๕๕๐๕๐๓๓ นิสิตระดับปริญญาเอก
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การสร้างกระบวนการเรียนรู้ตาม
หลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนในโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา
อุดรธานี เขต ๑” โดยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา
๒) เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนในโรงเรียน วิถิพุทธ สังกัด
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ และ๓) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการ
เรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนานักเรียนในโรงเรียนวิถิพุทธ ในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
ประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑

ในการนี้ จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านให้นิสิตสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ
งานที่ศึกษา สำหรับบุคคลที่นิสิตขอสัมภาษณ์ในสถานศึกษาของท่านมีจำนวน ๓ ท่าน ได้แก่
ผู้อำนวยการของสถานศึกษา คุณครูและเลือกสัมภาษณ์นักเรียนในสถานศึกษาโดยการแนะนำของ
ผู้อำนวยการสถานศึกษา สำหรับ วัน เวลา ในการขอสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลนิสิตจะประสาน
กับท่านอีกครั้งหนึ่ง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบและขออนุญาตให้นิสิตเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยในครั้งนี้ หวังเป็น
อย่างยิ่งว่า จะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

วิทยา ประวะโซ

(นายวิทยา ประวะโซ)

ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๔
กลุ่มอำนาจการ

ภาคผนวก ง รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

๑.	นางบุษบา	ช่วยแสง	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหมากตูมตอนยานาง
๒.	นายพรชัย	ชนุนันท์	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านถ่อนใหญ่ถ่อนน้อย
๓.	นายพิพิธ	สุวรรณสิงห์	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองแวงฮี
๔.	นายวัฒนา	ช่วยแสง	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองนกเขียน
๕.	นายสันต์	สวาทพงษ์	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโคกกลาง
๖.	นางอัจฉราภรณ์	ศรีบุตตะ	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านดอนเต็อ
๗.	นางบุษบา	แสงลี	ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านหมากตูมตอนยานาง
๘.	นางสาวบุญญาณี	ปราเหลา	ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านหมากตูมตอนยานาง
๙.	นางสมจิต	สุวรรณสิงห์	ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านหนองแวงฮี
๑๐.	นายสมศักดิ์	ปิยะแสง	ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านหนองนกเขียน
๑๑.	นายสุรเชษฐ์	อัปการัตน์	ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านโคกกลาง
๑๒.	นางอัมพร	บุญรัตน์	ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านดอนเต็อ
๑๓.	เด็กชายธีรเดช	บุตรมาน	นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านหมากตูมตอนยานาง
๑๔.	เด็กชายนวพล	คำตาด	นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านถ่อนใหญ่ถ่อนน้อย
๑๕.	เด็กชายศุภชัย	บัวสาย	นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านหนองแวงฮี
๑๖.	เด็กหญิงศิวนาถ	ละชินลา	นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านหนองนกเขียน
๑๗.	เด็กหญิงฐิติภา	ขาวำ	นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนบ้านโคกกลาง
๑๘.	เด็กหญิงศิริสร	มองขาม	นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียนบ้านดอนเต็อ
๑๙.	เด็กหญิงพรทิวา	พลดงนอก	นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียนบ้านหมากตูมตอนยานาง
๒๐.	เด็กชายอดุลย์	สงวนนาม	นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียนบ้านดอนเต็อ

ภาคผนวก จ ยุทธศาสตร์การบริหาร สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ วิสัยทัศน์

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ จัดการศึกษาที่มีคุณภาพสู่มาตรฐานสากล น้อมนำศาสตร์พระราชาสู่การปฏิบัติที่ยั่งยืน บนพื้นฐานความเป็นไทย ผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในศตวรรษที่ ๒๑

พันธกิจ

- ๑ ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชากรวัยเรียนทุกคนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ
- ๒ ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีคุณธรรมจริยธรรมมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักสูตรและค่านิยมหลักของคนไทย ๑๒ ประการ
- ๓ พัฒนาระบบบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล และน้อมนำศาสตร์พระราชาสู่การปฏิบัติที่อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

เป้าประสงค์

๑. นักเรียนระดับก่อนประถมศึกษาและระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานทุกคนมีพัฒนาการเหมาะสมตามวัยและมีคุณภาพ
๒. ประชากรวัยเรียนทุกคนได้รับโอกาสในการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึงมีคุณภาพและเสมอภาค
๓. ครูและบุคลากรทางการศึกษามีสมรรถนะตรงตามสายงานและมีวัฒนธรรมการทำงานที่มุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์
๔. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ และสถานศึกษามีประสิทธิภาพและเป็นกลไกขับเคลื่อนการศึกษาขั้นพื้นฐานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่คุณภาพระดับมาตรฐานสากล
๕. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ เน้นการทำงานแบบบูรณาการมีเครือข่ายการบริหารจัดการบริหารแบบมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษากระจายอำนาจและความรับผิดชอบสู่สถานศึกษา
๖. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ และสถานศึกษาในสังกัดพัฒนาสื่อเทคโนโลยีและระบบข้อมูลสารสนเทศเพื่อการบริหารจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ

ค่านิยมองค์กร(Value)

U	Unity	= ความเป็นเอกภาพ
D	Democracy	= ประชาธิปไตย
O	Organization	= องค์กรมีการจัดการอย่างเป็นระบบ

N Network = เครือข่ายการมีส่วนร่วม

๑ One = ผลงานเป็นเลิศ

ปัจจุบันสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระดับประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ โดยมีโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธที่ลงทะเบียนทั้งสิ้นจำนวน ๒๓๒ โรงเรียน มีโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำที่เป็นตัวอย่างที่ดี คือ โรงเรียนบ้านหมากตูมคอนยานาง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี จึงนำเสนอบริบทของโรงเรียนนี้พอสังเขป

ประวัติโรงเรียนบ้านหมากตูมคอนยานาง

โรงเรียนบ้านหมากตูมคอนยานาง ปัจจุบันตั้งอยู่บ้านหมากตูม หมู่ที่ ๑๖ ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

มีเนื้อที่ ๘ ไร่ ๑ งาน เปิดทำการสอน ๓ ระดับ คือ ระดับชั้นอนุบาล ๑ - ๒ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ - ๖ และระดับชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ ๑ - ๓

ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ ตั้งชื่อว่า “โรงเรียนบ้านหมากตูม” ตั้งอยู่ที่บ้านหมากตูม หมู่ที่ ๑๔ ตำบลบ้านขาว อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี อาศัยศาลาวัดตูมคำ เป็นสถานที่เรียน มีนักเรียน ครั้งแรก คือบ้านหมากตูมและบ้านคอนยานาง โดยมี

นายสะท้อน อุปพงศ์ วุฒิ ม. ๖ พ. เป็นครูใหญ่ คนแรก และนายจรัสศักดิ์ ดวงตามา วุฒิ ม. ๓ พ.ป.ธ. ๓ นักรธรรมเอก เป็นครู

๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๐ ได้รับงบประมาณ ก่อสร้างอาคารเรียน แบบ ป. ๑ ซ ๐๐๖ ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี ๑ หลัง จำนวน ๒ ห้องเรียน ได้ถุนโล่ง ๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ ได้รับงบประมาณ ต่อเติมชั้นล่าง ๒ ห้องเรียน

ปีงบประมาณ ๒๕๒๘ ได้รับงบประมาณ ก่อสร้างอาคารเรียน แบบ สปช. ๒/๒๘ จำนวน ๑ หลัง ขนาด ๓ ชั้น จำนวน ๙ ห้องเรียน และ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้รับงบประมาณ ต่อเติม อีก ๓ ชั้น ๓ ห้องเรียน

๑๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้เปลี่ยนชื่อ โรงเรียนบ้านหมากตูม เป็น **โรงเรียนบ้านหมากตูมคอนยานาง**

๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้รับงบประมาณพัฒนาจังหวัด ขุดสระน้ำ กว้าง ๑๘ เมตร ยาว ๔๐ เมตร ลึก ๓ เมตร

๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๗ ได้รับการอนุมัติจาก สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (สปช.) ให้เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา เปิดทำการสอน ๓ ระดับ คือ ระดับชั้นก่อนประถมศึกษา ระดับชั้นประถมศึกษา และระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ โรงเรียนได้รับคัดเลือกให้เป็นโรงเรียนคุณธรรมดีเด่น และ

นักเรียนดีเด่นด้านคุณธรรมจริยธรรม ระดับประเทศ จากธนาคารออมสินและสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสร้างคุณธรรมแห่งชาติ

ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ร่วมกับคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้ปกครอง ชุมชน และศิษย์เก่า บริจาคสมทบทุนจัดหา อุปกรณ์ กระเบื้องปูพื้นอาคารเรียน แบบสปช. ๒/๒๘ ทั้ง ๓ ชั้น ๑๒ ห้อง ใต้ถุนอาคารเรียน แบบ สปช. ๒๐๒/๒๖ จำนวน ๒ ห้อง ทาสีภายในและภายนอกอาคารเรียน ทั้ง ๒ หลัง และก่อสร้าง ถนนคอนกรีตเสริมเหล็กในโรงเรียน กว้าง ๕ เมตร ยาว ๕๐ เมตร

ปี ๒๕๕๖ รางวัลพระราชทานสถานศึกษาที่ได้รับรางวัลชมเชย ระดับก่อนประถมศึกษาขนาดเล็ก ปีการศึกษา ๒๕๕๖

ปี ๒๕๕๖ เป็นสถานศึกษาแบบอย่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และบริหารจัดการ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประจำปี ๒๕๕๖ “สถานศึกษาพอเพียง ๒๕๕๖”

ปี ๒๕๕๖ เป็นโรงเรียนวิถึพุทธชั้นนำ รุ่นที่ ๔ จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ได้รับการคัดเลือกเป็นโรงเรียนในโครงการกองทุนการศึกษา รุ่นที่ ๓ ใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ปี ๒๕๕๘ รั้งงบประมาณจากโครงการกองทุนการศึกษาปรับปรุงซ่อมแซม อาคารอเนกประสงค์ จำนวน ๓๒๐,๐๐๐ บาท ปรับปรุงระบบน้ำประปา จำนวน ๘๒,๐๐๐ บาท

ปีงบประมาณ ๒๕๕๘ รั้งงบประมาณจาก จำนวน และจากการบริจาคของบุคลากร จำนวน ๑๕๐,๐๐๐ สร้างถนนคอนกรีตเสริมเหล็กในโรงเรียน กว้าง ๕ เมตร ยาว ๑๕๐ เมตร

ปีงบประมาณ ๒๕๕๙ รั้งงบประมาณก่อสร้างอาคารเรียนแบบ สปช ๑๐๕/๒๙ ปรับปรุง ใต้ถุนโล่ง ๔ ห้องเรียน ได้รับการติดตามโดย โครงการกองทุนการศึกษา

ปี ๒๕๖๐ ได้รับโล่รางวัล “โรงเรียนดีไม่มีอบายมุข (รุ่นที่ ๑)” จาก สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สำนักงานเครือข่ายองค์กรงดเหล้า (สคล.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

แผนพัฒนาโรงเรียนวิถึพุทธชั้นนำ รุ่นที่ ๔

ชื่อโรงเรียน บ้านหมากตูมดอนยานาง สังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๑ จังหวัดอุดรธานี

ที่ตั้ง บ้านหมากตูม หมู่ที่ ๑๖ ตำบล นาข่า อำเภอ เมือง จังหวัดอุดรธานี
ครู-บุคลากร จำนวน ๑๕ คน นักเรียน จำนวน ๒๓๘ คน เปิดทำการเรียนการสอน ๓ ระดับ
ชั้นอนุบาล ๑ - ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

ชื่อผู้บริหาร นางบุษบา ช่วยแสง โทรศัพท์ (มือถือ) ๐๘๑ ๒๖๑๐๒๐๓

E-Mail nok.crater@gmail.com

ชื่อผู้รับผิดชอบโรงเรียนวิถิพุทธ นางบุษบา แสงลี โทรศัพท์ (มือถือ) ๐๘๖ ๘๕๓๖๗๓๗

ชื่อผู้รับผิดชอบโรงเรียนวิถิพุทธ นางสาวบุญญาณี ปราเหลา

โทรศัพท์(มือถือ) ๐๘๕ ๔๕๙๖๑๑๔

๑. วิสัยทัศน์ของโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ

โรงเรียนบ้านหมากตุมคอนยานาง พัฒนาผู้เรียน ให้มีคุณธรรม ตามแนววิถิพุทธ ใฝ่เรียนรู้
สู่สากล บูรณาการหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การเรียนรู้ชุมชนมีส่วนร่วม บุคลากรมีอาชีพ

๒. เอกลักษณ์ของโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ

มีวินัย ใจอาสา ชีวาพอเพียง

๓. อัตลักษณ์ของโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ

คุณธรรมนำปัญญา

๔. โครงการ/กิจกรรมที่จะดำเนินการต่อไป

๔.๑ ชื่อโครงการ/กิจกรรม

โครงการ พัฒนาทักษะชีวิตและกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อพัฒนาทักษะชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ทางวิชาการ ของนักเรียน แบบมีส่วนร่วม
บ้าน วัด โรงเรียน

๒. เพื่อพัฒนาความรู้ ทักษะกระบวนการคิด ทักษะการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มของนักเรียน
ให้สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

๓. เพื่อพัฒนาผู้เรียนตั้งแต่ระดับอนุบาล ๑ จนถึง ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ทุกคนให้ มี
คุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ สามารถปฏิบัติตนตามหลักธรรมเบื้องต้นของศาสนาที่ตน
นับถือ

๔. เพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ระเบียบวินัย กฎเกณฑ์ เพื่อการอยู่ร่วมกันในสภาพชีวิต
ต่าง ๆ อันจะนำไปสู่พื้นฐานการทำประโยชน์ให้แก่สังคม ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เป้าหมาย

๑. ผู้เรียนตั้งแต่ระดับอนุบาล จนถึง ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

๔.๒ แนวทางดำเนินการ

๑. ประชุมวางแผนการจัดกิจกรรม

๒. แต่งตั้งคณะทำงาน

๓. ดำเนินการตามโครงการพัฒนาทักษะชีวิตและกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

วันที่ ๑

- ๐๗.๐๐ น. - ๐๗.๓๐ น. นักเรียนทุกคน ผู้ปกครอง ผู้บริหาร คณะครู ร่วมกันตักบาตรภายในบริเวณวัดป่าดงหนองตาล
- ๐๙.๐๐ น. - ๐๙.๓๐ น. พิธีเปิดโดย
- ๐๙.๓๐ น. - ๑๐.๐๐ น. รับฟังธรรมเทศนา จากเจ้าอาวาสวัดป่าดงหนองตาล
- ๑๐.๐๐ น. - ๑๒.๐๐ น. การกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ และมารยาทไทย
- ๑๒.๐๐ น. - ๑๓.๐๐ น. พักเที่ยงรับประทานอาหาร
- ๑๓.๐๐ น. - ๑๕.๐๐ น. กิจกรรมเบญจศีล - เบญจธรรม (กิจกรรม ๕ ฐาน ฐานที่ ๑ ศีลข้อที่ ๑ ฐานที่ ๒ ศีลข้อที่ ๒ ฐานที่ ๓ ศีลข้อที่ ๓ ฐานที่ ๔ ศีลข้อที่ ๔ ฐานที่ ๕ ศีลข้อที่ ๕)
- ๑๕.๐๐ น. - ๑๖.๐๐ น. ทำภารกิจส่วนตัว (นักเรียน ป.๑ - ป.๓ เดินจงกรม เสร็จแล้วกลับบ้าน)
- ๑๖.๐๐ น. - ๑๗.๐๐ น. รับประทานอาหารเย็น
- ๑๘.๐๐ น. - ๑๙.๐๐ น. ทำวัตรเย็น
- ๑๙.๐๐ น. - ๒๑.๐๐ น. กิจกรรมโรงเรียนในฝันของหนู
- ๒๑.๐๐ น. ทำภารกิจส่วนตัว และเข้านอน

วันที่ ๒

- ๐๕.๐๐ น. - ๐๖.๐๐ น. ทำวัตรเช้า
- ๐๖.๐๐ น. - ๐๗.๐๐ น. ทำความสะอาดที่พักรักษาและห้องน้ำ
- ๐๗.๐๐ น. - ๐๘.๐๐ น. รับประทานอาหารเช้า
- ๐๘.๐๐ น. - ๑๒.๐๐ น. กิจกรรม ๕ ห้องบรรพชา
- ห้อง ๑ : ห้องนอนสอนธรรม การนอนร่วมห้องกับผู้อื่น
- ห้อง ๒ : ห้องน้ำย่ำสุขภาพ การใช้และการดูแลรักษาห้องน้ำ
- ห้อง ๓ : ห้องแต่งตัวชวนตัดใจ การแต่งกายที่สุภาพและเหมาะสมกับกาลเทศะ
- ห้อง ๔ : ห้องอาหารรู้ประมาณ มารยาทในการรับประทานอาหาร การรับประทานอาหารที่มีคุณภาพครบ ๕ หมู่
- ห้อง ๕ : ห้องเรียนเพียรสำเร็จ หน้าหลักของนักเรียน
- ๑๒.๐๐ น. - ๑๓.๐๐ น. พักเที่ยง
- ๑๓.๐๐ น. - ๑๕.๐๐ น. กิจกรรมเรียนรู้แบบโครงการ
- ๑๕.๐๐ น. - ๑๖.๐๐ น. ทำภารกิจส่วนตัว (ป.๔ - ป.๖ เดินจงกรม เสร็จแล้วกลับบ้าน)
- ๑๖.๐๐ น. - ๑๗.๐๐ น. รับประทานอาหารเย็น
- ๑๘.๐๐ น. - ๑๙.๐๐ น. ทำวัตรเย็น

๑๙.๐๐ น. – ๒๑.๐๐ น. กิจกรรมอยู่อย่างพอเพียงตามแนวทาง ๓ ห่วง ๒ เงื่อน ทำ Big Book
คำคม พร้อมนำเสนอ

๒๑.๐๐ น. ทำภารกิจส่วนตัว และเข้านอน

วันที่ ๓

๐๕.๐๐ น. – ๐๖.๐๐ น. ทำวัตรเช้า

๐๖.๐๐ น. – ๐๗.๐๐ น. ทำความสะอาดที่พักและห้องน้ำ

๐๗.๐๐ น. – ๐๘.๐๐ น. รับประทานอาหารเช้า

๐๘.๐๐ น. – ๐๙.๐๐ น. กิจกรรมจิตอาสาพัฒนา บ้าน วัด โรงเรียน

๐๙.๓๐ น. – ๑๑.๐๐ น. การปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชน โดย เจ้าอาวาสวัด

๑๑.๐๐ น. – ๑๒.๐๐ น. ถวายปัจจัย รับพร

๑๒.๐๐ น. – ๑๓.๐๐ น. พักเที่ยงรับประทานอาหาร

๑๓.๐๐ น. – ๑๕.๐๐ น. ทบทวนกิจกรรมและสิ่งที่นักเรียนได้รับ พิธีปิด

๔.๓ งบประมาณ

งบประมาณกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน จำนวน ๒๓,๐๐๐ บาท

๔.๔ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๑. นักเรียนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพิ่มพูนประสบการณ์
๒. นักเรียนได้รับความสุขระหว่างการร่วมกิจกรรม เพลิดเพลิน เกิดความสนใจที่จะเรียนรู้
๓. นักเรียนได้รับการพัฒนา ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา มีคุณรู้ คู่คุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข โดย วัด บ้าน และโรงเรียน
๔. นักเรียน/ครู/โรงเรียน มีผลงานจากการจัดทำโครงการ สามารถนำไปเผยแพร่ได้

วิสัยทัศน์

โรงเรียนบ้านหมากตมตอนยานาง พัฒนาผู้เรียน ให้มีคุณธรรม ตามแนววิถีพุทธ ใฝ่เรียนรู้
สู่สากล บูรณาการหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การเรียนรู้ชุมชนมีส่วนร่วม บุคลากรมืออาชีพ

สัญลักษณ์ ต้นมะตูมพันรอบด้วยเถายานาง

อักษรย่อ ม.ต. สีประจำโรงเรียน สีแดง สีเหลือง

คุณธรรมเป้าหมาย มีวินัย ใจอาสา ซื่อวาพอเพียง

มีวินัย มีความรับผิดชอบตนเองและผู้อื่น ตรงเวลา รู้หน้าที่

ใจอาสา การมีจิตสาธารณะ พัฒนาอนุรักษ์และรักษาสิ่งแวดล้อม

ซื่อวาพอเพียง ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ๓ ห่วง ๒ เงื่อน

พ.ศ. ๒๕๕๕ - พ.ศ. ๒๕๕๖ บริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม บ้าน วัด โรงเรียน ตาม
อัตลักษณ์ ๒๙ ประการ โรงเรียนวิถิพุทธ และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จัดค่ายพัฒนา
ทักษะชีวิต คุณธรรม จริยธรรม ส่งเสริมให้ ผู้บริหาร ครู นักเรียน ศึกษาธรรม และสอบธรรมศึกษา
ดำเนินการจนถึงปัจจุบัน อย่างต่อเนื่อง

พ.ศ. ๒๕๕๗ พัฒนานักเรียนโดยใช้กิจกรรมโครงการคุณธรรม ตามแนวทางมูลนิธิยุวสถิรคุณ
นักเรียนมีวินัย มีความรับผิดชอบ ทั้งขณะเป็นที่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีการออมและประหยัด

พ.ศ. ๒๕๕๘ บริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ให้เป็นสถานศึกษา
ปลอดสิ่งเสพติดและอบายมุข จากโรงเรียนสู่ชุมชน ดำเนินการจนถึงปัจจุบัน อย่างต่อเนื่อง

พ.ศ. ๒๕๕๙ - พ.ศ. ๒๕๖๐ พัฒนานักเรียนตามโครงการพัฒนาทักษะอาชีพตามหลักปรัชญา
ของเศรษฐกิจพอเพียง โดยวิทยากรภูมิปัญญาท้องถิ่น นักเรียนมีพื้นฐานอาชีพ มีภูมิคุ้มกัน ทำงาน
ร่วมกันด้วยความรับผิดชอบ ดำเนินการจนถึงปัจจุบัน อย่างต่อเนื่อง

๕. ประกาศเกียรติคุณที่เคยได้รับ หมายถึง เอกสาร โล่ รางวัล ที่หน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ

ได้มอบให้แก่บุคคลหรือหน่วยงาน เพื่อเป็นการรับรองคุณความดีนั้น ๆ ที่ได้รับจากการประกอบ
ความดี

พ.ศ. ๒๕๕๖

- ๑) สถานศึกษาแบบอย่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และบริหารจัดการ ตามหลักปรัชญาของ
เศรษฐกิจพอเพียง ปี ๒๕๕๖ “สถานศึกษาพอเพียง ๒๕๕๖” จาก กระทรวงศึกษาธิการ
- ๒) โรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ รุ่นที่ ๔ จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๕๖
- ๓) รางวัลพระราชทาน สถานศึกษาที่ได้รับรางวัลชมเชย ระดับก่อนประถมศึกษา ขนาดเล็ก
ปีการศึกษา ๒๕๕๖

พ.ศ. ๒๕๕๗

- ๑) โล่เชิดชูเกียรติ สถานศึกษาสีขาว ปลอดยาเสพติดและอบายมุข ปีการศึกษา ๒๕๕๗
จาก กระทรวงศึกษาธิการ

๒) ได้รับการคัดเลือกเป็นโรงเรียนในโครงการกองทุนการศึกษา รุ่นที่ ๓ ใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๗

พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นตัวแทนขยายผลโรงเรียนวิถิพุทธระดับประเทศสู่ภูมิภาค มหกรรมเปิดบ้าน
วิถิพุทธสู่อาเซียน วิทยาลัยอาชีวศึกษาจตุรมณี จังหวัด ศรีสะเกษ ปี ๒๕๕๘

ผู้บริหารได้รับรางวัล ข้าราชการพลเรือนดีเด่น ประจำปี ๒๕๕๘ จาก สำนักนายกรัฐมนตรี

พ.ศ. ๒๕๕๙ สถานศึกษาดีเด่นด้านเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมและสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น
จาก องค์การบริหารส่วนตำบลนาข่า ปี ๒๕๕๙

พ.ศ. ๒๕๖๐ โฉ่เชิดชูเกียรติ โรงเรียนดีไม่มีอบายมุข รุ่นที่ ๑ ปี ๒๕๖๐ จากสำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) และเครือข่ายองค์กรงดเหล้า

ภาคผนวก ฉ รูปภาพ การสัมภาษณ์ ตรวจสอบเอกสารและร่วมกิจกรรมของโรงเรียน

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ-สกุล : นายวิทยา ประวะโช
- เกิดเมื่อ : ๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๖
- สถานที่เกิด : โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ กรุงเทพมหานคร
- การศึกษา : ครุศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศึกษาศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ประสบการณ์การทำงาน : ครู
นักวิชาการศึกษา
ผู้ช่วยศึกษาธิการอำเภอ
ศึกษาธิการอำเภอ
ผู้ตรวจราชการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
รองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
รองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชี่ยวชาญ
ผู้อำนวยการโรงเรียน วิทย์ฐานะ ผู้อำนวยการเชี่ยวชาญ
ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชี่ยวชาญ
- สังกัด : สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดรธานี เขต ๔
- หน้าที่ : บริหารการศึกษาในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา
อุดรธานี เขต ๔
- ปีที่เข้าศึกษา : พ.ศ. ๒๕๕๕
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๑๑๙/๑๕๙ หมู่ที่ ๕ ถนนมิตรภาพ (อุดรธานี – หนองคาย) ตำบลหมู่ม่น
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ๔๑๐๐๐